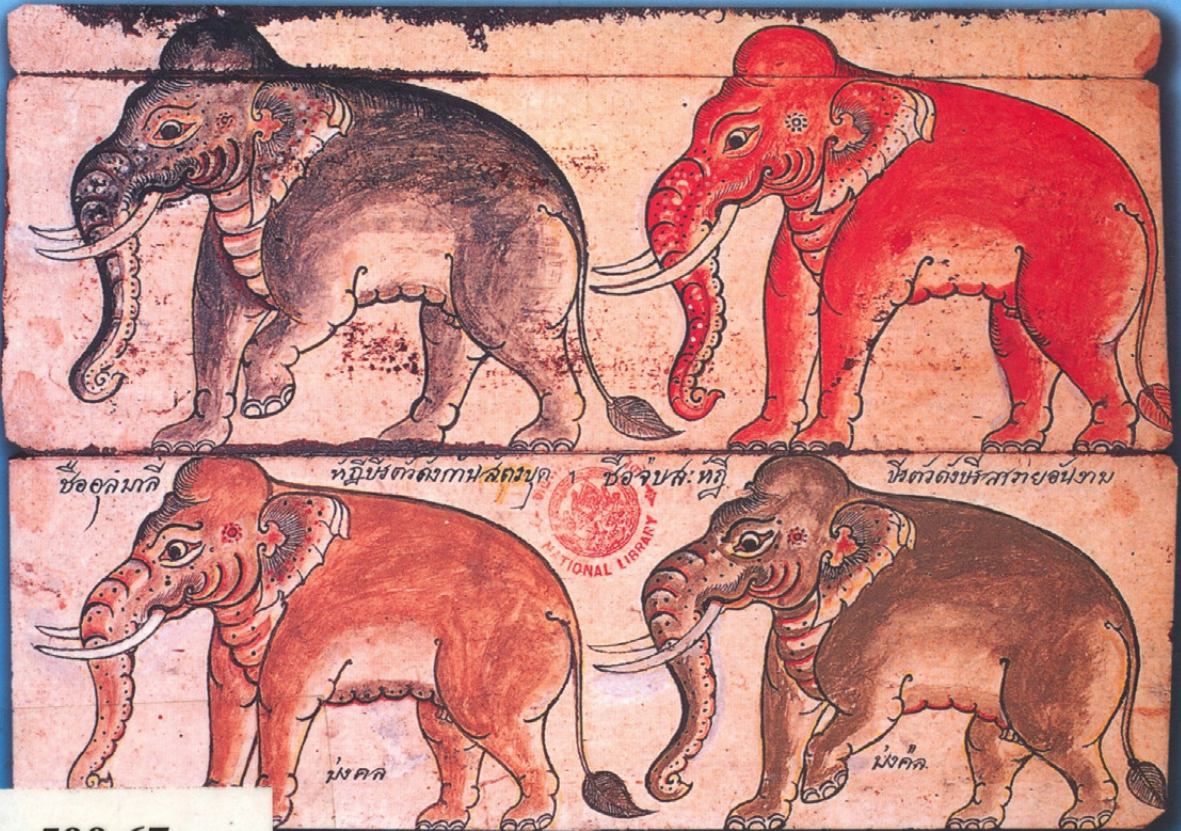

พระสมุดตำราแผนคชลักษณ์

599.67

พ411

หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร
พิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๔๖

หอสมุดแห่งชาติรัชมังคลาภิเษก
กาญจนบุรี

พระสมุดตำราแผนดชลักษณ์

สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร

พิมพ์เผยแพร่ พุทธศักราช ๒๕๔๖

เลขห้อง ๗๗

เลขหมู่ 599.67

พ 411

/เลขทะเบียน ๖๕3 8 01๕ 1๖๐๓

NATIONAL LIBRARY OF THAILAND

31111008166843

๙

๗๗

พระสมุดตำราแผนกศิลปศึกษา

เอกสารวิชาการของสำนักหอสมุดแห่งชาติ ลำดับที่ ๑/๒๕๕๖

สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม

พิมพ์เผยแพร่ ครั้งที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๕๖ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ.

พระสมุดตำราแผนกศิลปศึกษา. กรุงเทพฯ : สำนักหอสมุดแห่งชาติ
กรมศิลปากร, ๒๕๕๖. ๑๖๐ หน้า.

๑. ช้าง. I. ชื่อเรื่อง.

๕๕๕.๖๗

ISBN. 974 - 91991 - 2 - x

ที่ปรึกษา

อธิบดีกรมศิลปากร (นายสิริชัยชาญ พักจำรูญ)

รองอธิบดีกรมศิลปากร (นายวีระ โรจน์พจนรัตน์)

ผู้อำนวยการสำนักหอสมุดแห่งชาติ (นางศิริภรณ์ จิระปภา)

ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านภาษาโบราณ (นางสาวก่องแก้ว วีระประจักษ์)

ประธานคณะกรรมการ

หัวหน้ากลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก (นายชะเอม แก้วคล้าย)

คณะกรรมการ

นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ

นายเกษียร มะปะโม

นายสุรสิทธิ์ ไทยรัตน์

นายจุง ดิประโคน

นางสาวจตุพร ศิริสัมพันธ์

นายเทม มีเต็ม

นางสาวอมอร เขาวนสวน

นางพรวิมล แสงทับ

ผู้ถ่ายภาพ นางสาวน้ำทิพย์ นงค์สูงเนิน

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์ดอกเบี๋ย เลขที่ ๑๐๓๒/๒๐๕-๒๐๘ ซอยร่วมศิริมิตร แขวงลาดยาว เขตจตุจักร
กรุงเทพฯ โทร. ๐ ๒๒๗๒ ๑๑๖๕-๗๒ โทรสาร. ๐ ๒๒๗๒ ๑๑๗๓

คำนำ

เอกสารโบราณ เป็นแหล่งข้อมูลเบื้องต้นที่บันทึกสรรพวิทยาการของไทยทุกสาขาวิชาไว้เป็นมรดกภูมิปัญญาแก่สังคม อีกทั้งยังเป็นเครื่องแสดงความเจริญรุ่งเรืองของชาติที่มีวัฒนธรรมสืบทอดมายาวนาน

สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร มีหน้าที่ในการสงวนรักษา ให้บริการและเผยแพร่ความรู้จากเอกสารโบราณเหล่านั้นให้กว้างขวาง เพื่อเป็นการส่งเสริมให้คนในชาติเกิดความรู้ ความเข้าใจและตระหนักในคุณค่าของเอกสารโบราณ จึงคัดเลือกต้นฉบับหนังสือสมุดไทย เรื่อง “พระสมุดตำราแผนคชลักษณ์” ซึ่งมีศักราชระบุนว่าแต่งขึ้นในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยได้มอบหมายให้นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวังเจริญ นักภาษาโบราณ ๙ว. ของสำนักหอสมุด แห่งชาติ เป็นผู้จัดทำทบทวน คำอ่านปัจจุบัน คำอธิบายศัพท์ยาก และตรวจขึ้นเพื่อจัดพิมพ์เผยแพร่ และเนื่องจากการพิมพ์เผยแพร่ครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์ต้นฉบับให้มีอายุยืนยาวสืบไป จึงนำภาพจากต้นฉบับทั้งเล่มมารวมไว้ด้วย

สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร หวังว่าหนังสือเล่มนี้จะอำนวยประโยชน์แก่ผู้สนใจ และจะมีส่วนช่วยเสริมสร้างทัศนคติในการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาของชาติให้มั่นคงสืบไป

(นายสิริชัยชาญ พักจำรูญ)

อธิบดีกรมศิลปากร

หอสมุดแห่งชาติ

พฤษภาคม ๒๕๔๖

สารบาญ

	หน้า
คำนำ	(๔)
สารบาญ	(๕)
บทนำ	๓
สภาพต้นฉบับพระสมุดตำราแผนกชลัษณ์	๑๐
ลักษณะการบันทึกข้อความในต้นฉบับ	๑๑
เครื่องหมายที่ปรากฏในต้นฉบับ	๑๓
เนื้อหาของพระสมุดตำราแผนกชลัษณ์	๑๖
อักขรวิธีพิเศษที่ปรากฏใช้ในต้นฉบับ	๒๕
ต้นฉบับหนังสือสมุดไทยขาว เรื่อง พระสมุดตำราแผนกชลัษณ์	๓๕
หน้าต้น	
หน้าปลาย	
คำอ่านปัจจุบัน พระสมุดตำราแผนกชลัษณ์	๓๓
ภาพข้างอำนวยการพงศอัฐทิศ	๓๕
บทประณามพจน์	๓๗
ข้างตระกูลพรหมพงศ์ ๑๐ หมู่	๓๗
ข้างอัฐทิศ	๓๘
ข้างตระกูลวิญญพงศ์ ๑๐ หมู่	๓๙
ข้างตระกูลอัคนีพงศ์	๔๐
ข้างอำนวยการพงศอัฐทิศ	๔๑
บทมนตร์ ๔ บท สำหรับความชั่ว	๔๒
ภาพข้างอัฐทิศและข้างอื่นๆ ๒๘ ข้าง	๔๓
ข้างอัคนีพงศ์ทุรลัษณ์ ๓๔ ข้าง	๔๓
ประวัติความเป็นมาของตำราชลัษณ์	๔๔
ภาพข้างทุรลัษณ์ ๓๘ ข้าง	๔๔
โคลงแทรก	๔๘
บทไหว้ครูดำราชศาสตร์	๔๙
ลักษณะข้างพรหมพงศ์ ๑๐ หมู่	๔๙
ลักษณะข้างอัฐทิศ ๘ หมู่	๕๐

ลักษณะช้างอัฐคชาธารตระกูลอิศวรพงศ์	๕๑
ลักษณะช้างอัคนิพงศ์สุภลักษณ์	๕๔
ลักษณะช้างอำนาจพงศ์อัฐทิศ	๕๗
ลักษณะช้างอัคนิพงศ์ทุรลักษณ์	๑๐๐
ภาพช้างอำนาจพงศ์อัฐทิศ	๑๐๒
ชื่อม้า ๗ ตระกูล	๑๐๒

อภิธานศัพท์	๑๐๓
บรรณานุกรม	๑๑๓
ภาคผนวก	๑๑๕
ดรชนี	๑๖๔

บทนำ*

ช้างเป็นสัตว์ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสังคมไทยมาช้านาน เพราะช้างเป็นสัตว์ตัวใหญ่ ที่มีพลังมาก และยังมีความฉลาดเฉลียว สามารถนำมาฝึกหัดไว้ใช้งานได้ทุกรูปแบบ ประกอบกับช้างมีท่วงท่าอันสง่างามสุขุม ช้างจึงได้รับเกียรติสูงให้เป็นราชพาหนะยามออกศึกสงครามของพระมหากษัตริย์ไทยในอดีตตลอดมา ปัจจุบันแม้จะไม่มีการศึกษาสงครามแบบเก่าอีกแล้วก็ตาม ช้างที่มีลักษณะพิเศษตามความเชื่อที่สืบทอดมาจากตำราโบราณก็ยังได้รับยกย่องให้เป็นสัตว์มงคลคู่บารมีของพระมหากษัตริย์ โดยนับเป็นหนึ่งในแก้ว ๗ ประการ^๑ อันเป็นเครื่องหมายแห่งพระจักรพรรดิราช

ความรู้เรื่องช้างในสังคมไทย ปรากฏหลักฐานครั้งแรกในจารึกสมัยสุโขทัย โดยกล่าวถึงช้างทั้งในฐานะสัตว์ที่เป็นสินค้า และเป็นราชพาหนะของพระมหากษัตริย์ทั้งในยามปกติและใช้ในการออกศึกสงคราม ดังนี้

จารึกพ่อขุนรามคำแหง

ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๑๕ - ๒๐ กล่าวว่า “...เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า...”^๒

ด้านที่ ๓ บรรทัดที่ ๑๕ - ๒๒ กล่าวว่า “...ครั้นวันเดือนดับเดือนเต็ม ท่านแต่งช้างเผือกกระพัดลยาง เทียรย่อมทองงา (ช้าง) ขวา ชื่อ รุจาครี พ่อขุนรามคำแหงขึ้นขี่ไปนบพระ (เถิง) อรัญญิก แล้วเข้ามา...”^๓

ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๗ - ๙ กล่าวว่า “...กูขี่ช้างเบกพลกูรับเข้าก่อนพ่อกู กูต่อช้างด้วยขุนสามชน ตนกูฟุ้งช้างขุนสามชน ตัวชื่อมาสเมืองแพะ ขุนสามชนพ่ายหนี...”^๔

จารึกวัดศรีชุม

ด้านที่ ๑ บรรทัดที่ ๗๕ - ๘๐ กล่าวว่า “...เจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามณี... มักเรียนคุณอันพิเศษ อันหนึ่งรู้คุณช้าง อันหนึ่งรู้คุณม้า...”^๕

ด้านที่ ๒ บรรทัดที่ ๑ - ๓ กล่าวว่า “...อันใดก็รู้สิ้น อันรู้ศาสตร์ อ.....อยู่กต สกาคตรุงค์ กระทำยนตรขี่ช้าง.....คล่องช้างเป็นพฤทธิบาทศาสตร์...”^๖

* นางสาวพิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวั่งเจริญ วิเคราะห์และเรียบเรียง

^๑ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว มณีแก้ว นางแก้ว กุหลาบดีแก้ว (ขุนคลังแก้ว) ปรีณายกแก้ว (ขุนพลแก้ว)

^๒ กรมศิลปากร, **จารึกสมัยสุโขทัย**, กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปี ราชสือไทย พุทธศักราช ๒๕๒๖, กรุงเทพฯ : ม.ป.ท. ๒๕๒๖, หน้า ๘.

^๓ เรื่องเดิม, หน้า ๑๗.

^๔ เรื่องเดิม, หน้า ๘.

^๕ เรื่องเดิม, หน้า ๖๘.

^๖ เรื่องเดิม, หน้า ๓๖.

ตามหลักฐานที่ยกมาข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่าคนไทยมีวิชาความรู้เกี่ยวกับช้างเป็นอย่างดีมาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕ สามารถคล้องช้างตามตำราพฤฒิบาศาสตร์ได้ ความรู้เกี่ยวกับช้างนี้เรียกว่า วิชาคชศาสตร์ เป็นวิชาหนึ่งในคัมภีร์ไตรเพทของศาสนาพราหมณ์ แพร่หลายเข้ามาในประเทศไทย และประเทศเพื่อนบ้านในภูมิภาคใกล้เคียง โดยพราหมณ์จากประเทศอินเดียที่เข้ามาเป็นครูสอนขนบธรรมเนียมของบ้านเมือง และตำราวิชาการต่างๆ^๑ นั่นเอง

ตำราคชศาสตร์ มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๒ วิชา คือ วิชาที่ว่าด้วยรูปร่างลักษณะของช้างตระกูลต่างๆ ทั้งลักษณะดีเป็นมงคลและลักษณะร้ายเป็นอัปมงคล พร้อมทั้งกล่าวถึงคุณและโทษของช้างแต่ละลักษณะนั้น เรียกว่า **ตำราคชลักษณ์** และอีกส่วนหนึ่งเป็นวิชาที่ว่าด้วยวิธีการจับช้าง ฝึกหัด และสอนช้างให้เรียนรู้เพื่อใช้ในการต่างๆ พิธีกรรม กิจกรรม และบทมนตร์ต่างๆ ที่ใช้กำกับช้าง เรียกว่า **ตำราคชกรรม**^๒ ตำราช้างที่จดบันทึกไว้ในเอกสารโบราณ ซึ่งหอสมุดแห่งชาติจัดเก็บดูแลรักษาอยู่นั้น มีจำนวนประมาณ ๑๐๐ รายการ ต้นฉบับตำราช้างแต่ละเล่มมีเนื้อหาวาดด้วยคชลักษณ์เพียงอย่างเดียว หรือคชกรรมเพียงอย่างเดียว แต่ก็มีเพียงส่วนน้อยที่บันทึกข้อมูลทั้ง ๒ วิชาไว้ด้วยกัน เป็นวิชาที่มีแบบแผนสืบทอดต่อกันมา เนื้อหาสาระค่อนข้างมากและต้องมีความถูกต้องแม่นยำ หากไม่จดบันทึกไว้อาจหลงลืมได้ ส่วนวิชาคชกรรม เป็นวิชาที่ต้องฝึกหัดเพื่อให้เกิดทักษะติดตัว ใช้เป็นภาคปฏิบัติมากกว่า จึงอาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่พบต้นฉบับตำราคชกรรมน้อยกว่า อย่างไรก็ตาม กิตติวิชาคชศาสตร์ จัดเป็นวิชาที่สำคัญวิชาหนึ่งในบรรดาสรรพวิชาการทั้งหลายของคนไทย จึงมีการจดบันทึกความรู้วิชาตำราคชศาสตร์สืบทอดต่อมาอย่างไม่ขาดสาย ทำให้มีตำราคชลักษณ์ทั้งที่มีเนื้อความเพียงอย่างเดียว และมีภาพสีประกอบอย่างงดงามหลายฉบับ ทั้งแบบฉบับหลวงและฉบับเชลยศักดิ์

ต้นฉบับตำราคชลักษณ์ของหอสมุดแห่งชาติฉบับที่มีศักราชบ่งชี้ว่าเก่าที่สุด ปรากฏศักราชว่าแต่งเมื่อจุลศักราช ๑๑๑๐ ตรงกับพุทธศักราช ๒๒๕๑ รัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา มีนามราชวังเมืองปรากฏอยู่ด้วย เมื่อตรวจสอบจากหนังสือกฎหมายตราสามดวง ตอนที่กล่าวถึงพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือนแล้ว ปรากฏว่ามีบรรดาศักดิ์และทินนามเดิมว่า หลวงราชวังเมืองสุริยชาติ เป็นตำแหน่งสมุหะพระคชบาลซ้าย^๓

^๑ สุธชิลลักษณ์ อำพันวงศ์, **ช้างไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๐, หน้า ๑๔๒.

^๒ ประยอม ปัญญางาม, ร้อยเอกหญิง, “การศึกษาเรื่องคชศาสตร์” **ช้างต้นสัตว์มงคลแห่งจักรพรรดิ**, กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๕, หน้า ๖๐๖.

^๓ กรมศิลปากร, **เรื่องกฎหมายตราสามดวง**, กรุงเทพฯ : ม.ป.ท, ๒๕๑๑, หน้า ๑๒๘.

ตำราดุษฎีลักษณ์ฉบับนี้มีชื่อบนปกว่า **พระสมุดตำราแผนดุษฎีลักษณ์** เป็นหนังสือสมุดไทยขาว ลงรักปกให้เป็นสีดำ เขียนเส้นอักษรด้วยเส้นหมึก และเขียนภาพช้างประกอบแทรกในเนื้อหา เป็นตอนๆ

ขนาดของต้นฉบับ เป็นหนังสือสมุดไทย ขนาดธรรมดา กว้าง ๑๑ เซนติเมตร ยาว ๓๔.๕ เซนติเมตร เขียนอักษรหน้าละ ๕ บรรทัดเป็นส่วนใหญ่ รูปร่างอักษรและอักขรวิธีที่ใช้ร่วมสมัยกันตลอดเล่มสมุด

เนื้อหา ส่วนใหญ่ว่าด้วยลักษณะของช้างตระกูลต่างๆ มีทั้งช้างสุกลักษณะ และทุกลักษณะ นอกจากนั้นต้นฉบับตำราช้างฉบับนี้ยังมีรายละเอียดที่น่าสนใจอีกมากมาย และที่จัดว่าเป็นจุดสนใจที่สำคัญที่สุดของต้นฉบับเล่มนี้ก็คือ เป็นหนังสือตำราช้างที่มีศักราชเก่าที่สุดเป็นหลักฐาน สามารถนำรูปแบบอักขรวิธีที่ใช้ในต้นฉบับเล่มนี้มาเป็นต้นแบบในการสอบเทียบกับเอกสารฉบับอื่นๆ ที่ไม่มีศักราชปรากฏ หากมีรูปตัวอักษรและอักขรวิธีที่ใกล้เคียงกันได้ นอกจากนั้นเนื้อหาสาระ ว่าด้วยเรื่องช้างในตำราฉบับนี้ น่าจะมีความน่าเชื่อถือค่อนข้างสูงมาก เพราะผู้แต่งมีตำแหน่งเป็นข้าราชการที่ทำงานในกรมศบาล ดังนั้นเนื้อหาจากต้นฉบับเล่มนี้สมควรนำไปใช้เป็นต้นแบบในการตรวจสอบความถูกต้องได้เป็นอย่างดี

ด้วยเหตุผลต่างๆ ดังกล่าวแล้วข้างต้น ประกอบกับต้นฉบับพระสมุดตำราแผนดุษฎีลักษณ์เล่มนี้ ยังไม่เคยตีพิมพ์เผยแพร่ให้จบทั้งเล่มมาก่อน รวมทั้งการจัดพิมพ์เผยแพร่ต้นฉบับมีวัตถุประสงค์ให้เกิดประโยชน์ทั้งทางด้านอักษรวิทยา และความรู้ในเนื้อหาสาระของเรื่องอย่างสมบูรณ์ที่สุด จึงนำภาพต้นฉบับทั้งเล่มมาจัดพิมพ์ให้ต่อเนื่องกันตามสีและสภาพที่เป็นจริงให้เห็นรูปอักษรและอักขรวิธีของต้นฉบับหนังสือปลายสมัยอยุธยา เพื่อให้ผู้อ่านที่สนใจสามารถใช้เป็นเอกสารชั้นต้นในการศึกษาค้นคว้า อ้างอิงได้สะดวกรวดเร็วขึ้น นอกจากนั้นยังทำการศึกษาวิเคราะห์ต้นฉบับเป็นเบื้องต้น และเขียนคำอ่านให้เป็นแบบปัจจุบันเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้อ่าน ตลอดจนทำคำอธิบายศัพท์ยาก พร้อมทั้งทำตรรชนี้นี้ค้นคำแบบท้ายไว้เพื่อความสะดวกในการศึกษาค้นคว้าอีกด้วย

นอกจากนี้ยังนำหนังสือเรื่อง ตำราช้างครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. ๒๑๕๕-๒๒๓๑ ซึ่งเคยพิมพ์เผยแพร่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕ มาจัดพิมพ์ใหม่อีกครั้งหนึ่งเป็นภาคผนวกของหนังสือเล่มนี้ด้วย เพื่ออนุรักษ์หนังสือเก่าให้คงอยู่เป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องกันสืบไป

สภาพต้นฉบับพระสมุดเจ้าฟ้าแผนกคลัง

พระสมุดเจ้าฟ้าแผนกคลัง เป็นเอกสารโบราณประเภทหนังสือสมุดไทย^๑ เก็บรักษาอยู่ ณ กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร โดยจัดจำแนกเนื้อหาและลง ทะเบียน ไว้ในหมวดสัตวศาสตร์ เลขที่ ๑๖ มีข้อมูลและรายละเอียดเกี่ยวกับสภาพต้นฉบับ ดังนี้

ชื่อเรื่อง	พระสมุดเจ้าฟ้าแผนกคลัง
ประเภท	หนังสือสมุดไทยขาว ปกलगรักสีดำ
ขนาด	กว้าง ๑๑ เซนติเมตร ยาว ๓๔.๕ เซนติเมตร หนา ๒ เซนติเมตร
จำนวนหน้า	รวม ๑๒๑ หน้าสมุดไทย ^๒ หน้าต้น ^๓ ๖๑ หน้า หน้าปลาย ๖๐ หน้า
เส้นอักษร	เส้นหมึก และภาพเป็นสีน้ำยา ^๔
อักษร	ไทย และอักษรขอม
ภาษา	บาลี ไทย
เขียนอักษร	หน้าละ ๑ - ๕ บรรทัด
ศักราช	๑๑๑๐ (จุลศักราช) ตรงกับพุทธศักราช ๒๒๕๑ ดังปรากฏความว่า “ศักราชพันร้อยสิบปี มโรงเชษมาสี สมฤทธินิพนธ์โดยปอง”
ผู้แต่ง	(หลวง) ราชวังเมือง ดังความในเรื่องว่า “ผู้ข้าชื่อ ราชวังเมือง ตรีสสอน ทุกสิ่งเนาเนื่อง ประโยชน์ให้เรื่อง คุณุประการนันทย์”
สภาพ	ต้นฉบับชำรุด มีรอยปรุพรุน และสันทบสมุดฉีกขาดบางหน้า
ประวัติ	หอพระสมุดฯ ซื้อจาก หม่อมหลวงแดง สุประดิษฐ์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๗๕

^๑ หนังสือต้นฉบับซึ่งมีรูปลักษณะต่างจากหนังสือฉบับพิมพ์ทั่วไป ทำมาจากเปลือกข่อยหรือสา ให้เป็นกระดาษแผ่นยาวๆ แผ่นเดียว แล้วพับกลับไปกลับมา ให้เขียนข้อความได้ทั้ง ๒ ด้าน หนังสือสมุดไทยมี ๒ สี คือ สีขาว เรียกว่า หนังสือสมุดไทยขาว หากนำกระดาษสีขาวนั้นมาลงเขม่า จะได้กระดาษ เป็นสีดำ เรียกว่า หนังสือสมุดไทยดำ

^๒ หนังสือสมุดไทยไม่มีเลขหน้า เมื่อจะนับหน้าใช้วิธีนับฝ่าของหน้าสมุด ระหว่างรอยพับหนึ่ง ๑ ฝ่า นับเป็น ๑ หน้าสมุด

^๓ คือหน้าหนังสือสมุดไทยด้านที่เริ่มจดบันทึกข้อความในตอนแรก เมื่อจบหน้าต้นแล้ว พลิกกลับอีกด้านหนึ่งเรียกว่า หน้าปลาย

^๔ สีน้ำยา คือ สีที่ได้จากธรรมชาติหลายสีหรือสีฝุ่น ผสมกับกาวยางไม้ เช่น ขางมะขวิด เป็นต้น

11. နန္ဒမဟာ ဝိဇ္ဇာတိရစ္ဆာန်၊ နန္ဒမဟာ ဝိဇ္ဇာတိရစ္ဆာန်၊ နန္ဒမဟာ ဝိဇ္ဇာတိရစ္ဆာန်၊
 နန္ဒမဟာ ဝိဇ္ဇာတိရစ္ဆာန်၊ နန္ဒမဟာ ဝိဇ္ဇာတိရစ္ဆာန်၊ နန္ဒမဟာ ဝိဇ္ဇာတိရစ္ဆာန်၊
 နန္ဒမဟာ ဝိဇ္ဇာတိရစ္ဆာန်၊ နန္ဒမဟာ ဝိဇ္ဇာတိရစ္ဆာန်၊ နန္ဒမဟာ ဝိဇ္ဇာတိရစ္ဆာန်၊

ลายมือที่สอง บันทึกต่อจากลายมือแรกเป็นลายมือแบบตัวบรรจงเส้นตัวอักษรเอียงทำมุม ๓๐ - ๔๐ องศา ตัวอักษรทุกตัวมีหัว ตัวอักษรชัดเจนสวยงาม เส้นตัวอักษรคมชัด มีระเบียบสม่ำเสมอเหมือนลักษณะตัวหนังสือของอาลักษณ์ เป็นที่น่าสังเกตว่ามักจะจดต่อจากลายมือแรกเสมอดังตัวอย่าง

๑ เดิมชื่อพญาศรีโคตรม ขเรียนพมเป็นครุฑพญาพริชพัลเรียนต่อมา
อักษะเพทเรียนลิบไว้ ๑ พญาพริชพัลเรียนต่อมา โดย:กมลวิเศษเรียน

รับใหม่ พญาพริชพัลเรียนลิบไว้ แล้วบอกให้พญาพริชพัลเรียน ๑ พญาพริช
ล่งค้อยวงมณฑล พมณานิวิชาคัยสารสั อักษะกัณยพัลเรียนต่อมา กนก
แน้นกรียนแก้วลิบไว้ ๑ ได้บอกกล่าวทบทวนแบบแผน เป็นหมั่นแม่น
ทาส์โสโหม ทักษะอักษะกัณยพัลเรียนลิบไว้ พญาพริชพัลเรียน ๑

เมื่อพิจารณาลักษณะลายมือทั้ง ๒ แบบ แล้วสันนิษฐานว่า ต้นฉบับพระสมุดตำรา
แผนกขลุ่ยเล่มนี้ เขียนขึ้นในสมัยเดียวกัน ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง แม้จะมีลายมือที่แตกต่างกัน
เป็นสองลายมือก็ตาม ซึ่งสามารถอธิบายได้ว่า ผู้เขียนต้นฉบับอาจเป็นหลวงราชวังเมืองเองก็ได้
โดยเป็นผู้เริ่มบันทึกข้อความก่อนแล้วให้อาลักษณ์หรือศิษย์จดต่อจนจบ เมื่อจบแล้ว ครูตรวจทาน
ความถูกต้องพร้อมสรุปเรื่องแต่ละช่วง แล้วเริ่มความตอนใหม่ ก่อนมอบให้อาลักษณ์หรือศิษย์
คัดต่อไป ทำให้มีลายมือ ๒ แบบปะปนกันอยู่ตลอดทั้งเล่ม

การบันทึกข้อความในต้นฉบับหนังสือสมุดไทย มักไม่มีการย่อหน้า เพื่อแยกเรื่องต่างๆ ออกจากกัน แต่จะใช้เครื่องหมายเป็นสัญลักษณ์ให้รู้ได้ ดังนี้

77 47

๑. เครื่องหมายเครื่องหมายขีดเส้นตั้งหลายสี หลายเส้น มีรูปลักษณะคือ ใช้วางที่หน้าข้อความ แต่ละบทของฉันทลักษณ์ และหากเป็นการเริ่มต้นฉันทลักษณ์ต่างลักษณะก็จะใช้เครื่องหมายครอบตัวเลขแทนค่าคณะของฉันทลักษณ์นั้นๆ คือ ๒๗ ๑๖ ๒๖ ดังตัวอย่าง

สุรัสวดีพนมามี ๓๑ ๑๖ ๖ กลสวโนคชลักษณ์พิช เป็นพาหนะโกปรี ธงไทยจันท
ชื่อเอราวรรณแมนม่ง คัคเค็คเล่องค . เสือก่องนิพพรรณภย์ ปี่เสียรสมสิบ :
สามนาย มารมุกจักกลาย นุภาพพ่นคเชนชก ๖๖ หนึ่งชื่อศิริเมฆละไตรตถ กรรม
เสียรสมมก เชนทรเสวตรยรรยง ๖๖ หนึ่งเทพย์สิบหักองค์ นิภูมิตระเป็นมาคัง
ติรเทพเสือก่องพรรณ ๖๖ จักกลสวถึงพรหมนิมวัน สิบทมอันสรรด ประเล็ง :

๒. **เครื่องหมายละสุด** มีรูปเป็นสระ ะ หรือ : วางไว้ริมขวาด้านท้ายสุดของบรรทัด เพื่อทำหน้าที่จัดกรอบหน้าสมุดไทยให้มีแนวตรงเสมอกันทุกบรรทัดตลอดทั้งหน้า ทั้งด้านซ้ายและด้านขวา ดังตัวอย่าง

แลปากซึ่งลงบนนี้อ่อน ดุจปากนกแจกเตาด้วยเป็นมิ่งคัลเด ๑๖ นามซื้อคำโพรงนี้มี :
พรณลคจันต์ับบรรณสังส์ถกัน ^{หรือมาก} ทนนั้นจักห่มเสื่อเป็นมิ่งคัลเด ๑๗ นามซื้อส้มโพรงนี้มี
มีพรณตคคณ์ดับบรรณสังส์ถกัน ทนนั้นกระทั้งตัวไปนคร:กลอนทุ่งห้วย^๓อีกเป็นมิ่งคัล
เด ๑๘ นามซื้อชุมปกรสาท มีพรณตคคณ์ดับบรรณสังส์ถกัน จิมคศรีษะ:นั่นสูงรามนกะ:
เป็นมิ่งคัลเด ๑๙ นามซื้อจักรวมพมิพรณตคคณ์ดับบรรณสังส์ถกัน ลำแควกลมฝัก:
^{หรือ}

เนื้อหาของพระสมุดตำราแผนคชลักษณ์

พระสมุดตำราแผนคชลักษณ์เล่มนี้ บันทึกข้อมูลความรู้เรื่องคชลักษณ์ โดยกล่าวถึงประวัติ การกำเนิด รูปลักษณะของช้างแต่ละตระกูลทั้งที่เป็นช้างศุภลักษณ์ คือ ช้างที่มีลักษณะดีเป็นมงคล และช้างทุรลักษณ์ หรือ ทรลักษณ์ ซึ่งเป็นช้างที่มีลักษณะไม่งาม ไม่เป็นมงคลทั้งปวง นอกจากนี้ ยังจดบันทึกเรื่องอื่นๆ แทรกอีกบางเรื่องตามลำดับ ดังนี้ คือ

๑. บทประณามพจน์ขอพรคุณพระศรีรัตนตรัย เพื่อให้สามารถแต่งตำราคชกรรมเล่มนี้ได้ สำเร็จสมบูรณ์

๒. กล่าวถึงคชลักษณ์สำคัญตามความเชื่อดั้งเดิม ๓ ช้าง คือ **ช้างเอราวัณ ช้างคีรีเมท-
กะไตรดา युค และช้างมาคังครีเทพ**

๓. กล่าวถึงช้างใน**ตระกูลพรหมพงศ์** ๑ หมู่ ในหิมวันต์ ตามลำดับดังนี้

๑. ฉันทันต์
๒. เหมหัตถิ
๓. อุโบสถ
๔. มงคลหัตถิ
๕. กัณฐหัตถิ
๖. ปิงคัล
๗. ดามภหัตถิ
๘. บัณหาร
๙. กังไคย
๑๐. กาลวกะหัตถิ

๔. กล่าวถึงลักษณะของ**ช้างอัฐทิศ ๘ หมู่** ประจำทิศทั้งแปดตามลำดับ ดังนี้

๑. ไอรพต	ทิศบูรพา (ตะวันออก)
๒. บุณทริก	ทิศอาคเนย์ (ตะวันออกเฉียงใต้)
๓. ทัมณะ ^๑	ทิศทักษิณ (ใต้)
๔. โกมุท	ทิศหรดี (ตะวันตกเฉียงใต้)
๕. อัญชัน	ทิศประจิม (ตะวันตก)
๖. บุษปพันต์	ทิศพายัพ (วันออกเฉียงเหนือ)
๗. สารวโกม	ทิศอุดร (เหนือ)
๘. สุประดิษฐ์	ทิศอีสาน (วันออกเฉียงเหนือ)

^๑ ฉบับอื่นๆ ใช้ชื่อ พรหมณ, พรหมณโลกิต

๕. กล่าวถึงลักษณะข้างในตระกูลต่อไป ซึ่งมีชื่อเหมือนข้างใน**ตระกูลวิญพงศ์** ถึง ๖ ข้าง^๑ ตามลำดับดังนี้

๑. สังขทนต์ *
๒. เสวตพระพร
๓. ปทุมหัตถี
๔. เสวตคชราช
๕. โคนุตร*
๖. พลุกสตัองอน*
๗. สิทธิขงษ์
๘. ชุมลพ*
๙. ลพชุม*
๑๐. นพสุบรรณ
๑๑. กรบกระจอก*

๖. กล่าวถึงคชลักษณะที่ส่วนใหญ่มีชื่อถูกต้องตรงกับข้างใน**ตระกูลอัคนิพงศ์** ตามลำดับดังนี้

๑. เอกทนต์
๒. ปทุมทนต์
๓. เนียมโท
๔. เนียมตรี
๕. พาลจักรี
๖. พระญาข้าง
๗. สฤงคานสรจักร
๘. พัทธจักร
๙. รัตนกุมพัน
๑๐. อมรจักราพ
๑๑. พัทธกรมทรร
๑๒. พินเนศวร์
๑๓. สุวโรจ
๑๔. จตุรุมพะ

^๑ เฉพาะที่มีดอกจันท้ายชื่อ

๑๕. จุมปราสาท

๑๖. อรุณภะ

๑๗. ศัพทเกร์

๑๘. สรสังข์

๑๙. เมฆกรรชิต

๒๐. โกณจนาท

๒๑. ขลุ้มประเจียด

๒๒. คำพงณิม

๒๓. เทพคิริ

๒๔. จันทรคิริ

๒๕. ปิดหัตถิ

๒๖. นิลหัตถิ

๒๗. นิลทนต์

๒๘. เหมทนต์

๒๙. เสวตจักษุ

๓๐. นิลจักษุ

๓๑. เหมจักษุ

๓๒. รัตนจักษุ

๓๓. นิลนขา

๓๔. เสวตนขา

๓๕. เหมนขา

๓๖. รัตนนขา

๗. กล่าวถึง **อำนวยการของช่างอัฐทิศ** ตามลำดับดังนี้

๑. อำนวยการไวยราพต

๒. อำนวยการบุญทริก

๓. อำนวยการภามณ

๔. อำนวยการโกมุท

๕. อำนวยการอัญชัน

๖. อำนวยการบุษปทนต์

๗. อำนวยการสารวโหม

๘. อำนวยการสุประดิษฐ์

๘. บอกนามผู้แต่ง คือ ราชวังเมือง และศักราชที่แต่งเสร็จ คือ จุลศักราช ๑๑๑๐ ตรงกับ พุทธศักราช ๒๒๕๑

๙. บทมนตร์ ๔ บท สำหรับความขลัง คือ มนต์ระหวาดข้าง มนต์เสกขอข้าง มนต์เสก น้ำรดข้าง และ มนต์เสกผ้านุ่งขีข้าง

๑๐. แสดงภาพข้างอิฐทิศและข้างหมูอื่นๆ ๒๘ ข้าง พร้อมบอกชื่อประกอบ

๑๑. กล่าวถึง **ข้างทุรลักษณ์** ๓๔ ข้าง ตามลำดับดังนี้

๑. พุย
๒. ทา
๓. พำลา
๔. พาหน
๕. ชนกันโลน
๖. โชนชไล
๗. ระละสังไโก
๘. ทำพลุก
๙. พลุกแบก
๑๐. ระแหกชีพ
๑๑. ครึงครางคน
๑๒. สวามาต
๑๓. นक्रमาด
๑๔. ตระดุ้งนาค
๑๕. นาคพันธ์
๑๖. ปีเดะห์
๑๗. อำพลุก
๑๘. ขควนสรุก
๑๙. กระแอกทุม
๒๐. พินาย
๒๑. ทรหล
๒๒. ลันคาศูรุมาร
๒๓. บังคลี
๒๔. ประบังบัศ
๒๕. โยรยักษ์

๒๖. คัดธรรณี

๒๗. ชัญชังฆมบัณฑิต

๒๘. กัมพลกุมโบร

๒๙. บันลาโสภ

๓๐. ตรตรกกัณทุย

๓๑. สูญชีพ

๓๒. รัตทันต

๓๓. ทิพาลัย

๓๔. เมฆเขี้ยว

๑๒. กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของตำราศุภลักษณ์ว่ามาจากพระฤๅษี ๗ องค์ โดยเริ่มต้นที่พระฤๅษีโคตมบาเรียว ต่อมาพระฤๅษีชุมพล พระฤๅษีอณิเพศ พระฤๅษีหลดี พระฤๅษีมาโลย พระฤๅษีโรมบท และพระฤๅษีอังกีรส

๑๓. แสดงภาพช้างทูลลักษณ์ ๓๘ ช้าง พร้อมบอกชื่อกำกับโดยมีชื่อที่แตกต่างจากคำประพันธ์ที่บอกลักษณะมาก่อนแล้ว คือ โสภกะลี ภัยกะลี กำควม ภัทรพินาย และอินทรพินาย

๑๔. จดโคลง ๒ บท ว่าด้วยวันร่วมกันในแต่ละเดือน ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ได้เกี่ยวกับช้าง แล้วจบหน้าต้น

๑๕. เริ่มต้นหน้าปลาย ด้วยบทไหว้ครูตำราศุภศาสตร์ แล้วกล่าวถึงลักษณะช้าง ๑๐ ตระกูลในพรหมพงศ์อีกโดยละเอียด

๑๖. ต่อด้วยลักษณะของ**ช้างอัฐทิศ**โดยละเอียดตามลำดับ

๑๗. ต่อด้วยลักษณะของช้างอัฐทิศใน**ตระกูลวิญญพงศ์**โดยละเอียด ตามลำดับ ดังนี้

๑. สังขทันต์

๒. ตามพหัสตินทร์

๓. ชุมลพ

๔. ลพชุม

๕. ครบกระจอก

๖. พลุกสด้างอน

๗. สังขทันต์

๘. โคนบุตร

๑๘. กล่าวถึงลักษณะ**ช้างอัฐกษารตระกูลอิศวรพงศ์**โดยละเอียด ตามลำดับ ดังนี้

๑. อมรจักรพาพ

๒. กัณห์ตถ์

๓. เอกทันต์

๔. กาลหัตถิ
๕. จตุรศักกะ
๖. พหันทรมภาระ
๗. สีหขงค์
๘. จุมปราสาท
๑๕. กล่าวถึงลักษณะช้าง**อัคนิพงศ์สุภลักษณ์**โดยละเอียด ตามลำดับ ดังนี้
 ๑. ประพัตจักรพาพ
 ๒. อุทธกุมพล
 ๓. รัตนกุมพล
 ๔. เสวตพระพร
 ๕. ประทุมหัตถิ
 ๖. เสวตพระคชราช
 ๗. มุนีจักรราชา
 ๘. เนียมเอก
 ๙. เนียมโท
 ๑๐. เนียมตรี
 ๑๑. นพสุพรรณ
 ๑๒. ปิตหัตดินทร์
 ๑๓. ทักกรมเทหาพระมหาวิกขเนก
 ๑๔. พระมหาวิกขเนกไพฑูรย์
 ๑๕. พินณศวรมหาวินาย
 ๑๖. พระญาช้าง
 ๑๗. นิลทนต์
 ๑๘. นิลจักษุ
 ๑๙. นิลนขา
 ๒๐. เหมทนต์
 ๒๑. เหมจักษุ
 ๒๒. เหมนขา
 ๒๓. รัตนจักษุ
 ๒๔. รัตนนขา

๒๕. รัตนขา
๒๖. เสวตทนต์
๒๗. เสวตจักขุ
๒๘. เสวตนขา
๒๙. เทพคีรี
๓๐. จันทคีรี
๓๑. นิลหัตดินทร์
๓๒. สุวโรจ
๓๓. ดำพงนิม
๓๔. สมพงนิม
๓๕. จุมปราสาท
๓๖. จัตรกุ่มพะ
๓๗. ขลุมประเจียด
๓๘. พลุกสต่างอน
๓๙. พีธานสุน
๔๐. มุขสโร
๔๑. สัทเมฆธิต
๔๒. โกญจนศัพท
๔๓. สรสังข์
๔๔. ศัพทเกริ
๔๕. ภัทร
๔๖. มีกะ
๔๗. สังกิน
๔๘. กุญชระ

๒๐. กล่าวถึง **อำนวยพงศ์ของช้างอัฐทิศ**โดยละเอียด ตามลำดับ ดังนี้

๑. เมฆ
๒. สุประดิษฐ์
๓. นิลพ
๔. ปีศลักษณ์
๕. มหาปัทม
๖. อุลมาลี

๗. จบสระ
๘. อำนวยกระมุท
๙. นิลชา
๑๐. ประมาถิ
๑๑. พยาหนิ
๑๒. สหหาริ
๑๓. บุษปพันต์
๑๔. สุบาติก

๒๑. กล่าวถึง ลักษณะของช้างอัคนิพงศ์ทุรลักษณ์โดยละเอียด ตามลำดับ ดังนี้

๑. ทูย
๒. ดำปาง
๓. กำลา
๔. ภาพุน
๕. ชนโกถน
๖. โชนชงไหล
๗. ชรลมสังไถย
๘. รัพลุก
๙. พลุกแบก
๑๐. สะดุ้งคณะ
๑๑. สดุงคานกลุก
๑๒. สวาหะ
๑๓. ฦครบาด
๑๔. สะดุ้งนาค
๑๕. นาคพัน
๑๖. ชิเดระห์
๑๗. ยักษรศรี
๑๘. โสภคคติดาด
๑๙. ภัยกลิ
๒๐. รัมลุก
๒๑. พรพลุกทารุน
๒๒. กาจับใบ

๒๓. พรรวะกุม
๒๔. พินาย
๒๕. สิทธิ
๒๖. พัทธพินาย
๒๗. อินทรพี
๒๘. นาสลิกมพินาย
๒๙. นำทรหุน
๓๐. กันดาษยรรมา
๓๑. บังคลี
๓๒. ตระบังบัค
๓๓. คลิง
๓๔. ถัดธรณี
๓๕. โยนยัก
๓๖. ชนชานมันเชก
๓๗. บันลายโสภ
๓๘. ตระคกกันทุย
๓๙. กระพลพิน
๔๐. รัตทัน
๔๑. โคเพลาะ
๔๒. ระไปย
๔๓. เมฆเจียว

๒๒. แสดงภาพข้างมงคล ๔ ข้าง ในหม้ออำนวยพงศ์ของช้างอัฐทิศ

๒๓. กล่าวถึงชื่อมา ๗ ตระกูล บันทึกข้อความด้วยอักษรขอมเป็นภาษาบาลี และภาษาไทย

รวม ๓ บรรทัด แล้วจึงจบเล่มหมดเนื้อที่บันทึกข้อความพอดี

อักษรวิเศษที่ปรากฏใช้ในต้นฉบับ

ตำราเล่มนี้บอกศักราชที่แต่งเสร็จตรงกับพุทธศักราช ๒๒๕๑ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่อยู่ในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย รัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ หากต้นฉบับเล่มนี้บันทึกข้อความร่วมสมัยกับระยะเวลาที่แต่งด้วยแล้ว นับรวมเวลาจนถึงปัจจุบัน ตำราเล่มนี้ก็มีอายุยืนยาวมาถึง ๒๕๕ ปี อักษรวิเศษที่ใช้ในต้นฉบับจึงย่อมมีความแตกต่างจากอักษรวิเศษปัจจุบัน ประกอบกับยังมีปัจจัยอื่นๆ อีกหลายประการ ได้แก่ ลายมือ และภูมิรู้ของผู้จดบันทึก ตลอดจนศัพท์สำนวนที่ใช้ รวมถึงยังไม่มีแบบแผนการสะกดคำที่แน่นอนตายตัว แต่ใช้วิธีเขียนตามเสียงที่ได้ยิน^๑ ทำให้ต้นฉบับเอกสารโบราณค่อนข้างอ่านยากและเป็นปัญหาในการตีความศัพท์บางคำเป็นอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตามหลักฐานเหล่านี้เป็นข้อมูลที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบและความนิยมในการเขียนของยุคสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี กับยังใช้เป็นองค์ประกอบในการกำหนดอายุของเอกสารได้อีกด้วย ดังจะได้สรุปลักษณะและอักษรวิเศษจากต้นฉบับเล่มนี้ ดังรายละเอียด

๑. เขียนรูปอักษรเชื่อมต่อกัน ทำให้เขียนเร็วขึ้น เพราะไม่ต้องยกอุปกรณ์ในการเขียนหลายครั้ง ได้แก่

พว พว:	- พระ
พวม	- พรหม
พญ	- พญา
พจ	- ช้าง
พช	- เจ้า
พช	- สุข (สุข)
พญ	- หล้า
พชก	- ฝปาก
ป	- ปี
สำหรับ	- สำหรับ
พช	- ช้าย
พญ พญ พญ	- ใหญ่
พ	- อย่า

^๑ ก่องแก้ว วีระประจักษ์, รายงานผลการวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์เปรียบเทียบต้นฉบับตัวเขียนวรรณกรรมสุนทรภู่” (ทุนอุดหนุนการวิจัยจากคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาวิจัยและประมวลผลงานสุนทรภู่ เพื่อจัดพิมพ์ในคณะกรรมการอำนวยการโครงการฉลอง ๒๐๐ ปี กวีเอกสุนทรภู่ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, เอกสารอัดสำเนา, ๒๕๒๕), หน้า ๗.

๒. ใช้รูปพยัญชนะตัวเชิงของอักษรขอมเขียนแทนอักษรไทยตัวถัดไป เช่น

สฺหฺ	- สิทธิขงษ์
สฺห:	- สุวาหะ
คฺชลฺ	- คชสาณฐ (คชศาสตร์)
หฺญ	- หญฐี
อฺฐทฺ	- อฐฐทิส (อฐฐทิส)

๓. ใช้รูปพยัญชนะตัวเดียว ทำหน้าที่เป็นทั้งตัวสะกดของพยางค์หน้า และเป็นพยัญชนะต้นของพยางค์หลัง เช่น

ทศ	- ทิศา
มนตรวาท	- มนตร์ตะหวาดข้าง
อนฺ อน	- อนัน
รูป	- รูปบาป
อา	- อาจจะ
ลักษณะ	- ลักษณะ

๔. ใช้สระลอย ฤ ฦ ฤ ฤ ผสมกับพยัญชนะ ให้เป็นคำ เช่น

คฤ	- คื่อ
บันฤ	- บันลือ
ฤคิ ฤนิ	- ฤนิ
มฤค	- มฤค
พนฤค	- พันลือก
ฤห	- ลือชา
ผกพฤค	- ผกพริก
นิฤนิค	- นิรมิต
ฤนาม	- ลือนาม

๕. ใช้พยัญชนะสะกดซ้อนสองตัว ให้มีค่าเท่ากับไม้ขีด หรือไม้หันอากาศ ซึ่งคำที่ยกตัวอย่างมาบ่งบอกว่า ใช้ รร (รหัน) แทน รั + น เช่น

สาสร	- สาปสรร
เวสร	- เวสัน
ผรร	- ผัน
โทษรร	- โทษทัณฑ์

นอกจากนั้นยังพบการเขียนแบบที่ใช้พยัญชนะสะกดสองตัวใน แม่กง และ แม่กก ให้มีค่าเท่ากับไม้หันอากาศแล้ว ยังใส่ไม้หันอากาศกำกับไว้ด้วย แสดงให้เห็นว่าเป็นช่วงเวลาที่ใช้รูปแบบการเขียนแบบตัวสะกด ๒ ตัว ปะปนกับการใช้ “_ง” “_ก” ดังตัวอย่าง

กำลัง	- กำลัง
ดั่งนีย	- ดั่งนี้
นั๊ก	- นั๊ก

๖. ใช้รูปพยัญชนะตัวเดียวเขียนแบบละรูปสระไว้ โดยอาจมีเครื่องหมายฝนทองกำกับไว้เพื่อให้ออกเสียงสระครึ่งเสียงก็ได้ เช่น

ก ดี	- กี้ดี
จมา	- จะมา
บมิดี	- บ่มิดี
ล่เอยิด	- ละเอียด
ก่มี	- กี้มี
ม่โรง	- มะโรง

๗. ใช้รูปสระเสียงสั้นและเสียงยาวปะปนกัน ซึ่ง ศาสตราจารย์ประเสริฐ ณ นคร อธิบายว่าในสมัยโบราณสระเสียงสั้น และสระเสียงยาว มีความหมายไม่แตกต่างกัน เช่น กิน กับ กิ่น, เป็น กับ เปน เป็นต้น ตัวอย่างที่พบในต้นฉบับมีดังนี้

สืบ , สิบ	- สิบ
แผ่นดิน , แผ่นดิน	- แผ่นดิน
กำเหนิด , กำเนิด	- กำเนิด
เวยิด , เวียด	- เวียด
มิ , มี	- ไม่
อิก	- อีก

๘. คำที่ประสม สระ เอีย และ เอือ ทั้งเสียงสั้นและเสียงยาว เขียนปะปนกัน ๒ รูปแบบ คือ เขียนแบบวางสระบนอยู่บนพยัญชนะต้น ซึ่งเป็นแบบปัจจุบัน และเขียนแบบวางสระบนไว้บนสระ แสดงให้เห็นว่ามีการใช้รูปแบบการเขียนทั้งแบบเก่า และแบบปัจจุบันปะปนกัน ทำให้สามารถคาดคะเนอายุของต้นฉบับได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ดังตัวอย่าง

สระเอีย

เรยีก	- เรียก
เสยึง	- เสียง
เจยีน	- เจียน
ก้งเวยีน	- ก้งเวียน
เทยิม, เทยิม	- เทียม
แครงเครยิว	- แครงเครียว
เหลยิวหา	- เหลียวหา
ล่เอยิด	- ละเอียด
เบยีนบอว์	- เบียนบ่อน

สระเอือ

เดอิน, เดอิน	- เดือน
เงอิน	- เงือน
เรอิง, เรอิง	- เรือง
เมอี	- เมื่อ
เผือก	- เผือก
เขาเปลือก	- ข้าวเปลือก
เบอิงบ่ด	- เบื้องบน
เหลอิม	- เหลื่อม, เลื่อม
ราชวังเมอิง	- ราชวังเมือง

๕. เขียนรูปสระข้างบนที่เป็น สระอิ สระอี สระอู ปะปนกันตามความพอใจของผู้เขียน ดังนี้

นึ่ง, นึ่ง, นึ่ง	- หนึ่ง
ดำนีน	- ดำเนิน
เผือกผ่อง	- เผือกผ่อง
เถิง	- ถึง
เลศ	- เลิศ
ผิว	- ผิว
จิ้น, จิ้น, จิ้น	- จิ้น
เมือ, เมือ, เมอี, เมอี	- เมื่อ

๑๐. ใช้เครื่องหมาย ฝนทอง (') หรือ ฟันหนู (") เขียนกำกับบนพยัญชนะ ๓ ลักษณะ คือ

๑๐.๑ เขียนเพื่อให้ออกเสียงเป็นสระ อะ เช่น

ชฌ์	- ชนะ
ลักคณั	- ลักษณะ
อภิวันท	- อภิวันทะ
จ	- จะ
ร้มาด	- ระมาด
ค่นอง	- คะนอง

หอสมุดแห่งชาติ

๑๐.๒ เขียนเพื่อให้ออกเสียงพยัญชนะตัวนั้น เป็นสระอะครึ่งเสียง ในคำที่เป็น อักษรควบอักษรนำ และคำหลายพยางค์ที่ออกเสียงต่อเนื่อง เช่น

สุพผล	- สุภผล
อันราย	- อันราย
อเนิง	- อนึ่ง
มหิมมา	- มหิมา
ทว่าน	- ทวาร
อสุพะ	- อสุกะ
กปีลา	- กปีลา
บึงคฺลา	- บึงคลา

๑๐.๓ เขียนเพื่อกำกับเสียงสระอ และในคำประสม สระโอะลดรูป ที่มีตัวสะกด เพื่อให้ออกเสียงสั้น เช่น

ช้อ	- ขอ
ค้อ	- คอ
พ้อ	- พ่อ
ค้อมา	- ต่อมา
บอริวาน	- บริวาร
พ้น	- พัน
คัล	- คล
มungsk, มงคัล	- มงคล

คชกรรม	- คชกรรม
จับ	- จับ
ผนิด	- ผนิด
ญุดสัก	- ยศศักดิ์

๑๑. ใช้นิกหิต (°) กำกับในคำที่เป็นสระโอะลดรูป ดังตัวอย่าง

มังกัล	- มงคล
สัมบูรณ์	- สมบูรณ์
สังสถาน	- สงสถาน
วงเก้าทัน	- วงเกาทัณฑ์
ปริมลทล	- ปริมณฑล
ตัน	- ต้น
ชนโลน	- ชนโกลน
พัน	- พัน
บสัม	- บัสม
ยังญิน	- ยงยล
คชเคี้ยว	- คดเคี้ยว
ปลัง	- ปลง
กำหนด	- กำหนด
คชการ	- คชการ

๑๒. เขียนรูปพยัญชนะ ว และ อ ปะปนกันในคำที่ประสม สระออ หรือ สระอื่นที่มี อ เกียง เมื่อจะอ่านให้ได้ความต้องพิจารณาจากบริบทของคำ เช่น

รวม	- รวม
หนางอง	- หน้างวง
ทังปอง	- ทั้งปวง
ไค้อ	- ไขวัว
ศรีด้อ	- สีดัว
เรวี่งอาภา	- เรืองอาภา

๑๓. เขียนคำๆ เดียวกัน โดยใช้พยัญชนะได้หลายตัว แต่เมื่ออ่านออกเสียงแล้ว หมายถึงรู้ว่าเป็นคำเดียวกันได้ เช่น

สี, ศรี, ษรี	- สี
ส้าย, ซาย	- ซ้าย
กฤ, กฤฯ, กิ้ว	- กือ
อนึ่ง, อนึง, อนึ่ง, อนึ่ง	- อนึ่ง

๑๔. ใช้พยัญชนะเพียงตัวเดียวผสมสระมากกว่า ๑ ตัวเพื่อให้อ่านออกเสียงเป็น ๒ พยางค์ได้ เช่น

ไฉ	- ไฉนี้
----	---------

๑๕. ใช้ไม้้วน หรือ ไม้้มลาย เขียนคำที่ออกเสียงสระไอ ได้ทั้ง ๒ แบบ ไม่มีรูปแบบที่แน่นอนตายตัว และบางครั้งอาจใช้ ย เคียงด้วยก็มี เช่น

ไชยไก่อ	- ไชไก่อ
ดอกไม	- ดอกไม้ม
ไหญย, ไหญย	- ไหญ้ม
กลั่นใจ	- กลั่นใจ
ไวั	- ไวั
ไฉ	- ไฉ
ไสย	- ไสรั
ไวัย	- ไวั
ไต้	- ไต้

๑๖. ใช้เลข ๒ เป็นสัญลักษณ์มีค่าเท่ากับไม้ยมก คือ ให้อ่านคำข้างหน้า ๒ ครั้ง ดังตัวอย่าง

๐ นามชื่อเม้งเปนอำนาจแห่งไอยราพต ๒ นั้น ก็สังวาสด้วยพังชื่ออรรตปนา ๒ นั้น
สงสถานสีตวันนั้นจุศรีมอกเมก _ _ _

๐ นามชื่อสุบาติก เปนอำนาจแห่งสุประคิต ๒ นั้น ก่สังวาสด้วยพังชื่อ อณุปมา ๒ นั้น
สังสการศรีตวันนั้นจุศรีเขาเปลือก _ _ _

๑๓. ใช้เครื่องหมายปักกาแบบโบราณ ใน ๒ กรณี ดังนี้

๑๓.๑ ใช้แยกหรือแสดงให้เห็นว่าเป็นข้อความแต่ละชุด ไม่ปะปนกับชุดอื่น ซึ่งพบใช้เฉพาะที่คำบรรยายภาพเท่านั้น ดังตัวอย่าง

รูปหุ่นกึ่งนางสาว
ภยวิศิธา

ชื่อทพ.ลูกหา
ภยวิ
ภย

ชื่อ: / เทกซีพริ้งตาแตกเมคคอง
ตาแตกข้างขวาตลอดปลาย
รวมรอย
กดรอย
ตามเดือ

ชื่อ นิลพัทศลิน ปรีศดำแดงดอกสามหาว | ชื่อ ปิยะศักดิ์สินชีระ แดง เป็นหงษ์มั่งคั่ง
เป็นหงษ์มั่งคั่ง

๑๓.๒ ใช้กรอบตัวเลข ๒ ตัว เพื่อให้อ่านออกเสียงคำที่อยู่ข้างหน้าเท่าจำตัวตัวเลขในเครื่องหมายปักกา หรือตามความเหมาะสม ดังนี้

รูปแบบ

คำอ่าน

- เดือน

๕
๖

ให้ เรียงวัน

- เดือนห้าเดือนหกให้ เรียงวัน

- เดือน	$\left. \begin{matrix} ๓ \\ ๘ \end{matrix} \right\}$	นั้น เรียงเรียงวันนา	- เดือนเจ็ดเดือนแปดนั้น เรียงเรียง วันนา
- เดือน	$\left. \begin{matrix} ๕ \\ ๑๐ \end{matrix} \right\}$	$\left. \begin{matrix} ๓ \\ ๖ \end{matrix} \right\}$ รู้ ร่วมวัน	- เดือนห้าสิบสามหก รู้ ร่วมวัน
- เดือน	$\left. \begin{matrix} ๓ \\ ๒ \end{matrix} \right\}$	$\left. \begin{matrix} ๑๐ \\ ๘ \end{matrix} \right\}$ ดูกัน ถัดวาร	- เดือนเจ็ดสองดูกัน หนึ่งแปดถัดวาร

๑๘. ใช้ตัวเลข ๓ ตัว เรียงกันในแนวดิ่ง เพื่อบอกมาตราวัดตามวิธีประเพณี ซึ่งตัวเลขแถวบนมีหน่วยเป็นสอก บรรทัดที่ ๒ เป็นคืบ บรรทัดที่ ๓ มีหน่วยเป็นนิ้ว ดังตัวอย่าง

- เปนอำนาจแห่งนางโค ๆ ไฉยสูง ๔
- ๐
- ๐

อ่านว่า เปนอำนาจแห่งนางโค นางโคไฉยสูง ๔ สอก

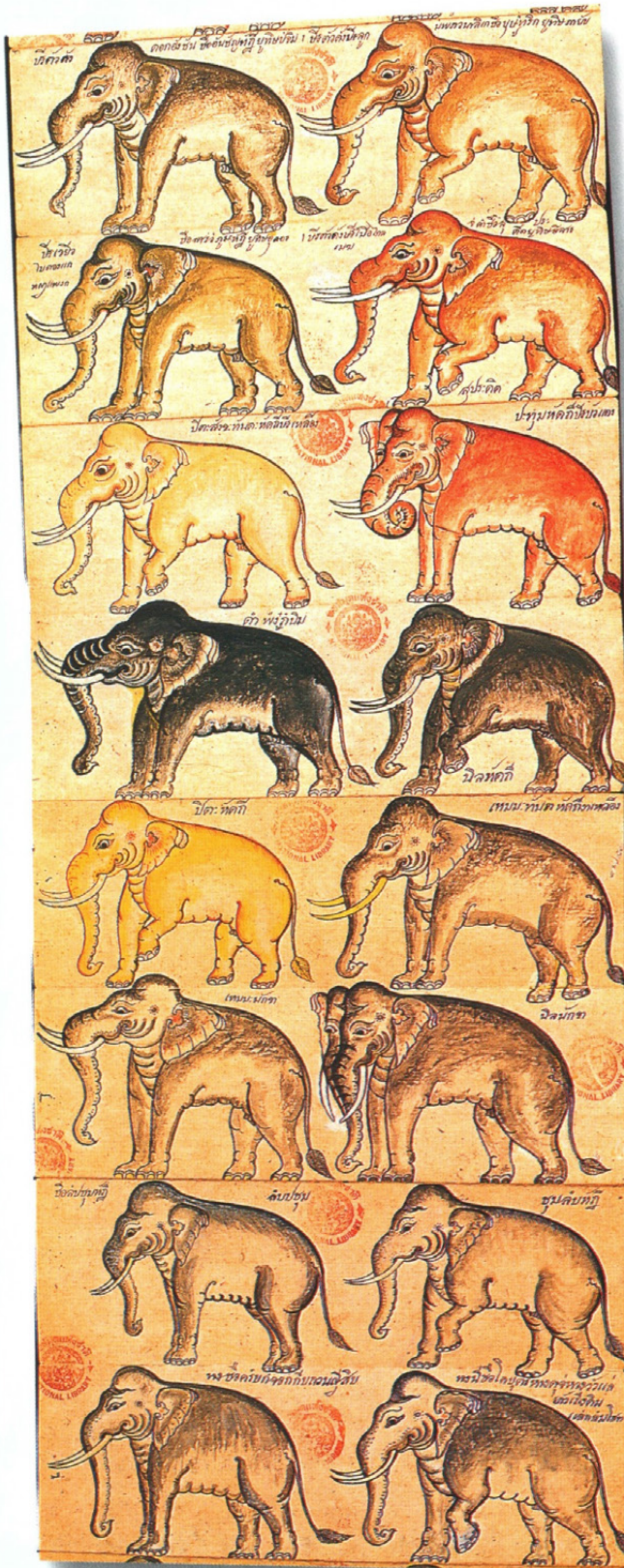
หมายเหตุ : ในต้นฉบับนี้บรรทัดที่ ๒ และบรรทัดที่ ๓ เป็นเลขศูนย์จึงไม่ต้องอ่านหน่วย

การศึกษาวิเคราะห์สภาพของต้นฉบับ ลักษณะการบันทึกข้อความ รวมทั้งเครื่องหมายและอักขรวิธีพิเศษที่ปรากฏใช้อยู่ในต้นฉบับหนังสือสมุดไทยเล่มนี้ ยังให้เกิดเป็นองค์ความรู้ที่สะท้อนให้เห็นถึงระยะเวลาในการบันทึกข้อมูลในต้นฉบับเล่มนี้ได้อย่างชัดเจนว่าร่วมสมัยกับระยะเวลาที่แต่งตำราเล่มนี้ นอกจากนั้นยังแสดงประวัติความเป็นมาของเครื่องหมายที่เรียกว่า ไฉยมกได้ต่อเนื่องกับหลักฐานที่ปรากฏในเอกสารโบราณประเภทอื่นๆ ได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น และยังสามารถใช้รูปแบบอักขรวิธีจากต้นฉบับเล่มนี้เป็นต้นแบบในการสอบเทียบลักษณะอักขรวิธีสมัยอยุธยาตอนปลายได้เป็นอย่างดี เพราะมีศักราชเป็นหลักฐานยืนยันอย่างชัดเจน

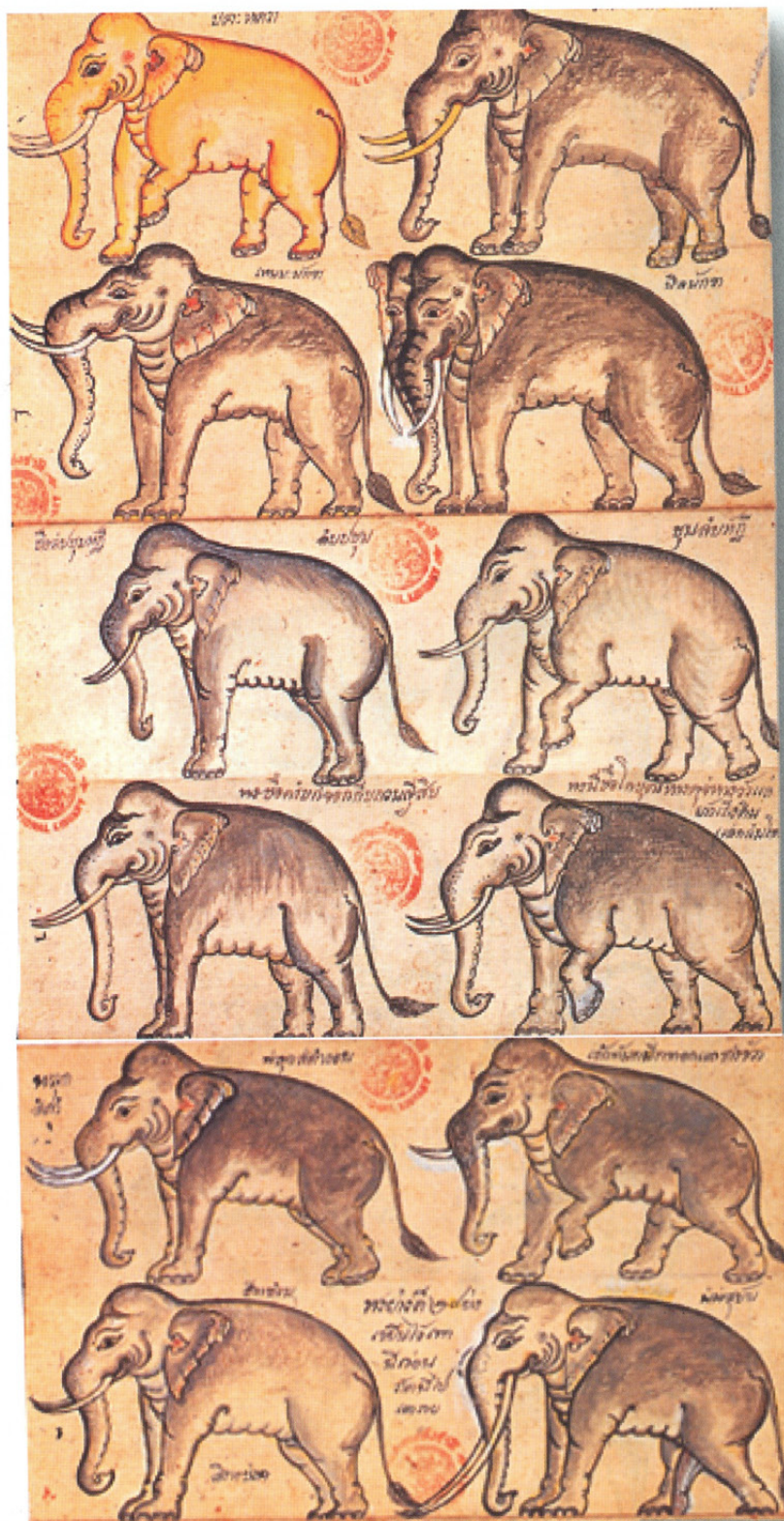
ต้นฉบับหนังสือสมุดไทยขาว
เรื่อง พระสมุดตำราแผนกชลักษณ

“พระสมุดตำราแผนกชลักษณ”. หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือสมุดไทยขาว. อักษรขอม-ไทย.
ภาษาบาลี-ไทย. เสนณรงค์ (หมึก, สีนํ้ายา). จ.ศ. ๑๑๑๐ (พ.ศ. ๒๒๕๑). เลขที่ ๑๖.
๑๒๑ หน้า. หมวดสัตวศาสตร์.

ภาพช้างสุภลักษณ์หน้าต้น ที่ ๒๓ - ๒๘

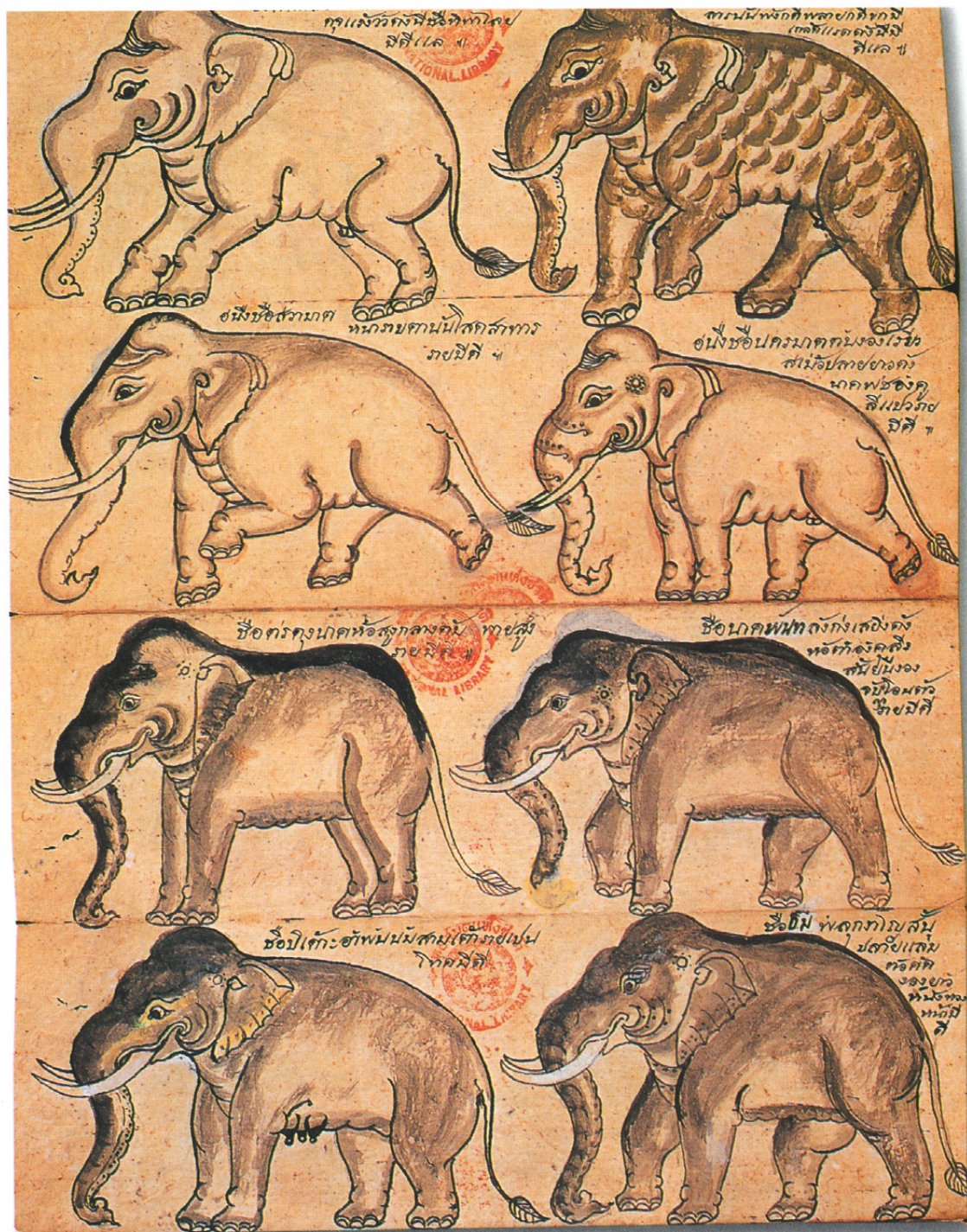
ภาพช้างศุภลักษณะหน้าตันที่ ๒ - ๓

หน้าปลายที่ ๑ - ๒

หน้าปลายที่ ๕๘ - ๕๙

ภาพช้างทูลลักษณ์หน้าตัน ที่ ๔๕ - ๕๒

เสียงเมฆกรักกรวี่ ฌามคันทเมฆกรวี่ชี่ ใกรบนาทเสียงนักรวี่นพิศ หุเป็นจอยล
 นึกข ชือรลขบระเจยคต่งแกง ใกรบนาทเสียงนักรวี่นพิศ หุเป็นจอยล
 ถันมโนณม ใกรบนาทเสียงนักรวี่นพิศ หุเป็นจอยล
 ชือรลขบระเจยคต่งแกง ใกรบนาทเสียงนักรวี่นพิศ หุเป็นจอยล
 ถันมโนณม ใกรบนาทเสียงนักรวี่นพิศ หุเป็นจอยล
 ชือรลขบระเจยคต่งแกง ใกรบนาทเสียงนักรวี่นพิศ หุเป็นจอยล

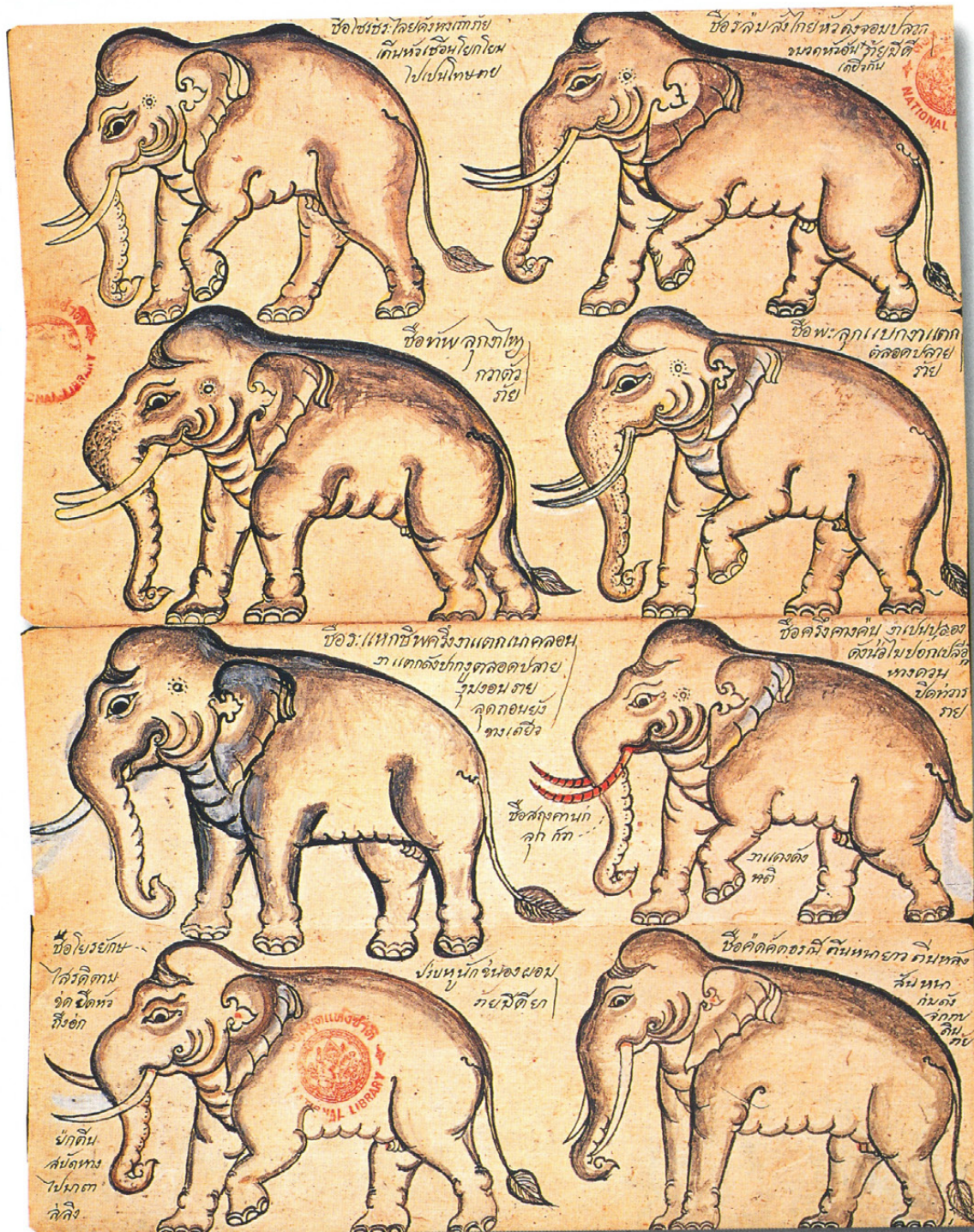
สเวจกักรเวจรวง ขาวจกักรเวจรวง ใกรบนาทเสียงนักรวี่นพิศ หุเป็นจอยล
 จักขณม มีจอนนเหลื่อมเหลือนายม มีจอนนเหลื่อมเหลือนายม
 รัตนจักขณม มีจอนนเหลื่อมเหลือนายม มีจอนนเหลื่อมเหลือนายม
 จลับเหลือนายม มีจอนนเหลื่อมเหลือนายม มีจอนนเหลื่อมเหลือนายม
 จักขณม มีจอนนเหลื่อมเหลือนายม มีจอนนเหลื่อมเหลือนายม
 จลับเหลือนายม มีจอนนเหลื่อมเหลือนายม มีจอนนเหลื่อมเหลือนายม

กริชา ทางญวณมชาโรธก งามคต่งแกง ใกรบนาทเสียงนักรวี่นพิศ หุเป็นจอยล
 แม่นมณมณม งามคต่งแกง ใกรบนาทเสียงนักรวี่นพิศ หุเป็นจอยล
 สันทรวณม งามคต่งแกง ใกรบนาทเสียงนักรวี่นพิศ หุเป็นจอยล
 กริลาหิ งามคต่งแกง ใกรบนาทเสียงนักรวี่นพิศ หุเป็นจอยล
 แม่นมณมณม งามคต่งแกง ใกรบนาทเสียงนักรวี่นพิศ หุเป็นจอยล

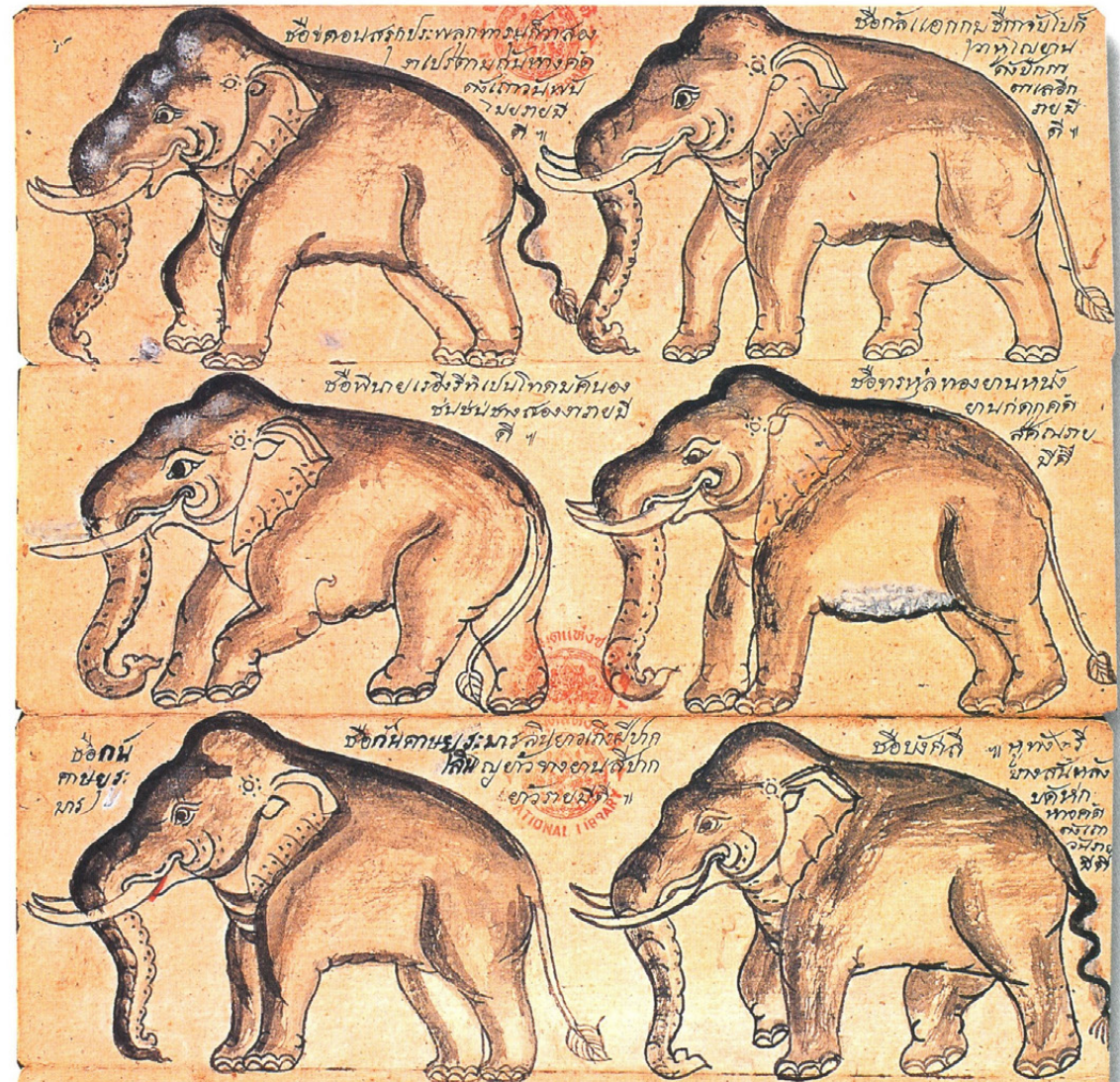
เป็นกระทั้งกาย งามคต่งแกง ใกรบนาทเสียงนักรวี่นพิศ หุเป็นจอยล
 คมแมกขบระเจยคต่งแกง ใกรบนาทเสียงนักรวี่นพิศ หุเป็นจอยล
 ชันคต่งแกง ใกรบนาทเสียงนักรวี่นพิศ หุเป็นจอยล
 เคมแลคต่งแกง ใกรบนาทเสียงนักรวี่นพิศ หุเป็นจอยล
 สอนนเหลื่อมเหลือนายม มีจอนนเหลื่อมเหลือนายม

๑ นึกทำโคลงไว้ให้รู้ในเดือนนั้น ๆ

๒ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐

๓ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐

๔ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐

๕ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐

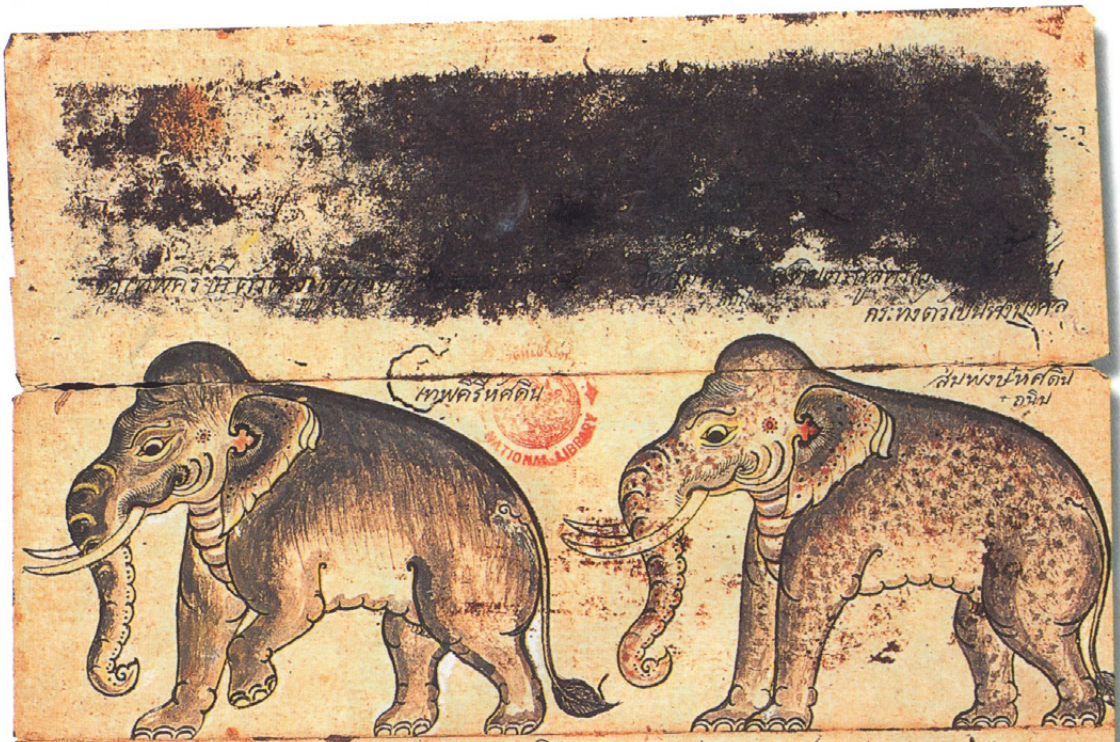
๖ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐

๗ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐

๘ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐

๙ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐

๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐ ชื่อค้อน ๑๐

อริราชคัษสอุปกรณม มีทำกรณ โปกรณภขลิบมา ๑ อันมีสุวลักษณะอันปภา
 ฤทธาณคากา ประสิธฤทธวยหิติตระกุลวงษ ๑ สิบตร:กุลพุนพันทเผ่าพวง อัญหิติตระห
 ยอมมิอยู่ในหินมะว ๑ ตรกุลห่ออันสูงลึก สวลักษณะนบท ทั้งงานพรวน*กล้าววย
 โหเจ้าใจ ๑ ที่ภัยก็มีมาก มีหลายตักในยพังพร ทูลจักร:นาในย จักรเป็นอัน:มั่งคด
 ขอกถ้าวส้าแดงเหตเสงคชะสกถ โหเป็นสุพผล แกรวมคชสารดี ๑ ๑๐ ตวกุลดี

๑ สกถหนึ่งนามชื่อพูนิกถัน มีนิ:วังนษตพิสิริโส*มีกายอน บวิ*สวททกิริ*ประกอบ
 ฤทธิลักษณะอันบริบูรณ์ มีฤทธิ์เดชเข้มหมื่น ๑ นามชื่อพูนหืออันดัง โยบสมุทรลพ:
 สวลักษณะอันสมบูรณ์ มีสิริรัตนกานอันอรรณววิศรี ตรศิริสุวรรณนาค ทวฤทธิกำลังมีหม
 เมา ๑ นามชื่อเหมหัตถิ โยบสมุทรลพ: สวลักษณะอันสมบูรณ์ มีสิริรัตนกาน กิริ*
 เหลืองทงกิริทอง มีเดชพทท:กำลังมีหมื่นมาแล ๑ นามชื่อมั่งคดหัตถิ โยบสมุทร:

ภมสัพ สุภลภกัสมบุรณ มีสรวณภณศรีทวคังนิลฉงัน มีฤทธิกำลังแก้ตัวกล้ำหารมใหม่ :
 มานัก ๑. นามข้อมันรหฤทธิ ไญยสุภภมสัพสุภลภกัสมบุรณ มีสรวณภณศรีทวคัง :
 กฤษณะ กณินคัมภีร์แถมลหอบ คังกณินคัมภีร์ มีฤทธิกำลังแก้ตัวกล้ำหารมใหม่ :
 มใหม่ ๑. นามข้อมันคัมภีร์คัมภีร์ ไญยสุภภมสัพสุภลภกัสมบุรณ มีสรวณภณศรีทว :
 เหลืองอรทศรวิจิตร มีฤทธิกำลังแก้ตัวกล้ำหารมใหม่ ๑. นามข้อมันคัมภีร์คัมภีร์ ไญย

สุภภมสัพ สุภลภกัสมบุรณ มีสรวณภณศรีทวคังศรีทวคัง มีฤทธิกำลังแก้ตัว :
 ฤทธิกล้ำหารมใหม่ ๑. นามข้อมันคัมภีร์คัมภีร์ ไญยสุภภมสัพ สุภลภกัสมบุรณ
 มีสรวณภณศรีทวคังศรีทวคัง มีฤทธิกำลังแก้ตัวกล้ำหารมใหม่ ๑. นามข้อมัน
 คัมภีร์คัมภีร์ ไญยสุภภมสัพ สุภลภกัสมบุรณ มีสรวณภณศรีทวคังศรีทวคัง :
 ฤทธิ มีฤทธิกำลังแก้ตัวกล้ำหารมใหม่ ๑. นามข้อมันคัมภีร์คัมภีร์ ไญยสุภภมสัพ :

๑. สุภลภกัสมบุรณ มีสรวณภณศรีทวคังศรีทวคัง มีฤทธิกำลังแก้ตัวกล้ำหารม :
 ๑. นามข้อมันคัมภีร์คัมภีร์ ไญยสุภภมสัพ สุภลภกัสมบุรณ มีสรวณภณศรีทวคัง :
 ๑. นามข้อมันคัมภีร์คัมภีร์ ไญยสุภภมสัพ สุภลภกัสมบุรณ มีสรวณภณศรีทวคัง :
 ๑. นามข้อมันคัมภีร์คัมภีร์ ไญยสุภภมสัพ สุภลภกัสมบุรณ มีสรวณภณศรีทวคัง :
 ๑. นามข้อมันคัมภีร์คัมภีร์ ไญยสุภภมสัพ สุภลภกัสมบุรณ มีสรวณภณศรีทวคัง :
 ๑. นามข้อมันคัมภีร์คัมภีร์ ไญยสุภภมสัพ สุภลภกัสมบุรณ มีสรวณภณศรีทวคัง :
 ๑. นามข้อมันคัมภีร์คัมภีร์ ไญยสุภภมสัพ สุภลภกัสมบุรณ มีสรวณภณศรีทวคัง :
 ๑. นามข้อมันคัมภีร์คัมภีร์ ไญยสุภภมสัพ สุภลภกัสมบุรณ มีสรวณภณศรีทวคัง :
 ๑. นามข้อมันคัมภีร์คัมภีร์ ไญยสุภภมสัพ สุภลภกัสมบุรณ มีสรวณภณศรีทวคัง :
 ๑. นามข้อมันคัมภีร์คัมภีร์ ไญยสุภภมสัพ สุภลภกัสมบุรณ มีสรวณภณศรีทวคัง :

พบโคเห็นโลวรา จะประเดิคิดทำเรือนนัก ได้ญาคูตั้งอริยฐานเป็นอันมากนักหนาดแล ๑๓
 นามข้อมมอระจักกรพัพ มีพรรณดัดคนต้นบุรณดังตักถน ราชราชันนี้เข้าออมองมา :
 ทบปตยาภ ทั้งชายนอัยนี้ แลภทักษชายนั้นต้นข้อมมอระจักกรพัพทรรณิกแล ๑๔ นาม :
 ข้อมคัลลภกษณกนทัก มีพรรณดัดจำนต้นบุรณดังตักถน ราชราชันนี้ออมกอรองเจ้า :
 ปตยาภนนั้นอนวันตรัมปากธารจัว แลภทักษชายนั้นออมากอรองเวมาทักษนัยปตยาภ

รอนจันตรังข้ากฐนุบาย สัทธินคนแกศฐมปองพรนิก ข้อคัมภีณณกันหทัยเล ๑๑
นามชื่อเอกทันตมปพรณตักจนตัมปพรณตัมตถาน มีเตภาเคียวรอกออกจากเพกน :
โดยจงรณเตกกันเณได ภายกักรวงปัยทางขัยทมาอยู่ขัยทัว ภายกักรวงมาขัยทัวทมา
อยู่ขัยทัว น้อยอยู่ในยอนณวิทวเล แตวกขัยคัมภีณณเอาไปไวณขัยนนี้ เหตุคัมภีณมี :
ไดมเล็งเม้องมณคณนี้ ด้วยมีกัทรคัยนิกเล กักรวงขัยทปอง ๑๐๐ นังจึงเทากักร :

เอ๋ยท่านใด ๑ แดงกำลัเอกทนน ๑... นี่จึงเพากำลัชางเอวณทอนึงแด ๑.นามชื่อ :
กมลพิณพิทก ชื่อกมลภาวะ : ก ภา มีพรรณลคณดัมขวรรณสังสณทนนเนสบริตททว :
ฆรรณง พวพารปอบสัฏฐรณปอดิตกัยทงปองช้อกมลหคกัฏยแด ๑.นามชื่จตุรคักกอน :
ทก มีพรรณลคณดัมขวรรณสังสณท ทชางชยสองทจว้สองทเป็น ๒ ทารณกปท
สัฏฐรณทอัยฮานภพชว้จตุรคักกอนทกแด ๑.นามชื่พหันทรมกร : มีพรรณลคณ :

สัมบูรณ์ถึงสัจจน ต้นทางวิภักตต้นทางชาย ต้นทางชายจักได้อ่อนอยู่ ปกติ
ทางวิภักตอันไปขึ้นทางชาย แลปกติทางชายอันไปขึ้นทางวิภักต ทารนกกคุมโทษ
ทั้งปวงข้อพิพาทันตรมกรณ แด ๑. นามชั่วคราวซึ่งมีพระภิกษุณสัมบูรณ์ถึงสัจจน แด
เทพหานันตเทพहनันต คางก ลมเว่ยอันนังสิงห์ ข้อสี่: ซึ่งแด ๑. นามข้อ:
จุมปฐกาท มีพระภิกษุณสัมบูรณ์ถึงสัจจน ปกติทางชายอันนั้นแดงจุแสงแก้ว

หนงออก ๒) นวโดยมีได้เป็นเนยเมยหลายหน่ง ๑. นมขื่อนพุดัน มีพรวณโลกจณสัมบุร
 ลังคากนคฤเท ^{ลือ}แสงองภางคหังเกประการนโย จวกเสกกันทว ^พประการเป็นนังคค ๑. นมขื่อ
 ปัตทศคัน มีพรวณตักคณสัมบุร กวีนันเนเหลื่องงานบ่อวิสุธิ แดก่อนทววิสุธิ ^พนวิ
 รมนิกเป็นนังคคค ๑. นมขื่อทกกรมเท ภาพปะทวอกรเนก มีพรวณโลกคณสัมบุรณสัง
 สกร มีแดกเคียว ^พทงขัวนแดกนเิด เวียกาทอนันไดนมขื่อภาพปะทวอกรเนก ทาท

[illegible][illegible]

สิบเลขวบบริสุทธปัทมจากโทษในยศว มีไชยณภาพปัทมไกรยจกแดนพักครอบแก้วรักตัวสิ้น
 หานนกเฒ ๑ | โถมซื้อนิลทนต์มีพรรณดกคณตัมบุรณลัสังฆาน ราชายจว้านันคำนิธาม
 บริยสุททังตองขงหวนนกเฒ ๑ | โถมซื้อนิลจกตัมมีพรรณดกคณตัมบุรณลัสังฆาน ทานนี้
 คำนิธบริยสุททังตองขงหวนนกเฒเป็นมิ่งคัลเฒ ๑ | โถมซื้อนิลนิกขามีพรรณดกจณตัมบุรณ
 ลัสังฆาน เฒบท ๖ | ทานนี้คำนิธามบริยสุทเป็นมิ่งคัลเฒ ๑ | โถมซื้อเหมทนต์มีพรรณดก

จ่นล้มบรรณสังสทาน ทาหฺงสองซางนึ่งเหลื่องามบริสุทธิเป็นมิ่งคัลเด ๑ นามข้อเหมาภักุมี
 พวรรณกัจฉนล้มบรรณสังสทานทาหฺงสองซางนึ่ง เหลื่องามบริสุทธิเป็นมิ่งคัลเด ๑ นามข้อเหมา
 นักชา มีพวรรณกัจฉนล้มบรรณสังสทาน เฌบทั้ง๕แทนนึ่งเหลื่องามบริสุทธิเป็นมิ่งคัลเด ๑
 นามข้ออรรถกษ มีพวรรณกัจฉนล้มบรรณสังสทาน ทาหฺงสองซางนึ่งแฌบามบริสุทธิ กุจ :
 แก้วอนแฌบเป็นมิ่งคัลเด ๑ นามข้ออรรถนักชา มีพวรรณกัจฉนล้มบรรณสังสทาน เฌบ :
 ทาหฺง ๕ แทนนึ่งเหลื่องามบริสุทธิ กุจ แก้วอนซางเป็นมิ่งคัลเด ๑ นามข้ออรรถ : นักชา มีพวรรณกัจฉน
 ล้มบรรณสังสทาน เฌบทาหฺง ๕ แทนนึ่งแฌบามบริสุทธิกุจ แก้วอนแฌบเป็นมิ่งคัลเด ๑
 นามข้อเสวกุพนาท มีพวรรณกัจฉนล้มบรรณสังสทาน ทาหฺงสองซางนึ่งซางามบริสุทธิกุจกุจกุจ
 อกันซางเป็นมิ่งคัลเด ๑ นามข้อเสวกุพนาท มีพวรรณกัจฉนล้มบรรณสังสทาน ทาหฺงสองซาง :
 นึ่งซางบริสุทธิกุจกุจแก้วอนซางเป็นมิ่งคัลเด ๑ นามข้อเสวกุพนาท มีพวรรณกัจฉนล้มบรรณ

สังสทาน เฌบนึ่งซางบริสุทธิกุจกุจกุจกุจเป็นมิ่งคัลเด ๑ นามข้อเทพคัวยมีพวรรณกัจฉน
 ล้มบรรณสังสทาน กิริตวนนึ่งคัวยเฌบเฌบามนักเป็นมิ่งคัลเด ๑ นามข้ออันนรคัวย
 มีพวรรณกัจฉนล้มบรรณสังสทาน กิริตวนนึ่งคัวยเฌบเฌบามนักเป็นมิ่งคัลเด ๑ นามข้อนิตหัต
 ตัน มีพวรรณกัจฉนล้มบรรณสังสทาน ทนึ่งนึ่งคัวยบริสุทธิกุจนิตคัวยคอกถ่าเฌบ เป็นมิ่งคัล
 เด ๑ นามข้อสุวโรมีพวรรณกัจฉนล้มบรรณสังสทาน กิริตวนนึ่งคัวยเฌบเฌบามนักเฌบเฌบ :
 เฌบเฌบคัวยคอกถ่าเฌบเฌบเฌบเป็นมิ่งคัลเด ๑ นามข้อคัวยเฌบเฌบเฌบ :
 พวรรณกัจฉนล้มบรรณสังสทาน ทนึ่งนึ่งคัวยเฌบเฌบเฌบเป็นมิ่งคัลเด ๑ นามข้อคัวยเฌบเฌบเฌบ
 มีพวรรณกัจฉนล้มบรรณสังสทาน ทนึ่งนึ่งคัวยเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบ
 เฌบ ๑ นามข้อคัวยเฌบเฌบเฌบ มีพวรรณกัจฉนล้มบรรณสังสทาน จินคัวยนึ่งคัวยเฌบเฌบเฌบเฌบ
 เป็นมิ่งคัลเด ๑ นามข้อคัวยเฌบเฌบเฌบ มีพวรรณกัจฉนล้มบรรณสังสทาน คัวยเฌบเฌบเฌบเฌบ :

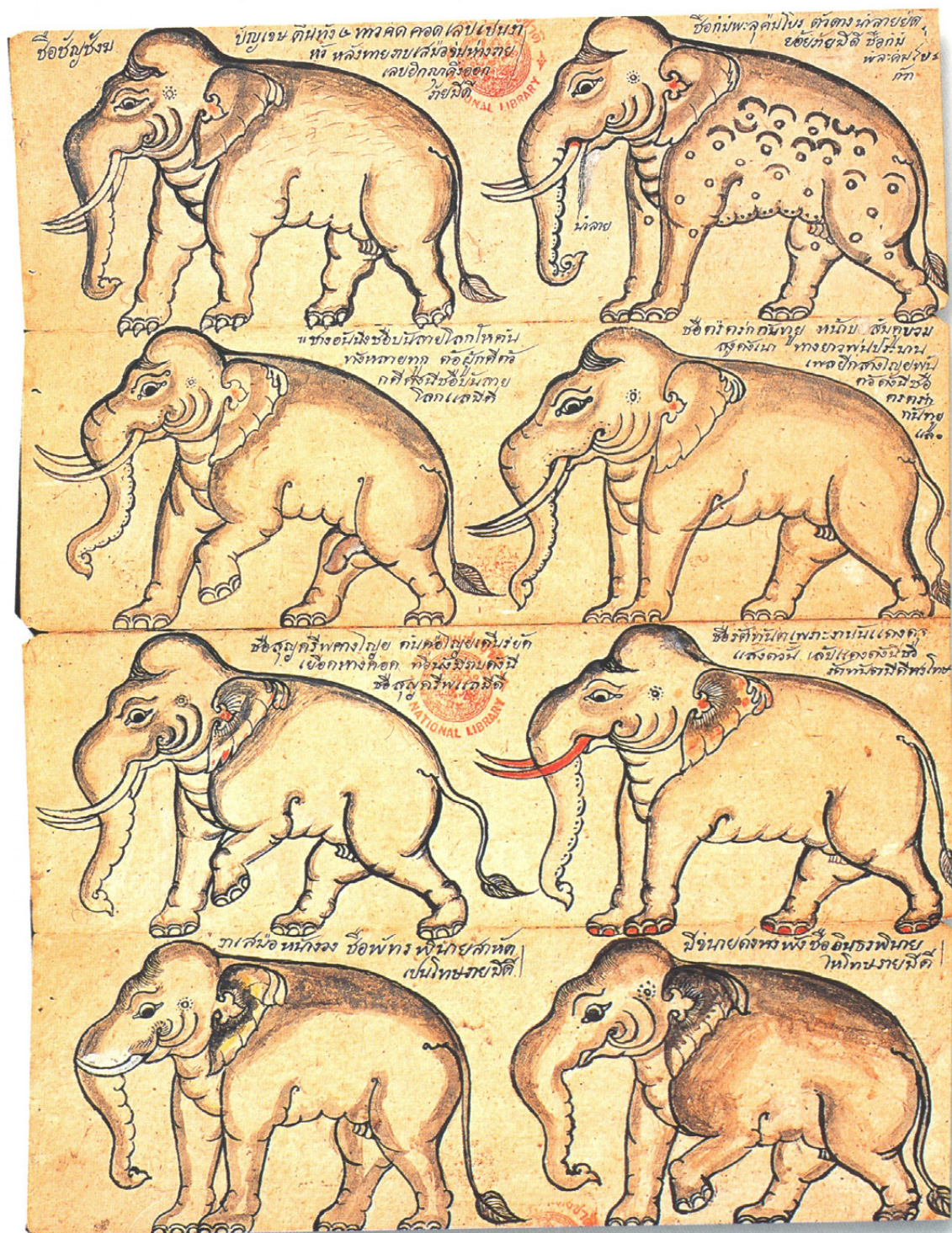
เฌบเฌบคัวยคอกถ่าเฌบเฌบเฌบเป็นมิ่งคัลเด ๑ นามข้อคัวยเฌบเฌบเฌบ :
 พวรรณกัจฉนล้มบรรณสังสทาน ทนึ่งนึ่งคัวยเฌบเฌบเฌบเป็นมิ่งคัลเด ๑ นามข้อคัวยเฌบเฌบเฌบ
 มีพวรรณกัจฉนล้มบรรณสังสทาน ทนึ่งนึ่งคัวยเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบเฌบ
 เฌบ ๑ นามข้อคัวยเฌบเฌบเฌบ มีพวรรณกัจฉนล้มบรรณสังสทาน จินคัวยนึ่งคัวยเฌบเฌบเฌบเฌบ
 เป็นมิ่งคัลเด ๑ นามข้อคัวยเฌบเฌบเฌบ มีพวรรณกัจฉนล้มบรรณสังสทาน คัวยเฌบเฌบเฌบเฌบ :

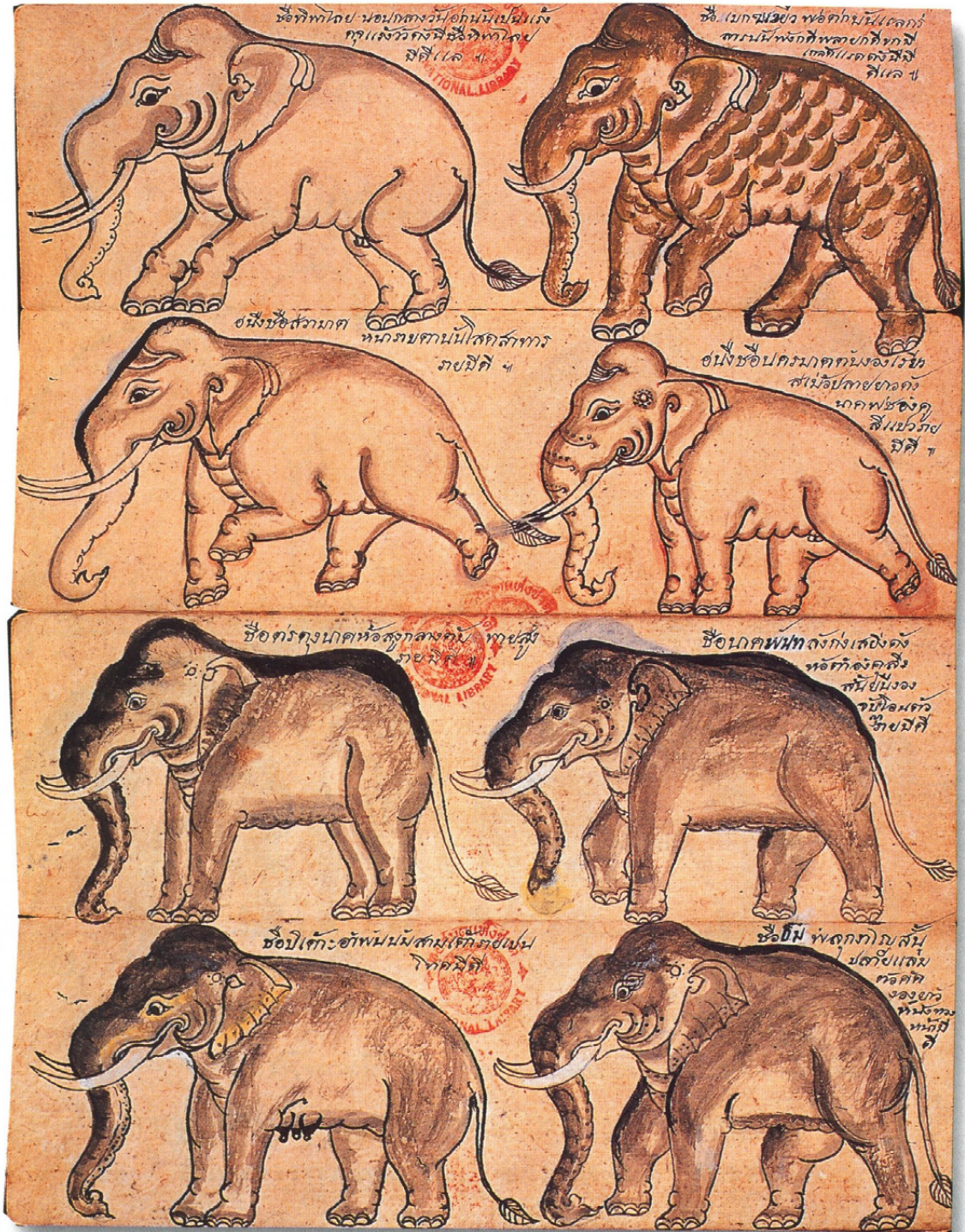
บ่อใหญ่ ๕ เทาจากสิ่งเป็นมิ่งมงคล ๑. นามชื่อลมหะเจียก มีพรรณลักษณะต้นบุรณ
 สัตถกานหุพังสองข้างนั้นเป็นรอบกลมดอกมุก^คโต เป็นมิ่งมงคล ๑. นามชื่อ^{พด}สัททอน มี
 พรรณลักษณะต้นบุรณสัตถกาน หกทั้งสองข้างนั้นอนเดจันจักเป็นมิ่งมงคล ๑. นามชื่อ : ๒๐
 พิธเนสน มีพรรณลักษณะต้นบุรณสัตถกาน สมัยนั้นนี้เป็นกุศกัทธมนักเป็นมิ่งมงคล ๑.
 นามชื่อมุกขาร มีพรรณลักษณะต้นบุรณสัตถกาน เมื่อรังเสียงนั้นดุเสียงแตรนั้นชื่อมก

ขาร กาเสียงดุเสียงฟาร้อง ๑. เมื่อค:นองนั้นได้นามชื่อสัทธเมธิต กาเสียงดุเสียง :
 นักกระเทาะ^นยวองนั้น ได้นามชื่อโกนจฬพาทกาเสียงดุเสียงสังระนั้น ได้นามชื่อสว: ส
 ะ: กาเสียงดุเสียงกลองไชยเกรียนนั้น ได้นามชื่อพิเรยเป็นมิ่งมงคล ๑. นามชื่อพักร
 มีพรรณลักษณะต้นบุรณสัตถกาน. ท่อนนี้สง ๔ สอกยาว ๔ สอกใหญ่ ๑๐ สอกครั้นนั้นปร
 ฤคครันน้ำมั่งวอง หดงนั้นประคองแก้กัน แดเทาหลังนั้นประคองเทาซมเถื่อน กรัศวั :

นั้นหยขาวผิวท่อนนี้ออนดเมยักโตใบ แดน้ำไยนั้นแสดลกัททา แดครันมั้นนั้น :
 เจริ้ว เป็นกระกุกกระคายแเด ๑. นามชื่อมีตะมีพรรณลักษณะต้นบุรณสัตถกาน ท่อนนี้:
 ส ๔ สอกยาว ๔ สอกใหญ่ ๔ สอกทรวงอกใหญ่สาม ทำทรวงนั้นราบแนบเนียน แดทว
 ทอใหญ่เห่นส้มควมู แดทวนั้นเหมือนตาขศรีห: แดกรัศวันั้นแสดทวนั้นแสด แด:
 สมักรัศวันั้นหนาแสดทวนั้นยาว แดครันมัจฉะจริ้วเป็นกระกุกมูกักแเด ๑. นามชื่อ:
^ค

สังคิน มีพรรณลักษณะต้นบุรณสัตถกาน ท่อนนี้สง ๕ สอกยาว ๔ สอกใหญ่ ๔ สอกมีส:
 ทรวง แดทวนั้นสันทวนั้นเป็นสันตอใหญ่สัน หัวใหญ่ใหญ่แเดครันนั้นเหลื่อง เหมือน
 ศรีทองคำแเดครันมั้นนั้นดำเป็นกระกุกนาคแเด ๑. นามชื่อกุนชระมีพรรณลักษณะต้นบุรณ:
 สัตถกาน ท่อนนี้เล็กแสดทวนั้นใหญ่ เป็นกระกุกตานอรแเด ๑. นามชื่อเมฆเป็นอำนวย
 แดโอยลพด ๑. นั้นกัสดักขควัยพังชื่ออรรณ ๑. นั้นสังคินศรีท่อนนี้ครันมอกเมก

คำอ่านปัจจุบัน

ปก พระสมุดตำราแผนกขัตติยลักษณ์ ในนี้

ชื่อ จุมประสาทกระหมวดศีรษะใหญ่สูง

ชื่อ กระมุทหัตถ์ดิ้นทร์สีดำเป็นข้างมงคล

(มีภาพข้างประกอบ สีดำ)

ชื่อ มหาปัทมพ^๑ หัตถ์ดิ้นทร์สีตัวแดงเป็นข้างมงคล

(มีภาพข้างสีแดง)

ชื่อ อุลมาลีหัตถ์ สีตัวดั่งก้านสัตตบุษย์ มงคล

(มีภาพข้างสีเขียวอมเหลือง)

ชื่อ จบสระหัตถ์ สีตัวดั่งสีสาหร่ายอันงาม มงคล

(มีภาพข้างสีเขียวขี้ม้า)

ข้าถวาศิโรรัตน์

เบญจางคจุลิวร

แห่งองค์ชินนารถ

นำสัตว์จากสงสาร

เป็นที่พำนักนิร^๒

โลกศกิตดาลดู

พระนวลโลกุตรธรรม

สดับแสดงก็ลุลด

ทั้งสงฆ์อัยฎางค์

โปรดโลกย์ในสงสาร

ไฉรรัตนเรืองโลก

ขอถวายกฤษดาณูอัน

สิริสวัสดิสาธ

สุวิสุทธโอฬาร

ทศพลอันยอดญาณ

นิเวศพันมฤตยู

วรเทพแผ่นภู

ประเสริฐสวัสดิสาผล

ธำรงรักษนรชน

ปทโมกขนิพพาน

วิสุทธิจิตอารีย์

นรเทพสรรพสรรพ

ลวงโลกศไกรวัล

จุลีโอนศิริจร

^๑ น่าจะหมายถึง มหาปัทมหัตถ์ดิ้นทร์

^๒ น่าจะเป็นนิทร

อิกองค์สุลัทธิ	สฤทธีรักษเรื่องพร	
เป็นปิ่นกณาค	วรเทพธาดา	
อภิวันท์เรืองฤทธิ์	พิษณารณนาถา	
ครองโลกกะโลกา	สิทธิศักดิ์สังหาร	
วรวันทโลกศ	กมลศเรืองญาณ	
สฤทธีสัตว์มรรมา	นรโลกยเพ็ญพล	
ขอแสดงดำเนินใน	คชกรรมประยูร	
เลวลักษณ์บริบูรณ์	กอบประเทภประไพพรรณ	
ไตรรัตนไตรภพ	ทิพนตรแลพระกรรม	
ขอพระจงสาปสรร	ศุภสวัสดิ์พันมามี	
๑ ๑๖๑ กล่าวในคชลักษณ์พิธี	เป็นพาหนะโกนีย์	ธิดาให้ธำรง
ชื่อเอราวัณ * แมนม-	กลเลิศเลอองค์	เผือกผ่องผิวพรรณราย
มีเศียรสามสิบสามนาย	มารมุกขกลกาย	นุภาพพันคเชนตรา
หนึ่งชื่อคิริเมฆกละไทรดา ๒	กรรมเศียรสามกา	เขนทรเสวต ๓ ยรรยง
หนึ่ง ๔ เทพยีสืบทองคำ	นิมิตเป็นมาตงค์	ตรีเทพเผือกผ่องพรรณ
จักกล่าวถึง ๕ ช้างในหิมวันต์	สิบหม้ออันสรรค์	ประเสริฐลักษณะอลงก์
ชื่อช้างฉันทันต์เลอองค์	จักรพรรดิทรง	ในจักรวาฬบมีขาม
สามล้านหกแสนหมื่นสาม	ร้อยห้าสิบตาม	โดยโยชนผาดผันผาย
แต่เข้าถึงเข้าบมีงาย	กำลังบมีคลาย	มีพรรณภาคเงินงาม
อุโบสถตระกูดมีนาม	บมีเหมือนฉัททันต์ตาม	แลพรรณคือทองโสภี
ช้างหนึ่งชื่อเหมหัตถิ	พรายพรรณคือสี	สุพรรณเรืองอาภา
สีดงอัญชันดวงผกา	ศุภลักษณ์สีลา	มงคลหัตถิภานาม
คันธหัตถิเงื่องงาม	สีกฤษณาสาม	สิ่งมุตแลมุตตัวหอม
ชื่อปิงกละศรีสุริยเสด็จจอม	อุทัยแทบพนอม	ยุกันธบรรพตพราย
สีเทียมทองแดงพรรณราย	ศุภลักษณ์โฉมฉาย	มีนามแลตามพหัตถิ

* ดันฉบับเขียน เอราวรรณ

๒ ดันฉบับเขียน คิริเมฆกละไทรดา

๓ ดันฉบับทุกที่เขียน เสวตร

๔ ดันฉบับทุกที่เขียน นิง, นิง, นิง

๕ ดันฉบับทุกที่เขียน เถิง

มีพรรณเผือกผ่องคือสี
ข้างหนึ่งมีนามก้งไคย
กาลวักกะหัตถีสุม-
เสร็จจลลลักษณ์ในหิมวา

จกกล่าวอัฐทิศแจ้แจง

ข้างหนึ่งมีนามไอยรา-
เท้าหลังเล็บเสมอเรียงรัตน์
ตัวใหญ่คือภูเขาทรงัน °
งายาวขึ้นขวต้นปลาย
หลังราบปลายหูตอดิด
เสียงสังข์เกรียงสัทเอาใจ
บุณทริก ° บัวขาวเบิกบาน
เล็บงามผดทอคือผด
เสียงใหญ่ควรคู่แต่องค์
ชื่อทมิละ ° เณรอันอาภา
คอกลมเสียงศัตรูฆาม
โกมุทสีกระมุทพรรณราย
งาเงื่อนเดือนสามคำแล
อัญชัญมีศรีคือสี
เสียงดังลมพัดครทา
บุษปทันต์พรรณหมากสงสุก
งาอนขึ้นขวาสีสังข์
สีใบตองแก่เชื้อสาร-
หน้าใหญ่งาน้อยยาวสม
สุประดิษฐ์สีเมฆสนธยา
งาชื่อสีดุจบัวแดง

ไกรลาสศิรัย
สีดุจชลไหล
บุรณดำอุดม
สิบหมู่อันปรา-
คชลักษณ์เรืองแรง
พดพรรณเมฆา
มีขงษ์คือทศน์
ตาใหญ่มีพรรณ
งวงงามคือกาย
หน้าหลังเพียนพิศ
หางบังคลองใน
งาใหญ่ชันปาน
ร้ายวนเมฆปรากฏ
จักรพรรดิเสด็จ ° ทรง
โลหิตองคา-
กาหลแดรตาม
โสดสูงสอดกาย
ห้าวหาญบ่แปร
อัญชัญแลศิรั
ไม่ไผ่มีอา-
ผิวละเอียดกระมุข
เสียงเมฆย่นยัง
วโหมสงสถาน
เสียงนกกระเรียนรมย์
ผดทอองนาคา
ขนปากยาวแขง

ชื่อบัณฑิตนามใน
อุทกธารารมย์
แลพรายคือนิลภูผา
กฏลักษณ์เสร็จสำแดง
ตรีศกคัลลักษณ์โสภา
แลเท้ากลมดุจฉัตร
แลขงษ์สีหะย่นยัน
คือดาวผกายพริก ° พราย
ภุขกราชเรืองฤทธิ์
กระหมวดทั้งสองสูงไข
บุรพพิศาสดา
กีสี่สังข์ใสศด °
ห้าวหาญบ่เหือดแรงรงค์
อาคนะย้ประจำทศา
พยพแลใหญ่ตางาม
สถิตทักษิณโดยหมาย
หูอ่อนแลน้อยเสียงแดร
ประจำในทิศหรีดี °
อันเขียวแลสะดวกใหญ่งา
นภาพปัจจิมย่นยุคต์
ใหญ่แลงามเรืองรัง
พายัพคะนองกล้าหาญ
ใส่เสื้อแลลักษณ์ตัวกลม
สถิตอุดรทศา
คือผดอุทรเรืองแรง
อันทโกส ° อ่อนอีสาน

° ดันฉบับเขียน ทรวงัน

๒ ดันฉบับเขียน ดาวผกาทฤก

๓ ดันฉบับเขียน บุณทริก

๔ ดันฉบับเขียน สรด

๕ ดันฉบับเขียน เส็จ

๖ ฉบับอื่นใช้พราหมณะ จกวาพทีปนีใช้วามนะ

๗ ดันฉบับเขียน หฤดี

๘ ดันฉบับเขียน อันทโคบด

เสร็จช้างอัฐทิศโดยการ
สังขพัน์พรรณภาคเทียมทอง
เสียงพัมเวพระสำคัญ
สี่สังข์ชื่อเสวตพระพร ^๑
ชื่อเสวตคชราชคือสี่
ช้างหนึ่งมีนามโคบุตร ^๒
พลุกสดำมีงาขาวถวิล
ชื่อองพลุกสดำองนา
ท้ายสิงห์มีนามสิทธิขงค์
ชุมลบปรบหูต้องตาม
นพสุบรรณ ^๔ เท้าวงงาทั้ง
ครบกระจอกเล็บยี่สิบสี่

เสร็จในอริขเรื่องฉาย
ช้างหนึ่งมีนามเอกพัน์
ปทุมพัน์ดัยกวงเหงินงา
งอกเสมอไพรงาสำออง
งาสั้นกว่าหน้างวงกา-
ปลายางอนพร้อมมีศรี
กระหมวดสูงในนามชื่อพญา
สฤงการ ^๖ สรจักรในนาม
พัทธจักรตันงาใหญ่่ง
ชื่อรัตนกุมพัน ^๘ นั้นมี
แม้มีช้างไทยโดยยล

จักกล่าวคชาธาร
งาน้อยองสอง
ยืนกลางทิศกัน
บัวแดงบวร ^๒
ดองอ่อนแห่งมี
แกลังกลางรณยุทธ
โกลทอกยลยิน
ทวินถขึ้นขวา
เท้าหน้าสูงทรง
ฝ่ายหน้ามีนาม
หางยาวอีกอัง-
ล้าแก้วณี
จักแจกภิปราย
งอกเพดานผัน
รูปทรงกเชนทรา
รูปไขไก่อกลาง
ยาสั้นครบปรา-
ชื่อพาลจักรี
ช้างหางหุสา
ตระกุกกษัตริย์พราหมณ์ ^๗
ปลายางาเรียวผจง
จางรวมเสียดสี่
พันหนึ่งอาจผจญ

อริขเรื่องรณผอง
เสียงไก่อเสียงเวสัน
พินนภัยเบียนบ่อน
มีนามปทุมหัตถ์
เผือกสามประการใสสุทร
หางกลมคือโคจรคติน
กำเลาะกำล้งลือชา ^๔
ประเสริฐลักษณะเรื่องรงค์
ดำท้ายแลเท้าเรียวงาม
ลบชุมเมื่อปรบไปหลัง
คชาดิจรคชรณ
แลเท้าละห้าพรรณราย
คชลักษณะเลิศลาวัลย์
งาเวียดไปองนเบื่องขวา
แลสันทุกสิ่งงวหา
เทียมโทแลสันกายา
กฏนามชื่อเนียมตรี
กำลังกำเลาะมะหีมา
พิลาศสรรพดูงาม
ประเสริฐเรื่องรณรงค์
จรัสจำรณูรวयी
งาขวากี่ขึ้นเบื่องบน
บ่าบัดพิบดินานา

^๑ ดันฉบับเขียน เสวตพรพอน

^๒ ดันฉบับเขียน บอวอร

^๓ ดันฉบับเขียน โคบุจ

^๔ ดันฉบับเขียน ฤาชา

^๕ ดันฉบับเขียน นพสุบรรณ

^๖ ดันฉบับเขียน สิริงกัน

^๗ ดันฉบับเขียน กระษัตริพราหมณ

^๘ ดันฉบับเขียน รตนกุมพัน

งาช้ายเสมอหน้าวงงา
 ชื่ออมรจักราพาตาม
 ช้างชื่อคชลักษณ์นั้นงา
 ชนช้างย่อมอาของทะนง
 พัทธกรมธารธรรบังคับ
 จดรูสิกกระหมวดสูงสองงา
 มีมุขคือพินเนศ ° สม
 สุวโรจปลายปากเม้นม้วน
 ชื่อจตุรกุมพะ ๒ มีขงษ์
 ชื่อจุมปราสาทนั้นปลาย
 อูรกุมภอกใหญ่โดยมี
 สรสังข์เสียงดุสังข์คือ
 ไกญจนาทเสียงนกระเรียนพิศ
 ตัวใหญ่สงสถานเรืองแรง
 สีดั่งเขาเขียวอันงาม
 สีดั่งข้าว ๖ ขาวชื่อจันทร์
 ช้างเหลืองชื่อปิดหัตถิ ๗
 นิลทันต์งาดำอนฉาย
 หนึ่งเสวตจักขุเรืองรอง
 นิลจักขุตาจุดนิลงาม
 มีตาจุดแก้วแสงสาย
 ชื่อนิลนขาเล็บกล
 ชื่อเหมนขาเล็บเหลืองสา-

ขาวยาวโอบมา
 สาระโสลกโดยนาม
 ขวาทับช้ายพา
 ยกเท้าของขงษ์
 ดันงาขวาทับ
 ดันนั้นเดียวมา
 ลักษณะเลิศอุดม
 ปากแซกเด้าควร
 ทั้งสี่ใหญ่ยัง
 งาแดงบ่มีกลาย
 ชื่อศัพทเกรี
 เสียงเมฆครีตครีอ
 หูเปนขอบสนิท
 ดุจไล่เสือแจง
 ชื่อเทพศิริตาม
 คิริมีพรรณ
 นิลหัตถิมิ
 เหมทันต์พรรณราย
 ขาวดุจแก้วสอง
 เหมจักขุนาม
 กระหลักกระหลอกพราย
 แก้วนิโลบล ๘
 ธรรัตนขา

กอดเอาหน้าวงงา
 ประกอบกำลังมหิมา
 ก่ายเกี้ยวแลกอดงวงลง
 โจมแลจ้วงโจนสับ
 งาช้ายแลงอนโสกา
 แยกปลายเป็นสี่เกล้ากลม
 มีนามพินเนศวร
 คู่คชลักษณ์เรืองรงค์
 แลกกลมตรัสก ° พรรณราย
 แลดูประเสริฐ ๔ แสงสี่
 แลเสียงคือกลองบันลือ ๕
 นามศัพทเมฆกรรชิต
 ชื่อขลุ้มประเจียดสำแดง
 ชื่อคำโพงถนิมในนาม
 ในลักษณะเลิศลาวัลย์
 เหลืองสีทองโสกี
 สีดั่งนิลรัตนเรืองพราย
 มีงาอันเหลืองคือทอง
 ใสตาพ่นลึกฟุ้งขาม
 มีตาอันเลื่อมเหลืองฉาย
 ชื่อรัตนจักขุมงคล
 เล็บขาวชื่อเสวตนขา
 มีเล็บสี่แก้วแววพราย

๑ ดันฉบับเขียน พินเนศ

๒ ดันฉบับเขียน จตุลกุหมภ

๓ ดันฉบับเขียน ตรัสกดี

๔ ดันฉบับเขียน ประเสิด

๕ ดันฉบับเขียน บันญา

๖ ดันฉบับเขียน เข้า

๗ ดันฉบับเขียน ปิดดหัตถิ

๘ ดันฉบับเขียน นิลโลพัน

เสร็จข้างศุภลักษณ์โดยหมาย
 อำนวยไอยราพตองค์
 หางยาวเล็บขาวโสภา
 พ่อชื่อไอยราพตพงศ์
 อำนวยบุณฑริกแดงดามพ
 เล็บงามกำลังมहिมา
 อำนวยภามณสีโลหิต
 หัวดำหลังเต็มพ่อภามณ
 อำนวยโกมุทกยา
 ตัวดำเป็นกระทั้งกาย
 ห้าข้างนี้พ่อโกมุท
 อำนวยอัญชันโสภา
 พ่อชื่ออัญชันลูกทรง
 อำนวยบุษปทันต์มีสี
 งามเหลือคือทองคำนาม
 สองข้างพ่อชื่อบุษปทันต์
 อำนวยสารวโหมมีสี
 พ่อชื่อสารวโหมตระกูล
 อำนวยสุประดิษฐ์สี
 เนื้ออ่อนพ่อสุประดิษฐ์ตาม
 เสร็จสิ้นกษัตริย์โสภี
 สารนี้บพิตรผู้ทรง
 ตรัสสอนทุกสิ่งนาเนื่อง
 จึงมีพระบัณฑูรตรัส
 ศักราชพันร้อยสิบปี
 ตระกูลข้างอย่างดี ๘๕ เท่านั้นแล

จักแจ้งภิปราย
 สีดจเมฆทรง
 งามดุจไอยรา-
 แม่นั้นนามวงศ์
 ด้วยยาวใหญ่งาม
 แม่ชื่อ กปิล
 ลางสินิลพิศ
 สองข้างนี้งาม
 ดอกสดบุษย์ * ปรา-
 ลางสำลานหมาย
 มีกำลังอุดม
 สีดจเมฆา
 กำลังดุย
 ดุจสังข์แลมี
 หนึ่งงามเหลือทรม
 ฝ่ายแม่นามอัน
 ดุจบัวแดงมี
 เลวลักษณะเพ็ญพูน
 ตัวสูงเขียวจี
 โสฬสพรหมพงษ์นาม
 จุฬสร้อย
 พระคุณใหญ่
 ประโยชน์ให้เรื่อง
 ให้แต่งสารสวัสดิ์
 มะโรงเชษฐมาสี

ประเสริฐอำนวยพงศ์
 กำลังแลงาสีงา
 พดพิพิธเรืองรงค์
 อรรถนูนามีนาม
 มีพรรณสีนทุรงามงา
 พ่อบุณฑริกเรืองฤทธิ์
 ทั้งดาแลคอคูงาม
 แมกซ์ชื่อองคหา
 กฎการณก็มีหลากหลาย
 ลางดำคือคิริเรืองฤทธิ์
 แมกซ์ชื่อบิงคลา
 หัวคอแลงงใหญ่
 แม่ชื่ออัญชนาวดี
 หน้าเต็มแลสนับงาม
 ดอกไม้อันเหลือล้ำค่า
 มีชื่อว่าดามพัชนี
 ดางามแลหน้าบริบูรณ์
 ฝ่ายแม่ชื่อสูงกะทันต์
 ปากหางแลยาวคองาม
 แม่ชื่อกปิลอันมี
 ประเสริฐอำนวยพงศ์
 ผู้ข้าชื่อราชวังเมือง
 คุโณปการนาคย์
 โดยลักษณะคเชนทร์โสภี
 สัมฤทธิ์นิพนธ์โดยปอง

* ดันฉบับเขียน นัตบุษ

โอมกะทึงกะทึงอิงๆ ทอดสวหะ ๗ คาบกลั่นใจ มนตร์ควาdach้าง พุทช้งปัจจักขามิ
๗ คาบ เสกขอช้าง สัมพุทเธ ๓๒ คาบ เสกน้ำรดช้าง สารถี ๕ คาบ เสกผ้านุ่งจี๋ช้าง
แลมนตร์พระคาถาทัง ๔ บทนี้ สำหรับการช้างเป็นตะบะเดชะแล

สีตัวดำ	ชื่อ ไอยราพต อยู่ทิศบูรพาประจำทิศนั้น (มีภาพช้างสีดำ)
สีตัวขาว	ชื่อ บุณชริก อยู่ประจำทิศอาคเนย์นั้น (มีภาพช้างสีขาว)
สีตัวแดง	ชื่อ ตามพะณะหัตถิอยู่ทิศทักษิณ ชื่อ ภาณหัตถิก็ว่า (มีภาพช้างสีแดง)
สีตัวดั่งดอกโกมุท	ขาวสูงชื่อกุมุทหัตถิอยู่ทิศหรดี (มีภาพช้างสีขาว)
สีตัวดั่งดอกอัญชัน *	ชื่อ อัญชันหัตถิอยู่ทิศประจิม (มีภาพช้างสีเขี้ยวอมดำ)
สีตัวดั่งสีลูกมะพร้าวนาพิเก	ชื่อ นุชปทริก อยู่ทิศพายัพ (มีภาพช้างสีเขี้ยวอมแดง)
สีเขี้ยวใบตองแก่หญ้าแพรก	ชื่อ สารวณ्हัตถิ อยู่ทิศอุดร (มีภาพช้างสีเขี้ยว)
สีตัวดั่งสีเมฆเมื่อใกล้จะค่ำ	ชื่อ สุประดิษฐ์ อยู่ทิศอีสาน (มีภาพช้างสีแดงอมเขียว)
	ปีตะสังขะทนต์หัตถิสีเหลือง (มีภาพช้างสีเหลือง)

* ดันฉบับเขียน อังชัน

ปทุมหัตถีสีบัวแดง
(มีภาพข้างสีแดง)

คำพงณิม
(มีภาพข้างสีดำ)

นิลหัตถี
(มีภาพข้างสีดำ)

ปิตหัตถี
(มีภาพข้างสีเหลือง)

เหมทนต์หัตถีงาเหลือง
(มีภาพข้างสีดำ งาสีเหลือง)

เหมนขา
(มีภาพข้างสีดำ เล็บสีเหลือง)

นิลนขา
(มีภาพข้างสีดำ เล็บสีดำ)

ชื่อลบขุมหัตถี * ลับปทุม
(มีภาพข้างสีเทา)

ขุมลบหัตถี
(มีภาพข้างสีเทา)

ข้างชื่อครบกระจอกทึบ ^๒ ถ้วนยี่สิบ
(มีภาพข้างสีเทา)

ข้างนี้ชื่อโคบุตรหางคุดหางวัวแลยาวถึงดินแลกลมโสด
(มีภาพข้างสีเทา)

^๑ ดันฉบับเขียน หฎ

^๒ เล็บเท้าสัตว์บางชนิดในพวกกินหญ้าอย่างม้าและวัว

พลุสดำ พลุสดำงอน
(มีภาพข้างสีเทา)

เอกทันต์ มีงาทอกแลข้างขวา
(มีภาพข้างสีเทา)

สีหงษ์ สิงหงษ์
(มีภาพข้างสีเทา)

นพสุบรรณ
(มีภาพข้างยาวๆ)

ข้างอย่างดี ๒๘ อย่าง เขียนไว้เท่านี้ก่อนถัดนี้ไปเหล่าร้าย

สิทธิรสตุสสวัสดิไชย ลูโยยสวรยโกโคยฤทธิ์สิทธิการ อนี้ลักษณะข้าง
ไตรตรึงศักดิ์ชื่อบาปโทษแล อนึ่งชื่อทวย อนึ่งชื่อทา อนึ่งชื่อกำลา
อนึ่งชื่อภาหล อนึ่งชื่อชนกันโล้นๆ อนึ่งชื่อโชนไซล อนึ่งชื่อรดสังโก
อนึ่งชื่อทำพลุกล อนึ่งชื่อพลุกลแบก อนึ่งชื่อระแหพิทกริง อนึ่งชื่อครีงคางคน
อนึ่งชื่อสวามาต อนึ่งชื่อนครมาต อนึ่งชื่อตระดุงนาค อนึ่งชื่อนาคพันธ์ อนึ่งชื่อบิดะ
อนึ่งชื่ออำพลุกล อนึ่งชื่อขควนสรุก อนึ่งชื่อกลแอกกุม อนึ่งชื่อพินาย อนึ่งชื่อทรหล
อนึ่งชื่อลัดดาศุกรมาร อนึ่งชื่อบังคลี อนึ่งชื่อประบงบัส อนึ่งชื่อโยรยักษ์
อนึ่งชื่อคัศธรณี^๑ อนึ่งชื่อชัยขงมัญเชษฐ^๒ อนึ่ง^๓ ชื่อกัมพลคมโบร อนึ่งชื่อนลายโสท
อนึ่งชื่อตระตรกกันทวย อนึ่งชื่อสุญครีพ อนึ่งชื่อรัตทันต์ อนึ่งชื่อทิพาลัย อนึ่งชื่อเมฆเขี้ยว
อนี้ปาปะ^๔ ลักษณะข้าง อันพึงพฤตนิบาตแล หมอทั้งหลายรู้จักข้าง ดังนี้
อนี้คือ “ ลักษณะข้างไตรตรึงษ์ปาปะ ลักษณะกิริตโทษ อันโหดเหี้ยมก็มีในตัวข้าง จักสำแดง ” จงรู้แท้
ลักษณะรูปาปฤติ ข้างอันมีพรรณต่างต่าง ท้าวสรรพางค์ อันพระฤาษีโคดมบเรียน ฤาษีชุมพลก็ได้สืบ
มาแก่ฤาษีอัคคินีเพศ แลฤาษีหุลดีมาลยกรุงโรมบาท พระฤาษีอังกีร์ส แลฤาษีสิทธิทั้งหลายกล่าวมา
ให้รู้แท้จึงปรากฏจะนี้ จงรำพึงโดยลักษณะ คือ คุณแลโทษโสจะอัปรียในข้างทั้งหลายก็จะกล่าว
ลักษณะอันร้าย แล

^๑ ดันฉบับเขียน คัศธรณีย

^๒ ดันฉบับเขียน อนึ่ง

^๓ ดันฉบับเขียน ปาป

^๔ ดันฉบับเขียน กฤ รูปนี้ทุกแห่ง

^๕ ดันฉบับเขียน สัมแดง

กล่าวถึงพระฤๅษีแต่โบราณ อันรู้ลักษณะคชสาร ๗ องค์อันชำนาญวิชา เดิมชื่อพระฤๅษีโคดม บเรียนพรหมเป็นครุมหา พระฤๅษีชุมพลเรียนต่อมา อัคนีเพชาเรียนสืบไว้ พระฤๅษีหลดิมเรียนต่อมา- ลักรงศึกษาเรียนขึ้นใหม่ พระฤๅษีโรมบาทได้เรียนไว้ แล้วบอกให้พระฤๅษีอังคีรัศ ๗ พระฤๅษี ๗ องค์ผู้ทรงญาณ ชำนาญในวิชาคชสารสัจ ลักษณะดีร้ายไม่คล้ายพลัด ถนัดแน่นดั่งยื่นแก้วใส่มือไว้ ได้บอกกล่าวตำราแบบแผน เป็นมันแม่นหาสงสัยไม่ตำราคชลักษณ์ดั่งนี้ใคร เรียนรู้ไว้เกิดเคย

อนึ่งช้างชื่อทุย กรันหางแลงออกไซรมีจามรงอกรอบคันหางมีโค ดันผอมงาแลจะออกแลเนา
อนึ่งชื่อทุยแล

อนึ่งช้างชื่อทา ขำหนาหน้งยานเนื้อเฟ้อมตีนดำเบื้องหน้า บาทลอดได้ท้องมิได้อันนี้ชื่อทาแล
มีภาพช้าง (๑) ร้ายให้โทษมิดี (๒)

อนึ่งช้างอันชื่อพาลาอัปากเมื่อหับมิชิด เหตุผีปากนั้นอำแลเห็นดั่งงา ดั่งนี้ชื่อพาลาแล ร้ายมิดี
(มีภาพช้าง ๓)

ชื่อพาหล ปากเป็นดั่งเป็นแพนงย้อยยานยาว ร้ายมิดี
(มีภาพช้าง)

ชื่อ โสกกะลี มีนมที่ท้อง ชื่อโสกกะลี เป็นโทษร้ายมิดี
(มีภาพช้าง)

มีนมที่คอชื่อ ภัยกะลี ให้โทษร้ายมิดี ที่คางที่ปากก็ดี ชื่อภัยกะลี ร้ายมิดีดุจกัน
(มีภาพช้าง)

ช้างอันชื่อชนกันโล้น ท่านกล่าวว่าวายเวศรากล ตัวช้างนั้นดุจอำเภอ แม่ช้างสวภาพผู้ไซรั
อนึ่งคล้องต้องติดตีนหน้าต่อเรียกชนกันโลนแล ร้ายให้โทษมิดี ชื่อพลายกำกวม
(มีภาพช้าง)

ชื่อ โชนชะโลยดังช้างเฒ่าร้ายเดินหัวเชือก โยกโยนไปเป็นโทษร้าย
(มีภาพช้าง)

ชื่อ ระลมสังไภย หัวดังจอมปลวก ขมวดหัวอันเดียวกัน ร้ายมิติ
(มีภาพข้าง)

ชื่อ ทฬุก งาใหญ่กว่าตัว ร้าย
(มีภาพข้าง)

ชื่อ พลุแบก งาแตกตลอดปลาย ร้าย
(มีภาพข้าง)

ชื่อ ระแหกชีพ ครึ่งงาแตกเน่าคลอน งาแตกดั่งปากงูตลอดปลายงุ้มงอนร้าย หลุดถอนยัง ° ข้าง
เดียว
(มีภาพข้าง)

ชื่อ ครึ่งคางคน งาเป็นปล้องดั่งหน่อไม้ปอกเปลือก หางด้วนปิดทวาร ร้าย งาแดงดั่งชาด ชื่อ
ศฤงคารกะลุ ๒ ก็ว่า
(มีภาพข้าง)

ชื่อ โยรยักษ์ไซร้ดีตามขดยึดหัวถึงอก ขกดินสะบัดหางไปมา ตาลิง พรบหนูัก ขนองผอม ร้าย
มิติยา
(มีภาพข้าง)

ชื่อ กดกัถธรณี ดินหน้ายาว ดินหลังสั้น หน้ากัมดั่งจะกราย ° ดิน ร้าย
(มีภาพข้าง)

ชื่อ ชัญชังฆบัญเชษ ดินทั้ง ๔ เท้า กดคอดเล็บเป็นงา หัวหลังท้ายราบเสมอ ขนห่างรายเล็บ
หยิกหญ้างัดออก ร้ายมิติ
(มีภาพข้าง)

^๑ เหลืออยู่

^๒ ดันฉบับเขียน ศฤงคารก่ลุ

^๓ เจียดเข้าไปใกล้

ชื่อ กมพะลุคมโบร ตัวด่างน้ำลายหยดย้อยร้ายมิติ ชื่อ กมพละคมโบร ก็ว่า
(มีภาพข้าง)

ข้างอันหนึ่งชื่อบันลายโสก ให้คนทั้งหลายทุกข์ตัวผู้กิดี้ตัว (เมีย) กิดี้ ดังนี้ชื่อบันลายโสกแลมิติ
(มีภาพข้าง)

ชื่อ ตระตรกกันทวย หน้าบ่สมดูบวมสูงดั่งเน่า หางยาวพันประมาณเพี้ยกสาวใหญ่พันตัว ดังนี้ ชื่อ
ตระตรกกันทวย แล
(มีภาพข้าง)

ชื่อ สุธฤททกางใหญ่ ดันคอใหญ่เดินระยัดเยือกหางคอด ที่นั่งมีราบดังนี้ ชื่อ สุธฤทท แลมิติ
(มีภาพข้าง)

ชื่อ รัตทันต์ เพราะงานันแดงดุจแสงตะวัน เล็บแดงดังนี้ ชื่อ รัตทันต์ มิติข้างมีโทษ
(มีภาพข้าง)

งามเสมอหน้าวง ชื่อ พัทธพินายสาหัส เป็นโทษร้ายมิติ
(มีภาพข้าง)

มีขนายดั่งข้างพัง ชื่อ อินทรพินาย ให้โทษร้ายมิติ
(มีภาพข้าง)

ชื่อ ทิพาลย์ นอนกลางวัน ออกนั้นเป็นแรงดุจแรงวัว ดังนี้
ชื่อ ทิพาโลย มิติแล
(มีภาพข้าง)

ชื่อ เมฆเขียว พอดกมันแลกระสัน* นั้น พังกิดี้ พลายกิดี้ ถ้ามีเกล็ดแรดดังนี้ มิติแล
(มีภาพข้าง)

อนึ่งชื่อ สวามาต หน้าราบตานันโสตราธารณ ร้ายมิติ
(มีภาพข้าง)

อนึ่งชื่อ นครมาต ดันวงเรียวเสมอปลายยาวดั่งนาคพของคุลีแก้ว ร้ายมิติ
(มีภาพข้าง)

* ดันฉบับเขียน กรัสาร

ชื่อ ตรีดั่งนาค หัวสูงกลางต่ำ ° ท้ายสูง ร้ายมิติ
(มีภาพข้าง)

ชื่อ นาคพันท หลังโก่งเสียงดัง หัวต่ำองคูลีสัน ยืนงวงจับหญาอินตัว ร้ายมิติ
(มีภาพข้าง)

ชื่อ บิเดะอำพน นมสามเต้า ร้ายเป็นโทษมิติ
(มีภาพข้าง)

ชื่อ ฌมพลุก งาใหญ่สั้น ปลายแหลม ตัวคด งวงยาว หน้งท้องหนา มิติ
(มีภาพข้าง)

ชื่อ ขดอนสรุก ประพลุกทารุนกั๊ว สองงาแปรตามกัน หางคดดังเถาว์ลั้ยพันไม้
ร้ายมิติ
(มีภาพข้าง)

ชื่อ กัลแลกกุม ชื่อกาจับใบกั๊ว หูใหญ่ยานดังปีกกา ตาเหลือก ร้ายมิติ
(มีภาพข้าง)

ชื่อ พินายเรื่องฤทธิ์ เป็นโทษมักคะนอง ชนชนะข้างสองงา ร้ายมิติ
(มีภาพข้าง)

ชื่อ ทรหุล ท้องยาน หน้งยาน กระดุกคด ลักษณะร้ายมิติ
(มีภาพข้าง)

ชื่อ กันคาศุรุมาร ชื่อ กันคาศุระมาร ลันยาวถึงฝีปาก ลันใหญ่ยาว คางยาน
สีปากยาว ร้ายมิติ
(มีภาพข้าง)

ชื่อ บังคลี หูทั้ง ๒ ริมข้าง สันหลังปิดหกล หางคดดังเถาวัลย์ ร้ายมิดี
(มีภาพข้าง)

ข้างมีโทษที่ร้ายเป็นอัปมงคล มี ๓๘

นี้กระทำโคลงไว้ให้รู้ในเดือนนั้นๆ มีวันร่วมกัน ๑๐ เดือน ถัดกันเดือนหนึ่ง แลเรียงวันลำดับ
กันกันกันก็มีตามเดือนขาด เดือนเต็ม พิจารณาเหตุเกิด

๕ } ๓ }
๑๐ } ๖ } รวมวัน

รวมวัน

เดือน } ๑๑ }
๔ } ๕ } คู่กัน

รวมเข้า

๗ }
๒ } คู่กัน

๑ }
๘ } ถัดวาร

วันรวม

๒ กับ ๕

นับนั้นเวียนไป

เดือน } ๕ }
๖ } ให้

เรียงวัน

เดือนถัดนั้นขาดกัน

หนึ่งไว้

เดือน } ๗ }
๘ } นั้น

เรียงเรื่อง วันนา

สืบทแล้วจึงให้

ลดน้อยถอยลง

หน้าปลาย

ชื่อเทพศิรีสีตวันภูเขเชียว เป็นช่างมงคล
เทพศิรีหัตดิน (มีภาพข้าง)

ชื่อ สมพาสณนิมิตดิน ตรีภูษังเผือก สีตวันนักรัษฎ์ เป็นช่างมงคล
สมพาสณนิมิตดิน (มีภาพข้าง)

อภิวาทกษศาสตร์^๑ ปกรณ์ มีตำรากรม โบราณราชสืบมา
อันมีสกุลกษณอันปรา ภูตามตำรา ประเสริฐ^๒ ด้วยชาติตระกูลวงศ์
สืบตระกูลพุนพันธ์เผ่าพงศ์ อัญหิสรหะง ย่อมมีอยู่ในหิมา
ตระกูลช่างอันสูงศักดิ์ สกุลกษณมหา ดังท่านพรรณนา แกล้งกล่าวไว้ให้เข้าใจ
ที่ร้ายก็มีมาก มีหลายหลากในพงไพร ทุลักขณาใน จังไรเป็นอัมภมกล
ขอกกล่าวสำแดงเหตุแห่งกษณ ให้เป็นสุกผล แก่กรมกษณารศรี
๑๐ ตรีภูษัง

สกุลหนึ่งนามชื่อพญาฉัตรันต์ มีนิเวศนังสรรพศิริโสภาค มีกายอันบริสุทธิ์ดังสีสังฆณี
ประกอบสกุลกษณอันบริบูรณ์^๔ มีฤทธิ์เดชหิมา

นามชื่อพญาช่างอุโบสถ ใหญ่สูงงามสรรพ สกุลกษณสมบุรณ์ มีสัณฐานอันวรรณังสี
ดังสีสุวรรณมาศ ทรงฤทธิ์กำลังหิมา

นามชื่อเหมหัตถิ ใหญ่สูงงามสรรพ สกุลกษณสมบุรณ์ มีสัณฐานสีตัวเหลืองดังสีทอง
มีเดชพละกำลังหิมาแล

นามชื่อมงคลหัตถิ ใหญ่สูงงามสรรพ สกุลกษณสมบุรณ์ มีสัณฐานสีตัวดั่งนิลอัน
มีฤทธิ์กำลังแกร่งกล้าหาญหิมานัก

นามชื่อคันธหัตถิ ใหญ่สูงงามสรรพ สกุลกษณสมบุรณ์ มีสัณฐานสีตัวดั่งไม้กฤษณา กลิ่น
ตัวมูตร และมูลหอม ดังกลิ่นสุคันธรส มีฤทธิ์กำลังเดชานุภาพหาวหาญหิมา

นามชื่อปิงคณหัตดินทร์ ใหญ่สูงงามสรรพ สกุลกษณสมบุรณ์ มีสัณฐานสีตัวเหลือง
อ่อนดั่งสีจักขุวิพาร์ มีฤทธิ์กำลังเดชานุภาพหาวหาญนัก

นามชื่อดามพหัตถิ ใหญ่^๕ สูงงามสรรพ สกุลกษณสมบุรณ์ มีสัณฐานสีตัวดั่งสีทองแดง

^๑ ดันฉบับเขียน คชสาฎ

^๒ ดันฉบับเขียน ประเสิด

^๓ ดันฉบับเขียน ไฉ

^๔ ดันฉบับเขียน บริบูรณ์

^๕ ดันฉบับเขียน ไฉ

มีฤทธิ์กำลังเดชานุภาพห้าวหาญมहिมา

นามชื่อบัณธนาเคนทร์ ใหญ่สูงงามสรรพ สุกลักษณ์สมบุรณ์ ชื่อสัณนิฐานสัตว์ดัง
เขาไกรลาส มีฤทธิ์กำลังเดชานุภาพห้าวหาญมहिมา

นามชื่อกังไคยนาเคนทร์ ใหญ่สูงงามสรรพ สุกลักษณ์สมบุรณ์ ชื่อสัณนิฐานสัตว์ดัง
เขาไกรลาส มีฤทธิ์กำลังเดชานุภาพห้าวหาญมहिมา

๑๐ ตระกูล

นามชื่อพระไอยราพต มีพรรณลักษณะสมบุรณ์สงสถาน คนนั้นใหญ่ดุจภูเขา แลสัตว์นั้น
ดุจสีเมฆ เท้าหน้าทั้งสองกลมดุจฉัตร แลเท้าหลังทั้งสองแลสืบนั้นเสมอกัน แลหางบังคลองแลงาทั้ง
สองใหญ่ยาวขึ้นขวา แลวงงนั้นดุจนาคราช แลตาใหญ่ สีดำนั้นดุจสีดำผกายพริกปลายหูทั้งสองนั้น
ยาว เมื่อพรบไปเบื้องหน้าหลังปลายหูต้องกัน แลหลังราบงามดุจหนึ่งกงธนู แลกระหมวดศีรษะทั้ง
สองสูงงาม เมื่อร้องเสียงดุจดังเสียงสังข์ สงสถานดุจขำนันสิงห์ นามชื่อพระไอยราพตอยู่ทิศบูรพ์แล

นามชื่อบุณทริก มีพรรณลักษณะสมบุรณ์สงสถาน สัตว์นั้นดุจสีดอกบัวหลวง อันขาว
งามบริสุทธิ์ก็ว่าดุจสีเถ้าไม้หั่ว^๑ ก็ว่ากลิ่นนั้นหอมประดุจดอกสัตตบุษย์ บ่เหี้ยก็ว่า แลมีศีรษะ
อันใหญ่ แลงาใหญ่งามสันสีละเอียดยดุจสีโคกก็ดีดุจผ้าขาวอันงามบริสุทธิ์ก็ดี เล็บงามแลผนดทองนั้น
ดุจผนดรายวนเมฆมีพานองดุจเมฆ มีกำลังหาญนักได้ชื่อว่า บุณทริกอยู่ทิศอาคเนย์แล

นามชื่อดามพน มีพรรณลักษณะสมบุรณ์สงสถาน คนนั้นใหญ่ต่ำ แลสัตว์นั้นแดงงาม
บริสุทธิ์ดุจสีโลหิต แลตางามคองาม แลเมื่อร้องเสียงนั้นดุจเสียงกาหล คือ เสียงแตร มีกำลังมहिมา
ห้าวหาญนักอาจชนะทุกเมื่อแก่ช้างทั้งหลาย ได้ชื่อว่า งามณก็ว่า อยู่ทิศทักษิณแล

นามชื่อกุมุท มีพรรณลักษณะสมบุรณ์สงสถาน คนนั้นเรียบสูงแลสัตว์นั้นดุจสีดอกกุมุท
อันงามบริสุทธิ์ แลมีงาอันงามงอนดุจวงเดือนเมื่อขึ้นสามค่ำ แลมีหูอ่อนอ่อนน้อย แลเมื่อร้องเสียงนั้น
ดุจเสียงแตรหาญนัก ได้ชื่อว่า กุมุทอยู่ทิศหรดีแล

นามชื่ออัญชัน มีพรรณลักษณะสมบุรณ์สงสถาน สัตว์นั้นเขียวดุจอังชันอันงามบริสุทธิ์ก็ดี
ดุจสีเขาเขียวอันงามบริสุทธิ์ดี มีศีรษะอันใหญ่ดุจเมฆสนธิ แลมีงาอันใหญ่ชื่อสะดวก แลเมื่อกระหึ่ม
เสียงนั้นดังดุจเสียงลมพัดเข้าในรูไม้ไผ่ ไผ่เพราะนักมีกำลังห้าวหาญนัก ได้ชื่อว่า อัญชันอยู่ทิศประจิมแล

นามชื่อบุณทริก มีพรรณลักษณะสมบุรณ์สงสถาน สัตว์นั้นดุจหงสบาท^๒ ละเอียดงาม
บริสุทธิ์ แลกระหน่ำใหญ่แลมีงาอันน้อยขึ้นข้างขวา งามบริสุทธิ์ดุจสีสังข์อันขาวก็ดี ดุจสีดอกกุมุท
อันงามบริสุทธิ์ก็ดี แลเมื่อร้องเสียงนั้นดุจดังเสียงฟ้าร้อง เมื่อพรวรากาลคะนอง แลก้าหาญ
อาจจ่าราย^๓ ศัตรู ได้ชื่อว่า บุษปทันต์ อยู่ทิศพายัพแล

^๑ ไม้หั่ว- ไม้ไผ่

^๒ ต้นฉบับเขียน หงสืบบาด

^๓ แผลงมาจาก จราย หมายถึง ทำลาย

นามชื่อว่าสารวณ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสณ ดนนั้นยาวแลกลมดุใใส่เสื้อ แลสี
ตัวนั้นเขียวงามบริสุทธิ์ดุสีหญาแพรกอันอ่อน มีหน้าอันใหญ่แลสีกระนั้นแดงงามบริสุทธิ์ แลมีงา
อันน้อยยาวงาม ตัวดำ เมื่อร้องเสียงนั้นดุเสียงนกระเรียนกล่าหาญนัก ได้ชื่อว่าสารวณ อยู่ทิศอุดรแล

นามชื่อสุประดิษฐ์ ก็มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสณ สีตัวนั้นดุสีเมฆเมื่อสนธยากาล
ดั่งปัทมราชกิติ ดุจดั่งสีดอกบัวหลวงแดงงามบริสุทธิ์กิติ แลผนดทองดั่งทองงู แลมีงาอันขาว
บริสุทธิ์ดุผ้าขาว แลชื่องามดั่งขันทา แลมีขนปากอันยาว และอันตะโกสนั่นอ่อน มีสำเนียงดุ
เมฆอาจมีชัยชนะ ได้ชื่อว่าสุประดิษฐ์ ก็อยู่ทิศอีสานแล

๘ ทิศ

นามชื่อสังขทัณฑ์มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสณ สีตัวนั้นเหลืองงามบริสุทธิ์ ดุสี
ทองคำเนื้อแก่น้ำ แลมีงาอันน้อยขาวงามบริสุทธิ์ขันทาแล แลเมื่อร้องเสียงนั้นดุดังเสียงไก่ขันกิติ
ดุเสียง อึงกิติ ดุเสียงเอสนับ (นกเงือก) กิติ ได้ชื่อว่า สังขทัณฑ์อยู่กลางทิศแล

นามชื่อตามพหัสตินทร์ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสณ สีตัวนั้นแดงงาม บริสุทธิ์ดุสี
ทองแดง หัวหาญนัก ชื่อตามพหัสตินทร์แล

นามชื่อขุมลพ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสณ ปลายหูซ้ายขวาข้างบนนั้นยาวเมื่อปรบ
ไปเบื้องหน้าปลายหูถึงต้องกันเบื้องหน้า ชื่อขุมลพแล

นามชื่อลพขุม มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสณ ปลายหูซ้ายขวา ข้างบนนั้นยาว เมื่อปรบ
ไปเบื้องหลังถึงต้องกัน ชื่อลพขุมแล

นามชื่อครบกระจอก มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสณ เล็บนั้นมีเท่าแลห้าเล็บ ทั้ง ๔ เท่า
ครบเป็น ๒๐ เล็บหูหางสรรพชื่อครบกระจอกแล

นามชื่อพลุกส้างอน มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสณงานั้นงอนแลขึ้นข้างขวา ชื่อว่า
พลุกส้างอนแล

นามชื่อสังขทัณฑ์ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสณ ตัวนั้นดำบริสุทธิ์ แลมีงาอันขาว
ละเอียดงามบริสุทธิ์ ดุสีสังข์อันขาวแลสรรพงามครบ * ได้ชื่อว่า สังขทัณฑ์แล เหล่าหนึ่ง

นามชื่อพญาโคบุตร มีพรรณลักษณะสมบูรณ์เป็นอำนวยแห่งนางโคๆ ใหญ่สูง ๔ ศอก^๑ ไปรับพระราชทานเชือกเขาหัดถัดดา ที่ช้างเผือกอยู่นั้นมิได้ขาด อยู่มานางโคนั้นประเทืองอยู่สามปี จึงตกอำนวยเป็นช้าง ได้นามชื่อพญาโคบุตร พญาโคบุตร^๒ นั้นสงสถานทางนั้นกลมประดุจหางโค มีโรมจามร^๓ รอบสมประกอบมีงาอันงอน มีผิวหนังอันเหลือง มีเสียงดังโคอุสุภราชผู้เป็นไพละ แลช้างนั้นมีฤทธานุภาพ เป็นมหายมกลผจญจักร กัณภัยทั้งปวงในแผ่นดินมอญยปราบศัตรู พระเจ้าแผ่นดินได้พบได้เห็นไซ้จะประเสริฐดีจำเริญนัก ได้ยศศักดิ์บริวารเป็นอันมากนักหนาแล

นามชื่ออมรจักรพาฬ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน งาช้างขวานั้นยาวอ้อมวงมาทับ ปลายงาช้างซ้ายน้อยหนึ่ง แลงาช้างซ้ายนั้นสั้นชื่ออมรจักรพาฬหาญนักแล

นามชื่อคชลักษณ์กัณห์ศ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน งาช้างซ้ายนั้นอ้อมกอดวงเข้า ปลายงาข้างบนขึ้นตรงปากข้างขวา แลงาช้างซ้ายนั้นอ้อมกอดวงเข้ามาทับบนงาช้าง ปลายงาข้างบนขึ้นตรงปากข้างซ้าย สิทธิชนะแก่ศัตรูทั้งปวงหาญนัก ชื่อคชลักษณ์กัณห์ศแล

นามชื่อเอกทันต์มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน มีแต่งาเดียวงอกออกจากเพดานได้ วงมาแต่กำเนิด ถ้ายกวงไปข้างซ้ายงามาอยู่ข้างขวา ถ้ายกวงมาข้างขวามาอยู่ข้างซ้ายนั้น อยู่ในอันนิหารแล เทวดาชื่อคชนาถเอาไปไว้ ณ ป่านั้น เหตุดังนี้จึงมิได้มาถึงเมืองมนุษย์นี้ ด้วยมี ฤทธิ์เดชนักแล กำลังช้างทั้งปวง ๑๐๐ นึ่ง จึงเท่ากำลังเอกทันต์ตัว ๑ แลกำลังเอกทันต์นั้น ๑๐๐๐ นึ่ง จึงเท่ากำลังช้างเอราวัณตัวหนึ่งแล

นามชื่อกาลหัตถีกัณห์ ชื่อกาลาเวกะกัณห์ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน ตนนั้นนิล บริสุทธิทั่วสารพวงค์ หัวหาญปราบศัตรูราบปลดภัยทั้งปวง ชื่อ กาลหัตถิแล

นามชื่อจตุรศกอินทรา^๔ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน งาช้างซ้ายสองงา ขวาสอง งาเป็น ๔ งา หาญนักปราบศัตรูราบด้วยอานุภาพ ชื่อ จตุรศกอินทราแล

นามชื่อ พระทันตรมการะ^๕ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน ดันงาช้างขวามาทับดันงา ข้างซ้าย ดันงาซ้ายขวาไขว้^๖ กันอยู่ ปลายงาช้างขวากลับไปขึ้นข้างซ้าย แลปลายงาช้างซ้ายกลับไป ขึ้นข้างขวา หาญนักคุ้มไทยภัยทั้งปวง ชื่อ พระทันตรมการะ

^๑ ดันฉบับเขียน ๔

๐

๐

^๒ ดันฉบับเขียนเลข ๒ มีค่าเท่ากับไม้ยมก คือ ออกเสียง ๒ ครั้ง

^๓ ดันฉบับเขียนจามร

^๔ ดันฉบับเขียน จตุรศกอินทรา

^๕ ดันฉบับเขียน พทันตรมการะ

^๖ ดันฉบับเขียน ไขว้

นามชื่อสีหขงษ์^๑ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสสถาน แลเท่าหน้านั้นสูงเท่าหลังนั้นต่ำแข่ง
กลมเรียวข้านั้นสิงห์ ชื่อสิงขงษ์^๒ แล

นามชื่อจุมปราสาท มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสสถาน ปลายงาช้างขวานั้นแดงดุจแสงแก้ว
มีเดชไชยสรพสิทธิ ชื่อจุมปราสาทแล เหล่าหนึ่ง

นามชื่อพระพัทจักพาพ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสสถานเมื่อเดินย่อมนงูวงเดิน เรียกชื่อ
ว่าบังเมฆ ชื่อ พระพัทจักรพาพแล

นามชื่อพระอุรุกรุมพล มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสสถาน แลถ่อนั้นมีพรรณอันใหญ่เรียวแรง
มีกำลังหาญนัก ทรงเสด็จชนะแก่ช้างทั้งปวงแล

นามชื่อรัตนกุมพล มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสสถาน ปลายงาช้างขวานั้นเข้าจดประสาน
กัน ปลายงาช้างขวานั้นทับปลายงาช้างซ้ายน้อยหนึ่ง ถ้าจะคล้องช้างปาปลักษณะไทยถึง ๑๐๐๐ ตัว
ก็ดี ครั้นคล้องถูรัตนกุมพล บำบัดไทยภัยสังหารสิ้นแล แต่ประสงค์คล้องแก้ไทยได้ ๑๐๐ ถ้าชี้
รัตนกำพลคล้องช้างปาปลักษณะหาไทยภัยจึงมิได้เลย จะเกิดสำหรับสมบัติทุกเมื่อแล ควรเป็น
ช้างจักรพรรดราธิราช^๓ ผลาญศัตรูให้ล้างหมู่พวกไพร่แล

นามชื่อสารเสวตพระพร^๔ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสสถาน คนนั้นใหญ่ขาวงามบริสุทธิ์
ดุจสีสังข์อันขาว เป็นศรีสวัสดิ์อาจจะให้ศุภผล เป็นช้างมงคลแล

นามชื่อปทุมหัตถี มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสสถาน สีตัวนั้นดุจสีบัวหลวงแดงโรยงาม
บริสุทธิ์นักเป็นมงคลแล

นามชื่อเสวตพระคชราช มีพรรณลักษณะสมบูรณ์ สงสสถานสีตัวดุจสีใบทองอ่อน อันแห่ง
งามบริสุทธิ์ จะว่าขาวก็มีขาว จะว่าแดงก็มีแดง แลชายจะเหลืองเป็นช้างมงคลแล

นามชื่อมุณีจักราชาเนียมเอก มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสสถาน คนนั้นสั้นก็สั้นพร้อม สั้น
กว่าเนียมโท แลงานั้นเป็นรูปจำวมะพร้าวยาวแต่สองนิ้วเข้ามาไพรปาก หาญนักทรงเสด็จชนะราชา
แลศัตรูทุกทิศแล

นามชื่อมุณีจักร^๕ ราชาเนียมโท มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสสถาน คนนั้นสั้นก็สั้นพร้อม
กว่าเนียมตรี แลงานั้นรูปไข่ยาวพ้นปากไพรปากแต่ห้านิ้วเข้ามาจนสองนิ้ว หาญนักทรงเสด็จมีชัย
มากแล

^๑ ดันฉบับเขียน ศรีหังข

^๒ ดันฉบับเขียน สีหะขงษ์

^๓ ดันฉบับเขียน จักรกระพัทธราธิราช

^๔ ดันฉบับเขียน ขารเสวตพระพร

^๕ ดันฉบับเขียน มุณีจักระ, มุณีจักร

นามชื่อนี้จักร * ราชานิยมตรีนิยมเข้ม มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสสถาน คนนั้นสั้นก็สั้นพร้อมสั้นกว่าข้างทั้งปวง แลงนั้นเป็นรูปปลีกกล้วย ยาวแต่หน้าวงเข้ามาจนห้านิ้ว หาญนักทรงเสด็จชนะแก่ศัตรูทุกเมื่อ ถ้ายาวพ้นหน้าวงออก ๒ นิ้ว ออก ๔ นิ้ว ๒ ไชรมิได้เป็นนิยมเลยเหล่านี้

นามชื่อนพสุบรรณ * มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสสถาน คือ “ เท้า แลง วง จา หาง ลิงค์ ” ทั้งเก้าประการนี้ จรดถึงดินทั้ง ๕ ประการ เป็นข้างมงคล

นามชื่อปิดหัดดินทร์ มีพรรณลักษณะสมสสถาน สัตนนั้นเหลือองงามบริสุทธิ์ แลมีงาอันขาวบริสุทธิ์ขึ้นขวางามนัก เป็นข้างมงคลแล

นามชื่อทักกรมเทพาพระมหาวิกมเนก มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสสถาน มีแต่่างเดียวข้างขวามาแต่กำเนิด เรียกว่าทอกนั้นได้นามชื่อว่าพระมหาวิกมเนก ถ้าตาขาวหางดอกด้วย ให้นามชื่อมหาไพฑูรย์ ๖ แลมีแต่่างเดียวจะนี้ได้เป็นเอกทันต์ตัวหนึ่ง มีอานุภาพนักทรงเดช เถิงว่า ศัตรูมาเป็นอันมากแลข้างประมาณ ๑๐๐๐ ก็ดี เอกทันต์ตัวนี้ตัวหนึ่งมีชัยชนะแก่ศัตรู แลข้างนั้นจะให้ครอบครองแผ่นพิภพทั่วสาธุทิศ จะให้จำเริญชนมายุสม์จะบำบัด ๗ อันณรายทั้งปวง ควรไว้หน้าพระที่นั่ง ครั้นรุ่งเช้าควรทอดพระเนตรเป็นนิจกาล เป็นข้างมงคลแล

นามชื่อพิฆเนศวรมหาวินาย ๘ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสสถาน หน้าแลงวงนั้นดูพระพักตร์มหาวินาย มีงาข้างซ้ายงาเดียวมาแต่กำเนิด เรียกว่า ทอกซ้ายนั้น ได้เป็นเอกทันต์ตัวหนึ่งเดียว มีอานุภาพนักทรงเสด็จเถิงว่าศัตรูจะมาเป็นคนอันมาก แลข้างประมาณถึง ๑๐๐๐ ก็ดี เอกทันต์ตัวนี้ตัวหนึ่งก็มีชัยชนะแก่ศัตรูแลข้างนั้นจะให้ครอบครองแผ่นดินทั่วพิภพทั่วสาธุทิศจะให้จำเริญชนมายุจะบำบัดอันณรายทั้งปวง ควรไว้หน้าพระที่นั่ง ครั้นรุ่งเช้าควรทอดพระเนตร จงนิจกาล เป็นข้างมงคลแล

นามชื่อพระญาข้าง มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสสถาน หูหางสรรพเลียบครบบริสุทธิ์ ปราศจากโทษในตัว มีไชยานุภาพปราบไกรจักรแดนฟ้าครอบเกรงกลัวสิ้น หาญนักแล

นามชื่อนิลทันต์ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสสถาน งาซ้ายขวานั้นดำนิลงามบริสุทธิ์ทั้งสองข้าง หาญนักแล

นามชื่อนิลจักขุ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสสถาน ตานั้นดำนิลบริสุทธิ์ทั้งสองข้าง หาญนักเป็นข้างมงคลแล

๑ ดันฉบับเขียน มุนีจักระ, มุนีจักร

๒ ดันฉบับเขียน ออก ๒ นิ้ว

๓ ดันฉบับเขียน นพสุบัน

๔ ดันฉบับเขียน คฤ

๕ ดันฉบับเขียน ลังลึง

๖ ดันฉบับเขียน มหาไชยทู

๗ ดันฉบับเขียน บัมบัด

๘ ดันฉบับเขียน พิก่นสวนมหาวินาย

นามชื่อ นิลินา ^๑ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน เล็บทั้ง ๔ เท่านั้นดำนิลงามบริสุทธิ์ เป็นช้างมงคลแล

นามชื่อเหมทันต์ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน งาทั้งสองข้าง ^๒ นั้นเหลืองงามบริสุทธิ์ เป็นช้างมงคลแล

นามชื่อเหมจักขุ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน ตาทั้งสองข้างนั้น เหลืองงามบริสุทธิ์ เป็นช้างมงคลแล

นามชื่อเหมนขา มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน เล็บทั้ง ๔ เท่านั้นเหลืองงามบริสุทธิ์ เป็นช้างมงคลแล

นามชื่อรัตนจักขุ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน ตาทั้งสองข้างนั้นแดงงามบริสุทธิ์ดุจ แก้วอันแดง เป็นช้างมงคลแล

นามชื่อรัตนินา ^๓ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน เล็บทั้ง ๔ เท้าขาวดั่งแก้วงามบริสุทธิ์ ดุจแก้วอันขาว เป็นช้างมงคลแล

นามชื่อรัตนินา ^๔ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน เล็บทั้ง ๔ เท้าแดงงามบริสุทธิ์ ดุจ แก้วอันแดง เป็นช้างมงคลแล

นามชื่อเสวตทันตะ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน งาทั้งสองข้างนั้นขาวงามบริสุทธิ์ ดุจสีสังข์อันขาว เป็นช้างมงคลแล

นามชื่อเสวตจักขุ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน ตาทั้งสองข้างนั้นขาวบริสุทธิ์ ดุจดั่ง แก้วอันขาวเป็นมงคลแล

นามชื่อเสวตินา มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน เล็บนั้นขาวบริสุทธิ์ดุจสีสังข์ เป็น ช้างมงคลแล

นามชื่อเทพคีรี มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน สีตัวนั้นสีดังภูเขาเขียวงามนัก เป็น ช้างมงคลแล

นามชื่อจันทรคีรี ^๕ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน สีตัวนั้นดังภูเขาอันขาว เป็นช้าง มงคลแล

^๑ ดันฉบับเขียน นักขาทุกแห่ง

^๒ ดันฉบับเขียน เป็นหาง

^๓ ดันฉบับเขียน รัตนนักขา

^๔ ดันฉบับเขียน รัตตะนักขา

^๕ ดันฉบับเขียน จันทรคีรี

นามชื่อนิลหัตดิน มีพรรณลักษณะสมบุรณ์สงสถาน ตนนั้นดำรงามบริสุทธิ์ คุณนิลสีดัง
ดอกสามหาว ^๑ เป็นช้างมงคล ^๒ แล

นามชื่อสุวโรจ มีพรรณลักษณะสมบุรณ์สงสถาน สีตนนั้นดุจสีปากนกแขกเต้า แลปาก
ข้างล่างนั้นอ่อน ดุจปากนกแขกเต้าด้วยสีอันงาม เป็นช้างมงคลแล

นามชื่อดำพงณิม ^๓ มีพรรณลักษณะสมบุรณ์สงสถาน ตนนั้นดุจห่มเสื้อเป็นช้างมงคลแล

นามชื่อสมพงณิม ^๔ มีพรรณลักษณะสมบุรณ์สงสถาน ตนนั้นกระทั้งตัวเป็นตระกูล
แห่งช้างเผือก เป็นช้างมงคลแล

นามชื่อจุมปราสาท มีพรรณลักษณะสมบุรณ์สงสถาน โขมคสีรชนั้นสูงงามนักเป็นช้าง
มงคลแล

นามชื่อจักรกัมพะ มีพรรณลักษณะสมบุรณ์สงสถานลำแข้งกลม ผักบัวใหญ่ ^๕ เท้าดุจกลิ้ง
เป็นช้างมงคลแล

นามชื่อขลุ้มประเจียด มีพรรณลักษณะสมบุรณ์สงสถานหูทั้งสองข้างนั้นเป็นขอบงามตลอด
หญ้า ^๖ ได้ เป็นช้างมงคลแล

นามชื่อพลุกสดำอน มีพรรณลักษณะสมบุรณ์สงสถาน งาทั้งสองข้างนั้นงอนแลขึ้นขวา
เป็นช้างมงคลแล

นามชื่อ พิธานฐาน มีพรรณลักษณะสมบุรณ์สงสถาน ผมหั้นนั้นเป็นคู่ดงามนักเป็นช้าง
มงคลแล

นามชื่อมุขสโร ^๗ มีพรรณลักษณะสมบุรณ์สงสถาน เมื่อร้องเสียงนั้นดุจเสียงแตรนี้ชื่อมุข
สโร ถ้าเสียงดุจเสียงฟ้าร้องเมื่อคະนองนั้น ได้นามชื่อ สัทเมฆจิต ^๘ ถ้าเสียงร้องดุจเสียงนกกระเรียน
ร้องนั้น ได้นามชื่อ โกญจนศัพท์ ^๙ ถ้าเสียงดุจเสียงสังข์นั้น ได้นามชื่อสรสังข์ ^{๑๐} ถ้าเสียงดุจเสียงกลอง
ชัยเกรินนั้น ได้นามชื่อศัพท์เกริ ^{๑๑} เป็นช้างมงคลแล

^๑ ต้นฉบับเขียน ดอกสำเภา

^๒ ต้นฉบับเขียน มล

^๓ ต้นฉบับเขียน ดำโพถ่นิม

^๔ ต้นฉบับเขียน สมโพถ่นิม

^๕ ต้นฉบับเขียน ญา

^๖ ต้นฉบับเขียน มุกขโร

^๗ ฉบับอื่นๆ เรียก เมฆครรจิต

^๘ ต้นฉบับเขียน โจนจศัพท์

^๙ ต้นฉบับเขียน สระสังข์

^{๑๐} ต้นฉบับเขียน สัพทเกริ

นามชื่อภัทร^๑ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์ สงสถานตัวนั้นสูง ๑ ศอก ยาว ๕ ศอก ใหญ่ ๑๐ ศอก สีงานั้นประดุษสีน้ำผึ้งรวง หลังนั้นประดุษวงเกาทัณฑ์ แลเท้าหลังนั้นประดุษเท้าช้างเถื่อน สีตัวนั้นขาวขาวผิวตัวนั้นอ่อนละเมียดละไม แลน้ำใจนั้นแก้วกล้าหาญ แลสีน้ำมันนั้นเขียว เป็นกระดูกกระต่ายแล

นามชื่อมีกะ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน ตัวนั้นสูง ๖ ศอก ยาว ๘ ศอก ใหญ่ ๕ ศอก ทรวงอกใหญ่งาม ที่ราวค่อนนั้นราบแนบเนียน แลราวท้องใหญ่เห็นสมควร แลตานนั้นเหมือนดาบราชสีห์ แลสีตัวนั้นแดงนํ้าแดง แลผมศีรษะนั้นหนา แลขนตัวนั้นยาว แลสีน้ำมันสีเขียว เป็นช้างกระดูกมฤคแล

นามชื่อสังคิน มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน ตัวนั้นสูง ๕ ศอก ยาว ๑ ศอก ใหญ่ ๘ ศอก มีสตรอง แลข้านั้นสันหางนั้นเงินสัน ตัวใหญ่สัน หวีใหญ่ หูใหญ่ แลสีงานั้นเหลือง เหมือนสีทองคำ แลสีน้ำมันนั้นดำเป็นช้างกระดูกนาคแล

นามชื่อกฤษณะ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน ตัวนั้นเล็กแลท่ายนั้นใหญ่ เป็นช้างกระดูกวานรแล

นามชื่อเมฆ เป็นอำนวยแห่งไอรापต ๒^๒ นั้น ก็สังวาสด้วยพังซื่ออรุณปูนา ๒^๓ นั้น สงสถานสีตัวนั้นดุสิตหมอกเมฆมัว จึงมีอำนวยชื่อเมฆตัวนั้นเหมือนพระไอยราพต แลมีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน สีตัวนั้นดุสิตเมฆ แลมีงาข้างซ้ายสองงา มีงาข้างขวาสองงาเป็น ๔ งา แลมีหางอันยาว แลมีเล็บอันขาวงามบริสุทธิ มีกำลังหาญนักเป็นช้างมงคลแล

นามชื่อสุประดิษฐ์^๔ เป็นอำนวยแห่งบุญทริก ๒ นั้นก็สังวาสด้วยพังซื่ออภิลา ๒ นั้น สงสถานสีตัวนั้นเหลืองงามบริสุทธิ ดุสิตโคขาววิมล จึงมีอำนวยชื่อสุประดิษฐ์ตัวนี้ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน ดนนั้นใหญ่ยาว แลโขมคอันงาม แลสีตัวนั้นแดงงามบริสุทธิ แลมีงาอันใหญ่แลสันสนิท แลหนังตัวนั้นละเอียด แลเล็บนั้นเศร้าหมองมีกำลังหาญนัก เป็นช้างมงคลแล

นามชื่อนิลพ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน ดนนั้นต่ำกลมแลสีตัวนั้นนิลงามบริสุทธิ ดุสิตดอกสามหาว แลศีรษะตันค่ออันงามหลังเต็มดางาม แลกล้าแข็งร้ายหาญนักเป็นช้างมงคลแล

นามชื่อปีศลักษณ์ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสถาน ดนนั้นต่ำกลมแลสีตัวนั้นแดงงามบริสุทธิดุสิตโลหิต แลมีศีรษะแลค่ออันงาม แลกล้าแข็งร้ายหาญนัก เป็นช้างมงคลแล

^๑ ดันฉบับเขียน พัทธ

^{๒-๓} เลข ๒ ในที่นี้มีค่าเท่ากับไม่ยอม และส่วนใหญ่ที่ให้ออกเสียง ๒ ครั้งด้วย

^๔ ดันฉบับเขียน สุบประดิ

นามชื่อมหาปัทม มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสฺถาน ตัวนั้นยาวกระชับสีตัวนั้นแดงงาม บริสุทฺธิ์ ดุจสีดอกสัตตบุษย์ แลสีเนื้อหลังราบเสมอ แลมีกำลังเรียวแรงกะนองหาญนัก เป็นช้างมงคลแล

นามชื่ออุลมาลี * มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสฺถาน ตัวนั้นยาวกระชับ แลสีตัวนั้นงาม บริสุทฺธิ์ดุจสีก้านสัตตบุษย์ แลสีเนื้อ หนึ่งราบเสมอ แลมีกำลังเรียวแรงหาญนักเป็นช้างมงคลแล

นามชื่อจบสระ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสฺถานตัวนั้นยาวแลสีตัวนั้นเป็นสีสาหร่าย ๒ แล สีเนื้อหนึ่งราบเสมอ แลมีกำลังเรียวแรงกะนองหาญนัก เป็นช้างมงคลแล

รูปอำนวยกระมุทตัวนี้ ย่อมเป็นศุภมงคลมีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสฺถาน ตัวนั้นยาว กระชับแลตัวนั้นดำงามบริสุทฺธิ์ เป็นกระทั้งตัวแลสีเนื้อหนึ่งนั้นราบเสมอ แลมีกำลังเรียวแรงกะนอง หาญนัก เป็นช้างมงคลแล

นามชื่อนิลชา มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสฺถาน ตัวนั้นยาวกระชับ แลสีตัวนั้นดำนิลงาม บริสุทฺธิ์ แลสีเนื้อหนึ่งราบเสมอ แลมีกำลังเรียวแรงกะนองหาญนัก เป็นช้างมงคลแล

นามชื่อประมาติ เป็นอำนวยแห่งอัญชัน ๒ นั้นก็สังวาสด้วยพังอัญชันาวดี ๒ นั้น สงสฺถาน สีตัวนั้นเขียวงามบริสุทฺธิ์ดุจสีดอกอัญชันแลจึงมีอำนวย ชื่อประมาติตัวนี้มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สง สฺถาน สีตัวนั้นดุจสีเมฆอันละเอียด แลตัวแลศรีษะแลงวงงนั้นใหญ่ แลมีกำลังหาญนักเป็นช้างมงคลแล

นามชื่อพยาหนี ๓ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสฺถาน สีตัวนั้นขาวงามบริสุทฺธิ์ ดุจสีสังข์อัน ขาวแลงานั้นเหลืองดุจสีทองคำ แลมีฝีปากอันยาวมีตาอันน้อยงาม มีหน้าอันยาวเต็มกะนองนักมัก ชนเป็นช้างมงคลแล

นามชื่อสหยารี ๔ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์สงสฺถาน สีตัวนั้นดุจสีสังข์อันขาวงามบริสุทฺธิ์ แลงงานั้นเหลืองงาม แลมีหน้าอันยาวเต็ม แลมีฝีปากอันยาว มีตาอันน้อยงามกะนองนักมักชน เป็น ช้างมงคลแล

นามชื่อนุชปทนต์ เป็นอำนวยแห่งสารวโภม ๒ นั้นก็สังวาสด้วยพังชื่อสังขทนต์ ๒ นั้น สงสฺถานสีตัวนั้นขาวงามบริสุทฺธิ์ดุจสีสังข์อันขาวกว่าดุจสีงา แลมีอำนวยชื่อนุชปทนต์ตัวนี้ มีพรรณ ลักษณะสมบูรณ์สงสฺถาน ตัวนั้นกลมแลสีตัวนั้นแดง งามบริสุทฺธิ์ดุจสีบัวหลวงอันแดง แลมีหน้าอัน เต็มยาวกว้างขวางแลตางามปริมาณทลเป็นมงคลแล

* ฉบับอื่นๆ ไข อุบลมาลี

๒ ฉบับอื่นๆ ไขเป็นสีสาหร่าย คือ สีเหลืองปนแดง

๓ ฉบับอื่นๆ ไข พยานิส หรือ ภะสาร

นามชื่อสุบาติก เป็นอำนวยแห่งสุประดิษฐ์ ๒ นั้นก็สังวาสด้วยพังชื่ออนุปมา ๒ นั้นสง
สถานสัตว์นั้นดุจสีข้าวเปลือกสุกงามบริสุทธิ์ แลจึงมีอำนวยชื่อสุบาติกตัวนี้ มีพรรณลักษณะสมบูรณ์
สงสถาน ตัวนั้นเขียวงามบริสุทธิ์ แลมีอันหาโกสอันอ่อน ต้นคองามฝักยาวหางยาวงามนักเป็น
ช้างมงคลแล

ศรี ๘๕ ช้างดี

นิลพฤษชาติไตรตรึงษ์	ศักดิ์ราชพิง	อันร้ายลักษณะสำแดง
ชื่อทุยหางสั้นบมีแวง	สอกหนึ่งมีแปรง	แลงอกประทุมต้นหาง
งาเน่าหนาเล็บตันผอมบาง	หนึ่งชื่อดำปาง	ลักษณะร้ายมิติ
มีหน้าง้าเงื่อมคือศิริ	เดียหนาสั้นมี	แลเนื้อกระเฟื่องหนังยาน
ลาวณตลอดได้ทองประปราน	บมีได้โดยสาร	แลหลังคือม้วนเสือเรียง
หนึ่งชื่อกำลาอาเอียน	อ้าปากบมีเสี้ยน	แลเห็นคันทางทั้งสอง
ด้วยเหตุฝักยาวของ	เรียกกำลาสอง	ลักษณะร้ายบัดสี
หนึ่งชื่อภาหุณย์มิติ	คาบไม้หญาณี	แลคอคือสระน้ำจะขัง
หนึ่งชื่อชนโกลนแลประนัง	งาขาวชื่อคาซัง	ทั้งรูปแลโฉมอัปรีย
มีตัวดุจแม่ศิริณี	กลางแท่นน้ำ ° มี	อันนี้ก็ชื่อชนโกลน
ช้างหนึ่งมีนามชื่อโชน	ขงไหล ๒ ทานโพน	อำเภอกือช้างเผ่าเดิน
หัวเขื่อนตาลน่มงเมิน	เบื่องท้ายสูงเทิน	แลเห็นก็เป็นจ้งไร
ช้างหนึ่งชื่อขรลมสังไย	กระหมวดนั้นเลื่อนไป	แลเห็นอันเดียวด้วยกัน
คือจอมปลวกออกพระงัน	บมีเห็นร่องกัน	จะพาดกังเวียนนางขอ
ช้างหนึ่งชื่อพลุกบมีพอ	งาพันด้วยขอ	แลใหญ่บ่มด้วยกาย
ช้างหนึ่งชื่อพลุกแบกอันยาย	งาแตกตันปลาย	ตลอดถึงกันโดยเห็น
ช้างหนึ่งชื่อสดุ้งคณะนั้นเป็น	งาเน่าคลอนเหม็น	ดุจดั่งจะหลุดแยงยล
ปลายงาแตกเป็นดังกล	ปากงูเงี้ยวคล	อศุกลักษณะสำแดง
ช้างชื่อสฤทธานกลูกแจง	โทษนั้นรันแรง	ประการหลากหลายกล
งาแดงดังชาติยงล	บังทวารโสดสน	ทั้งงาก็คดเกี้ยวไป
งานั้นเป็นปล้องเรียงไล่	ดังหน่อไม้ไผ่	แลเอามาปล่อนเปลือกเสีย
หางนั้นยาวยานเรียวยาว	เล็งแล้วยาเยีย	แลเอามาเลียงแปลกปน
หนึ่งนามสวาทะมีมาดคน	หน้าราบแยงยล	คือแวนบันทับหน้าสาร
ส่วนดานันโสดสาธารณ์	คล้องต้องเดาะดาน	เป็นโทษทัณฑ์บัดเดียว
หนึ่งชื่อฉกรบาดแครงเกรียว	ต้นงวงนั้นเรียว	เสมอปลายดูประเหิน

° ต้นฉบับเขียน กลางทาวน้ำมี

๒ ฉบับอื่นใช้ โชนโชน

งามยาวดั่งนาคพดเพ็ญ
 ภารให้ทรงธรรมิกราช *
 ช้างชื่อสะดุ้งนาคใน
 ดุจดั่งวงพระจันทร์เสี้ยวเห็น
 ช้างหนึ่งนาคพันบันเวียน
 องคุลีสน์โสดะบมิลลา
 หนึ่งชื่อชิตะอำพล
 นมสามเต้าชื่อยกษรศรี
 งอกซึ่งปากกางบ่มิกลาด
 ผิงอกซึ่งท้องเรียงไป
 ผิงอกซึ่งท้องเรียงแรง
 เมื่อเดินนั้นดั่งตั้งยงุน
 ผู้ใดได้คล่องต้องติด
 ช้างชื่อธัมพลุกบ่มิตี
 ตัวคดงวงยาวโดยงา
 ช้างชื่อประพลุกทารุณ
 หางนั้นคดเคี้ยวสำคัญ
 แลดั่งลักษณะร้ายเป็นปรา-
 ช้างหนึ่งหางดวนสุดแปรงปราน
 หนึ่งพะเทืองในป่าดงเคียง
 ช้างหนึ่งชื่อกาจับใบ
 ดานั้นล็กกลานเหลียวหา
 ช้างหนึ่งพินายเรื่องฤทธิ์
 มีงาช้างหนึ่งพระ
 อำเภอด่าง๒ มักกะนอง
 บ่เห็นนางอกชื่อสิทธิ
 งอกเสมอสนับพฤตมา
 มีงาดังขนายชื่ออิน
 มีงาขวางปากดั่งหมาย
 ช้างหนึ่งชื่อนำทรหุน

องคุลีเชน
 โปรดปล่อยเสียสาด
 หัวใหญ่สูงใจ
 ตระดุ้งนาคเป็น
 หลังโกงโศกเสียง
 ยืนงวงคลีคลา
 นมสามเต้าคน
 งอกในอกมี
 ชื่อโศกคลีคลาด
 นั้นเรียกชื่อยก
 เถิงหลังอกแฝง
 บ่มิงามโดยกระดูก
 เป็นโทษเนืองนิจ
 งาสน์ใหญ่มี
 คนกล่าวบ่มิกลา
 สองงาโบกนูน
 ดุจดั่งเถาว์ลัย
 กฏโดยศาสตรา
 หนึ่งลูกโหลงมาร
 มาสำรอกในเวียง
 หูใหญ่ยานใน
 เหตุล็กษณณ์กัลนา
 โทษแท้เนืองนิจ
 พินายชำนะ
 ผลัดขนงาสอง
 พินายเรื่องฤทธิ์
 ชื่อพัทธพินายสา
 ธรพินายโดยถวิล
 นาสลิกมพินาย
 ท้องนั้นยานยูน

ทรนั้นก็แป้วเวียดวาด
 ให้ไปเนาในไพร
 แลกกลางก็ด่าบ่เพ็ญ
 ดั่งนี้ก็ให้ผิดเพี้ยน
 แลเห็นก็ดำนักหนา
 เอาหญ้าจะอ่อนไอนตน
 โดยกล่าวจะโทษมิตี
 ชื่อปีศาจกิลาด
 แลโทษพันคือไกล
 กลีล็กษณณ์สำแดง
 ที่เท่าแลหางบริบูรณ์
 โทษร้ายพึงพิศ
 แลหมอซึ่งคล่องอัปรีย
 ปลายางอันแหลมนักหนา
 หนึ่งท้องก็หนายานยูน
 บ่เยื้องยักแลแปรตามกัน
 อันเกี่ยวแลเกี่ยวไปมา
 อันกล่าวมาแต่โบราณ
 แลงจ่ายบ่ถ้วนเลียบเรียง
 อย่าคล่องเป็นโทษคือไฟ
 เบื้องใดคือดั่งปีกกา
 ชื่อพรเวศคุมพึงพิศ
 โดยอันณรายบ่มิปละ
 แก่พิษภัยทั้งผอง
 ก็แพ้พินายเนืองนิจ
 ศักดิ์คุมหิมา
 หัสล็กษณะอาจิณ
 แลโทษอันนั้นมากมาย
 แลชื่ออันดับโดยคุณ
 แลหน้มนั้นยานยูนยาย

* ดันฉบับเขียน ธรรมจริมกราช

กระดุนั้นคดเคี้ยวดุกล้าย
 ช้างหนึ่งชื่อกันดาษยมาร
 ชิวหานันใหญ่ลามปาม
 ช้างหนึ่งชื่อบังคลีมี
 หลังนั้นบัดพกพักแพง
 ช้างหนึ่งตระบังบัคบัมิกลา
 ช้างหนึ่งนามคลึงอาเพอ
 ช้างหนึ่งมีนามชื่อถัด
 หัวต่ำเท้าหลังสูงส่ง
 ช้างหนึ่งโยนยักบัคสี
 ยกเท้ามิได้ตรงตรา
 ปรบหูแกว่งหางฉับไว
 อำเภอนั้นหลากบมียอม
 ช้างหนึ่งมีนามบัญญัติ
 ทั้งสี่เท่านั้นเวียดวอ
 มีโรมพรักพรายืดใหญ่
 ดังรอยแก้วใสเสียดสา
 ช้างหนึ่งนามบันลายโสก
 พังพลายก็ดื้อยาคิด
 หนึ่งชื่อตระดกกันพวยทาน
 ช้างหนึ่งชื่อกระพลพิน
 หางนั้นคดคอดบ่มิกลม
 ช้างหนึ่งนามชื่อรัตทัน
 ดุจแสงสุริเณทรประกา
 ช้างหนึ่งชื่อนามที่อาศัย
 มักนอนกลางวันบ่มิดี
 ช้างหนึ่งชื่อเมฆเขี้ยวจำเป็น
 หูลักษณะอันร้ายครามครัน

ทูลลักษณะภิปราย
 ชิวหายาวยาน
 ลักษณะยูนาม
 หูสองนั้นรี
 หางคดยลแยง
 งาเกกออกมา
 งาสองแปะเปรื่อ
 ธรณินันบัค
 ดุจเนิน^๑ ดินปลง
 โยนหัววงดี
 งอนหงอเหลือกตา
 อยู่มีสุขจิตใจ
 ลักษณะร้ายแพมผอม
 ชนชานมันเช็ก^๒ ศัพท
 ท้ายหลังเงิวกอ
 เล็บงอนขึ้นไป
 ลายย้อยยิดอย่า
 ปลายอยู่ณดิโลก
 โทษบันพึงพิศ
 หน้าดุจน่าปาน
 คอสั้นลางถวิล
 เมื่อเดินบ่มิสม
 งาแดงฉายฉัน
 พรรณสมบุรณ์งา
 โคเพละแลระไยย
 แสงโดยมี
 พังพลายบ่มิเว้น
 หนึ่งนั้นอัศจรรย์

แลทรุนโหดธารณ
 แลเทียมฝีปากมีงาม
 อสุกลักษณะบ่มิดี
 ช้างหนึ่งก็สันโดยแสดง
 เครือวัลย์อันเกี่ยวพฤษยา
 แลรีเบื้องกลางเห็นเสมอ
 แลกางออกแบงบังบัค
 แลงนนั้นแนมวงลง
 แลลักษณะร้ายอัปรีย
 อูระแลเยื้องไปมา
 สลึงสลัดจ้งไร
 คะนองแลตัวผ่ายผอม
 แลสรรพโทษมหันต์
 แลตัวมิได้พึงพอ
 แลราบเสมอกันไป
 แลท้องก็ยานใหญ่หนา
 ประสงค์เอาเป็นโชคชัย
 ทั้งหลายอย่าคล่องพึงพิศ
 โดยศาสตรอันกล่าวโบราณ
 แลหางนั้นยาวลากดิน
 ดูใหญ่แลเห็นบ่มิสม
 ยักหยิกแลผาดผายผัน
 คือขาดตียงเตรียมตรา
 คือแสงจรุโนทประไพ^๓
 แลแจ้งแลราวอดรี
 อันร้ายแลได้เล็งเห็น
 บ่ถึงกำหนดมีน้ำมัน
 คือหนึ่งระมาดอันเขียน

^๑ ดันฉบับเขียน นิน^๒ ฉบับอื่นใช้ ธนบันแซนฐ์^๓ น่าจะเป็น อรุโณทประไพ

เป็นเกสิดแรดรอยวันเวียน
เสร็จคนรู้หลักสำแดง
คชการยศมาสพิธี

โทษภัยจำเนียร
ไตรตรึงษณแจ่ง
สิ้นสูญคดี

แก้หมอผู้คล่องฤาแคลง
ในโลกก็เห็นด้วยดี
แล้วโลกกล่าวนั้นคง

ชื่อ นิลพหัตดินทร์ สีตัวดำแดงดั่งดอกสามหาว เป็นช่างมงคล
(มีภาพข้าง)

ชื่อ ปิษหัตดินทร์ สีแดงเป็นช่างมงคล
(มีภาพข้าง)

ชื่อ นิลชาหัตถี สีตัวดำนิลเป็นช่างมงคล
(มีภาพข้าง)

ชื่อ ประมาถิหัตถี สีตัวเขียวงาม
(มีภาพข้าง)

แผนข้างอย่างดี ได้เขียนรูปไว้ หน้าโน้น ๒๘ หน้านี้ ๖ เข้ากันเป็น ๓๔ ตัว
ช่างที่มีโทษร้าย อยู่หน้าโน้น ๓๘ ช่าง สิ้นเท่านั้นเป็นอาทิแล ฯ

สดุดอสสา ทิพพพลาหก สุสวราชา มโนมยสินทวสุสวราชา มนิกฤษสุสวราชา
โคชาอสุสวราชา อสุสโคริ สินททโคโว สามัญญอสโสติ
มามี ๗ ตระกูล มีชื่อดังนี้

คำอธิบายศัพท์

ก

กระ	- จุดสี่จุดเล็กๆ ที่ขึ้นบนหน้าหรือลำตัว มีสีต่างๆ
กระดูก	- ตระกูล
กระชั้นควาญ	- ตะโพกข้าง ตำแหน่งที่ควาญนั่ง หรือท้ายข้าง
กระซิบ	- พอเหมาะ
กระเฟ้อม	- อาการของนุ้มที่ไหวขึ้นๆ ลงๆ
กระหมวด	- โขมคกลางกระหม่อมข้าง จอมประสาทศรีษะข้าง
กระหิมเสียง	- ส่งเสียงขู่ คำราม
กราย	- เฉียดเข้าไปใกล้
กล	- เช่น อย่าง เหมือน
กลองชัยเกริ	- กลองที่ใช้ตีเมื่อมีชัย
กลี	- สิ่งร้าย, โทษ
กะ	- ก็
กังเวียน	- ขอบผ้าปกกระพองข้าง
กาละหัตถ์	- ข้างในตระกูลพรหมพงศ์
กาหล	- แตรงอน
กำเลาะ	- หนุน สาว
ก๊ิบ	- เล็บเท้าสัตว์บางชนิดในพวกกินหญ้าอย่างม้า และวัว
เกรียง	- ใหญ่ ยิ่ง มาก
เกาทัณฑ์	- ธนู
เกี้ยว	- เกาะติดอยู่ แต่ต้อง ติดต่อผูกพัน
เกี้ยว	- พันรอบ รัด ติดแน่น
โกษีย์	- พระอินทร์

ข

ขนาย	- งามข้างพ้ง งามสั้นๆ
ขอ	- ขอข้าง
เขาไกรลาส	- ชื่อภูเขาในชมพูทวีปที่เป็นที่สถิตของพระอิศวร
เงิน	- สั้น หรือ สูงจนขัดตา
โหลง	- ผุ่งข้าง
ไขว้	- ขัด, สับกัน

ก

คชกรรม	- คือวิชาที่ว่าด้วยการจับช้าง ฝึกหัดและสอนช้าง คติความเชื่อ พิธีกรรม กิจกรรม และบทมนตร์ ที่ใช้กับช้าง
คชลักษณะ	- คือตำราที่ว่าด้วยรูปพรรณสัณฐาน ของช้างประเภทต่างๆ ทั้งลักษณะช้างดี เรียกว่า ศุภลักษณะ และช้างลักษณะร้าย เรียกว่า พุรลักษณะ
คชศาสตร์	- คือ วิชาที่ว่าด้วยความรู้เกี่ยวกับช้างประกอบด้วยตำราคชลักษณะ และตำราคชกรรม
ครรรชิต	- บันลือเสียง กึกก้อง กระหึ่ม
คล้อง	- ทำพิธีจับช้างมาเลี้ยง
คลอน	- งอนแง่น ไม่นั่นคง เคลื่อนไปมา
คะนอง	- แสดงอาการร่าเริง คึก ลำพอง
คังไคย	- ช้างในตระกูลพรหมพงศ์
คันธหัตถิ	- ช้างในตระกูลพรหมพงศ์
คุโณปการ	- การอุดหนุนทำความดี
เครือวัลย์	- เถาไม้
แครงเครือว	- เรียวแรง
โคอุสุภราช	- โคที่เป็นพาหนะของพระอิศวร

ง

งาเอก	- คือ งาที่ปลายแหลมออกไปไม่เข้ารูป
งาทอก	- งาใหญ่เป็นพิเศษ
ง้า	- ยื่นออกไปเกินปรกติจนปลายโน้มลง
งิ้ว	- งู
ง้อม	- สิ่งที่สูงยื่นง้าออกมา

จ

จตุรัมภา	- กล้วย ๔ ด้าน ในที่นี้หมายถึง ขาข้างกลม ดุจด้นกล้วย (รัมภา = กล้วย)
จักรพรรดิ	- พระราชาผู้ยิ่งใหญ่
จัญไร	- จัญไร ความอัปมงคลทั้งปวง
จุทศ	- 14
จาวมะพร้าว	- สิ่งที่ยื่นออกมาภายในผลมะพร้าว

จํราย - ทำลาย (เขมร จราย)

ณ

นัททันต์ - ช้างในตระกูลพรหมพงศ์

ช

ชงฆ์ - แข้ง

ช้างคิริเมฆกละไตรดา - ช้างคิริเมฆกละไตรดา ๓ เศียร เป็นพาหนะของพระอินทร์

ช้างเนียม - เป็นช้างสำคัญที่มีสีกายและเล็บดำ ส่วนสำคัญของลักษณะช้างเนียม อยู่ที่ขนาบ หรือ งา ซึ่งมีขนาดสั้นและอวบ เนื้อละเอียดแน่น และต้องยาวไม่เกินหน้าของวงถ้านายยาวเกินหน้าวงออกไปไม่จัดเป็นช้างเนียม ช้างเนียมนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ช้างสีดอ และหากไม่มีขนาบเลย เรียกว่า ช้างสีดอมืด

ช้างอำนวย - ช้างอำนวยพงศ์ เป็นช้างที่เกิดจากพ่อเป็นช้างอัฐฐทิศทั้ง ๘ ตระกูล กำหนดเป็นช้าง อำนวยพงศ์ ๑๔ ตระกูล

ช้างเอราวัณ - ช้างทรงของพระอินทร์

ชำนัน - เขี้ยบบ,เปรียบเทียบ

ชีวหา - ลิ่น

เชือกเขา - เถาวัลย์

ช

ช่อสะควก - ตรงยิ่ง ตรงมาก

ค

ดอกกุ่มท - ดอกบัวขาว, ดอกบัวสาย

ดอกสามหาว - ดอกผักตบชวา

คามพหัตถ์ - ช้างในตระกูลพรหมพงศ์

ดาวประกายพริ้ง - ดาวพระศุกร์, ดาวรุ่ง

เดชมหิมา - มีอำนาจมาก

ด

ดกอำนาจ	- กลอดลูก ใช้เฉพาะเรียกช้างมงคล
दन	- ลำตัว, ตัว
ดระดั่งนาค	- นาคสะดุ้ง มีลักษณะตัวงอเหมือนนาคสะดุ้ง
ดवाद	- ขู่เต็มเสียง คุกคามด้วยการแผดเสียง
ด้องกัน	- ตรงกัน, ถูกกัน
ดาถลน	- ดาเหลือก ดาที่ปลิ้นออก
ดิ่ง	- เนื้อหรือสิ่งเล็กๆ ที่งอกหรือยื่นออกมาจากส่วนใหญ่
ดั่งดั่ง	- มีกิริยาอาการท่าทางกระชดกระช้อย
ไตรดริ่งศักดิ์	- ดาวดั่งสี่ สวรรค์ชั้นที่ ๒ แห่งสวรรค์ ๖ ชั้นฟ้า ที่พระอินทร์ครอง

ถ

ถึง	- ถึง
-----	-------

ท

ทรงัน	- ทะนัน ตระหง่าน กว้างใหญ่ สูงใหญ่
ทวาร	- ประตู ทางออก
ทอก	- เรียกสัตว์ที่มีตัวใหญ่เป็นพิเศษ
ทองคำเนื้อแก่น้ำ	- ทองคำแทंबริสุทธิ์ เรียกว่า ทองธรรมชาติ หรือทองชมพูช
ทศน์	- การเห็น เครื่องรู้เห็น สิ่งที่เห็น
ทศทักษณ	- ทิศได้
ทศบูรพา	- ทิศตะวันออก
ทศประจิม	- ทิศตะวันตก
ทศพายัพ	- ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
ทศหรดี	- ทิศตะวันตกเฉียงใต้
ทศอาคเนย์	- ทิศตะวันออกเฉียงใต้
ทศอีสาน	- ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ
ทศอุดร	- ทิศเหนือ
เทพยี่สิบหกองค์	- คือ เทพชุดา ๒๖ องค์ ที่สถิตประจำอวัยวะต่างๆ กัน ในกายช้าง ชื่อมาดงกริเทพ เพื่อรักษาช้างในโลก เช่น - พระอาทิตย์ สถิตที่โหมด - พระจันทร์ สถิตที่คอ

- พระอังคาร สติที่ท่าขอ
 - พระพุธ สติที่เท้า
 - พระพฤหัสบดี สติที่ท้อง
 - พระศุกร์ สติที่ทรวงอก
 - พระเสาร์ สติที่ภาหุ
 - พระราหู สติที่ลิ้น
 - พระพาย สติที่หูทั้ง 2 ข้าง
 - พระจักรี สติที่ตาทั้ง 2 ข้าง
 - พระกาฬ สติที่งาข้างขวา
 - พระเทวทัน สติที่งาข้างซ้าย
- ฯลฯ

น

นกแขกเต้า

- นกปากจู๋เป็นขอ ตระกูลเดียวกับนกแก้ว ตัวผู้ปากแดง ตัวเมียปากดำ ชอบอยู่เป็นฝูงใหญ่กินผลไม้เป็นอาหาร และสามารถเลียนภาษาคนหรือเสียงอื่นๆ บางอย่างได้

นขา

- เล็บ

นาค

- พญานาค

น่าน้ำ

- ความเป็นต่าง ๆ

เนาเนื่อง

- อยู่ยืนนาน, อยู่ยั่งยืน

แนม

- แกม แนบชิด

บ

บริวาร

- ผู้แวดล้อม หรือ ผู้ติดตาม

บัง

- กั้น หรือปิดไม่ให้เห็น

บังคลอง

- ปิดทวาร

บัณฑิต

- ช่างในตระกูลพรหมพงศ์

บัด

- เวลา เมื่อ ครั้งคราว ทันใด

บัดสี

- นำอับอาย นำรังเกียจ

บันทับ

- ประทับ, กดลงไว้

บันลือ

- เปล่งเสียงกึกก้อง

บางอำเภอ

- บางสิ่งบางอย่าง

บาเรียม

- สอน

เขียนบ่อน	- รบกวน ทำให้เดือดร้อน
แบ	- แผ่ให้แบนออก
แบบั้งบัค	- แผ่ออกไปมากจนไม่งาม
โบก	- พัด หรือ ทำให้เคลื่อนไหวไปมา

ป

ปรบ	- ตี, ตบ ในที่นี้หมายถึง อากโรโบกโบของช้าง
ประเทือง	- ทำให้ดีขึ้น ในที่นี้หมายถึง อุ่มท้อง หรือ ตั้งท้อง
ปริมณฑล	- วงรอบ
ปล่อน	- ปลิ้น หรือ ลอกเอาเปลือกออก
ปละ	- ปล่อยละทิ้ง , ละเลย
ปลีกกล้วย	- ดอกของกล้วยที่ยังมีกาบหุ้มอยู่
ปัทมราช	- แก้วสีแดง
ปิงกละ	- ช้างในตระกูลพรหมพงศ์
เป็นอาทิ	- เป็นเบื้องต้น
แปร	- เปลี่ยนกลายไปจากลักษณะหรือภาวะเดิม
แปลกปน	- มีสิ่งอื่นหรือพวกอื่น ๆ ปนเข้ามาด้วย
แป้ว	- เบี้ยว แพบ

ผ

ผเทือง	- ประเทือง
ผนดท้อง	- ขนดท้อง รอยขวางที่ท้อง
ผ่ายผอม	- ผอมมาก

ผ

ผักบัว	- เป็นคำเรียกเท้าช้าง เนื่องจากเท้าช้างมีลักษณะเหมือนผักบัว
--------	---

พ

พระบัณฑูร	- คำสั่ง ปัจจุบันใช้เรียกสำหรับเจ้านายระดับสมเด็จพระบรมราชเจ้า กรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)
พฤตติบาท	- หมอช้าง
พะเนง	- รื้อ แร่ง

พัง	- นางช้าง
พาด	- เกี้ยว ก่าย ทอดพิง วางทาบลง
พิฆณ	- อุปสรรค เครื่องกีดขวาง
พิปราย	- แสดงชี้แจง
ไพโรปาก	- ขอบปาก

ก

กฤษชงค์	- พญานาค
---------	----------

ม

มงคลหัตถิ	- ช้างในตระกูลพรหมพงศ์
มนตร์	- คำศักดิ์สิทธิ์สำหรับสวด หรือเสกเป่า
มฤค	- กวาง
มहिมา	- มหิมา คือ ใหญ่ โต
มะพร้าวนาฬิกา	- ชื่อมะพร้าวพันธุ์หนึ่ง ผลเล็กสีเหลืองหรือส้ม น้ำหวานหอม
มาด	- ท่าทาง
มาร	- เทวดาพวกหนึ่ง มีใจบาปหยาบช้า หรือผู้ที่อุปสรรคขัดขวาง
มุข	- หน้า
มุตร	- ปัสสาวะ
มูล	- อุจจาระ

ข

ยัง	- เหลืออยู่
ยานยุณ	- อาการที่หย่อนลงหรือห้อยลงกว่าระดับที่ควรเป็นปกติ ในที่นี้น่าจะหมายถึงยานแบบยี่ดุษไปมา
ยานยุยยาย	- อาการหย่อนยานแบบหนึ่ง
เยีย	- ทำ
เยียวว่า	- แม้ว่า, หากว่า
เยื้องยัก	- ยักย้ายไปมา ไม่ตรงกัน
แยงยล	- มองดู
โยนหัว	- สายหัวไปมาอย่างแรง

ร

ร่วมกัน	- ด้วยกัน เหมือนกัน
ระบาย	- ระบายหูช้าง คือ ขอบหูช้างที่ใหญ่กว้างออกมา
ระมัด	- แรด
รังสี	- สว่าง
รันแซรง	- กระทบกระทั่งเกิดปั่นป่วนอย่างคลื่นซัด หรือลมพัด
รับพระราชทาน	- กิน
ราชวังเมือง	- นามนี้ในพระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน กฎหมายตราสามดวง เป็นหลวงราชวังเมืองสุริยชาติ สมุหะพระคชบาล ซ้าย
ราบ	- เรียบเสมอ
ร้ายวน	- ห้อยย้อย
รี	- เรียวเล็ก
โรมจาม	- ขนละเอียดเหมือนขนจามรี

ล

ลักลาน	- ลอกแลก
लग	- บาง ต่าง บ้าง

ว

วงเคือน	- วงโค้งของพระจันทร์
วานร	- ลิง
เวียง	- บ้านเมือง
แวง	- ยาว
แวน	- กระจัก

ศ

ศักราชพันร้อยสิบปี	- จุลศักราช ๑๑๑๐ ตรงกับ พุทธศักราช ๒๒๕๑
ศาสตร์	- วิชาการ, ตำรา
เศรำหมอง	- เหี่ยวแห้ง

ส

สงสถาน	- สันฐาน ลักษณะ ทรวดทรง (สันกฤต ไซ้ สัสถาน)
สดำ	- ขวา
สนธยากาล	- เวลาโพล้เพล้พลบค่ำ
สรรพ	- ทุกสิ่ง ทั้งปวง ทั้งหมด
สวภาพ	- สภาพ ความเป็นอยู่
สังวาส	- การอยู่ร่วมกัน, การมีเพศสัมพันธ์
สัมฤทธิ์	- ประสบผลสำเร็จ
สาปสรร	- คำให้ร้ายให้เป็นไปต่างๆ
สารพสิทธิ์	- สรรพสิทธิ์
สำเนียง	- เสียง
สำรอก	- ขย้อนสิ่งของออกมาทางปาก (ในที่นี้หมายถึง ขย้อนลูกออกมาทางปาก)
สำลาน	- สีเหลืองปนสีแดง สีขาวอมชมพูอย่างผิวควายเผือก
สีเถาไม้หั่ว	- สีจืดเฒ่าของพินไม้ไผ่
สีสาหร่าย	- สีเขียวแบบสีสาหร่าย ซึ่งเป็นพืชที่ขึ้นอยู่ในน้ำ
สีหงสบาท	- สีแดงเรื่อ สีสด
สีอัมชัน	- สีม่วงเหมือนสีดอกอัญชัน
สูงเทิน	- สูงพูนขึ้นไปตามทางยาว
เสียบสูง	- สูง
เสียงเวสันปัต	- เสียงนกเงือก
โสด	- ประการหนึ่ง
โสฬส	- ๑๖

ห

หญาแพรก	- หญาชนิดหนึ่งที่แตกใบเร็ว มีสีเขียวแกมขาว
หโม	- หมอช้าง หมอเฒ่า ผู้มีความรู้ทางกษัตริย์ และเป็นหัวหน้าในการ จับช้าง หมอขวัญก็เรียก
หมากสง	- หมาที่แก่จัด
หลังโกง	- หลังโค้งค่อมลงมา
หับ	- ปิด หุบ
หั่วเชือน	- หั่วทึบ หรือไถลง

เหมหัดถึ	- ช้างในตระกูลพรหมพงศ์
เหลียว	- ผินไปทางขวาหรือทางซ้ายอย่างเอี้ยวคอ
โหดหิน	- โหดหิน ชั่วร้าย เลวทราม คำซ้ำ

อ

องคาพยพ	- ส่วนน้อยและใหญ่แห่งร่างกาย
องคุลี	- นิ้ว
อยู่กลางทิศ	- อยู่ทิศกลาง
อสุก	- ไม่ดี ไม่งาม ไม่สวย
อ่อนโอน	- โอนเอนไปมา
องคชาติ	- องคชาติ อวัยวะเพศชาย
อัฐฐทิศ	- ทิศ ทั้ง ๘
อณาโกส	- อวัยวะเพศของผู้ของช้าง
อันตราย	- ปัจจุบันใช้ อันตราย หมายถึง เหตุที่อาจทำให้ถึงแก่ความตายหรือพิณาศ
อัปปริย	- เลวทราม ชั่วช้า ไม่เป็นมงคล
อาจิณ	- สม่าเสมอ, เป็นปกติ
อำนวย	- ลูก, เชื้อสาย
อุโบสถ	- ช้างในตระกูลพรหมพงศ์

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. **จารึกสมัยสุโขทัย**. กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในโอกาสฉลอง ๗๐๐ ปี ลายสือไทย พุทธศักราช ๒๕๒๖. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท. , ๒๕๒๗.

_____. **ช้างต้น สัตว์มงคลแห่งพระมหาจักรพรรดิ เล่ม ๑, ๒**. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๓๕.

ก่องแก้ว วีระประจักษ์. **รายงานผลการวิจัยเรื่อง “ วิเคราะห์เปรียบเทียบต้นฉบับตัวเขียนวรรณกรรมสุนทรภู่ ”**ทุนอุดหนุนการวิจัยจากคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาวิจัยและประมวลผลงานสุนทรภู่ เพื่อจัดพิมพ์ในคณะกรรมการอำนวยการโครงการฉลอง ๒๐๐ ปี กวีเอกสุนทรภู่ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ. เอกสารอักษรรำลึก, ๒๕๒๕.

คณะกรรมการจัดทำหนังสือที่ระลึกและจดหมายเหตุพระราชพิธีสมมงคลพระชนมายุเท่าพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พุทธศักราช ๒๕๔๓. **ตำราช้างฉบับรัชกาล ๑**. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๕๗๗), ๒๕๔๕.

_____. **ตำราพิไชยสงครามฉบับรัชกาลที่ ๑**. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๕๗๗), ๒๕๔๕.

_____. **ตำรา ๑๒ เดือน คัดแต่สมุดขุนทิพมนตรีชาววังไว้**. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์ (๑๕๗๗), ๒๕๔๕.

ตำราพิชัย **ครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พ.ศ. ๒๑๕๕-๒๒๓๑**.

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช โปรดให้พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕). พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๖๕.

ประนอม ปัญญางาม , รอ. หญิง . **การศึกษาเอกลักษณ์จากตำราช้างฉบับหลวง**. เอกสารเผยแพร่ กองหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, ๒๕๓๓.

“พระสมุดตำราแผนคดีลักษณะ” หอสมุดแห่งชาติ. หนังสือสมุดไทยขาว. อักษรขอม-ไทย. ภาษาบาลี-ไทย. เส้นรงค์ (หมึก, สีน้ำยา). จ.ศ. ๑๑๑๐ (พ.ศ. ๒๒๕๑). เลขที่ ๑๖. ๑๒๒ หน้า. หมวดสัตวศาสตร์.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕.

เรื่องกฎหมายตราสามดวง. กรมศิลปากรพิมพ์เผยแพร่, ๒๕๒๑.

สุทธิลักษณ์ อัมพวันวงศ์. **ช้างไทย**. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๓๗.

สันต์ ท. โกมลบุตร (ผู้แปล) . **จดหมายเหตุลาภบรรราชอาณาจักรสยาม**. พระนคร : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า, ๒๕๑๐.

ตำราชี้ข้าง

ครึ่งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

พ.ศ. ๒๓๔๔—๒๓๓๓

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงอดิศรอุดมเดช

โปรดให้พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๕

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

สารบัญ

บานแพนทศยัชลวงครั่งรัชกาลที่ ๑๖	หน้า	๑
บานแพนทศยัชลวง	„	๑
ว่าด้วยลักษณะนุ่งผ้า	„	๒
„ เกี้ยวผ้า	„	๓
„ ผูกชนิก	„	๓
„ สอดชนิก	„	๔
„ ทนึ่ง	„	๖
„ ถอดขอ	„	๗
„ พนขอ	„	๘
„ ฉะแลถวาย	„	๑๐
„ เลาะ	„	๑๑
„ ข้างไม้หัด	„	๑๑
„ ข้างค้ำกลางแปลง	„	๑๒
„ ข้างน้ำมันค้ำในวงภา	„	๑๕
„ ข้างน้ำมันใส่มาฟ้อแพน	„	๑๗

๗

ว่าด้วยลักษณะขี้ช้างน้ำมันไล่คน	๒๒
ขี้ช้างน้ำมันชนบำรุงา	๒๕
ขี้ช้างชนพื่อปลายเชือก	๒๙
ขี้ช้างที่ไม่ขำมน้ำ	๓๓
ขี้ช้างเกียคน้ำ	๓๕
ขี้ช้างเกียคไม้เกียคโรงเกียคจุล	
เบญจภาค	๓๖
ขี้ช้างกำทรายเหลือสาม	๓๘

ตำราชี้ข้างครึ่งแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์

บานแพนทกฉบับหลวงครั้งรัชกาลที่ ๒

วันเสาร์ เดือน ๓ แรม ๑๐ ค่ำจุลศักราช ๑๑๗๒ ปีจอ
ฉศก (พ.ศ. ๒๓๕๗) ข้าพระพุทธเจ้า นายราชสาร ขุน
ข้าพระพุทธเจ้า ขุนศรีกระวีราช ขุนสรประเสริฐ
ขุนมหาสิทธิโวหาร ทาน ๓ ครั้งขอเดชะ

บานแพนทเดิม

สิทธิการียะ จะเรียนชี้ข้างให้รู้จักกลจะนุ่งผ้าชี้ข้าง
๑ ชัน ๗ ชัน ๕ ชัน ๓ ชันเป็นนพ แลกลจะเกี้ยวผ้า
กลจะผูกชนะนัก กลจะสอกระชักรัก กลที่จะนึ่ง กลจะ
ชอก่อน แล้วจึงเรียนกลจะพน กลจะชนะจะภาย กลจะ
เฉาะอ่าเฉาะอ้อย กลจะชี้ข้างไม่หัด กลจะชี้ข้างคำ
กลางแปลง กลจะชี้ข้างน้ำมันเข้าคำในวงภาค กลจะ
ชี้ข้างน้ำมันไล่มาพ่อแพน กลจะชี้ข้างน้ำมันไล่คน

๒

กละขีข้างน้ำมันชนบ่า ^๒ กละขีข้างชนพ้อปลายเชือก
 กละขีข้างเกียคหน้า ^๒ กละขีข้างมิขามน้ำ ^๒ กละขีข้าง
 เกียคไม้เกียคโรง ^๒ เกียคจะลงเบญจภาค ^๒ กละขีข้าง
 กำหราบเหลอลาม ^๒ กละขีข้างชนคัก ^๒ กละขีข้างกล่าวไว้
 ทงนมพระราชกำหนดกฎห้ามแต่ครั้งสมเด็จพระนารายณ์
 เป็นเจ้า ^๒ มิให้นอกกว่าพระสมุห ^๒ แลครข้างชนข้าง
 ผู้ ^๒ นอกนั้นมิให้ล่วงรู้ ^๒ ให้ ^๒ มิไว้ ^๒ ข้างทลขบหนึ่งแต่เท่านั้น
 ถ้าผู้จะศึกษาฝึกสอนนั้น ^๒ ให้บอกแต่กละนุ่งผ้า ^๒ กละ
 ผกชนะนัก ^๒ กละสอตชนะนัก ^๒ กละที่นั่ง ^๒ กละถ่อชอก่อน
 ถ้าผู้ใดมีความเพียรสุสาหะ ^๒ ถ้าถามข้อใดให้บอกแต่
 ข้อนั้น ^๒ ห้ามมิให้คัด ^๒ (ตำรา) ^๒ ทรงในฉบับนี้ไปศึกษา
 ร่ำเรียนเป็นอันขาดทีเดียว

ว่าด้วยลักษณะนุ่งผ้า

อันว่ากละนุ่งผ้า ๘ ชั้น ๗ ชั้น ๕ ชั้น ๓ ชั้นเป็น
 นพนั้น ^๒ จะบอกไว้ ^๒ ในนี้จะมีเข้าใจ ^๒ ต่อนุ่งให้ดูเห็น

๑. ในต้นฉบับเขียนว่า พระสมุหนายก เห็นว่าที่จริงจะเป็น
 สมุหพระคชบาล

๓

แล้วจึงจะเข้าใจ จะบอกไว้ ก็ แต่นั่งผ่านมี ๔ อย่าง
 อย่างหนึ่งชื่อว่าขลุ่ยกลม อย่างหนึ่งชื่อว่าขลุ่ยห่อ อย่างหนึ่ง
 ชื่อว่าขลุ่ยบีบ อย่างหนึ่งชื่อว่าเกไล จะนั่งอย่างไรก็ตาม
 แต่จะรักนั่งเถิด ชื่นในนั้นทำเหมื่อนกันแล

ว่าด้วยลักษณะเกี้ยวผ้า

อันว่ากลจะเกี้ยวผ่านมี ๔ อย่าง อย่างหนึ่งชื่อ
 ว่ากระหวัดจำ อย่างหนึ่งชื่อว่าพันทหะนำ อย่างหนึ่ง
 ชื่อว่าดวงกะพัต อย่างหนึ่งชื่อว่าเกไล

ว่าด้วยลักษณะผูกชะนัก

อันว่ากลจะผูกชะนักนั้น ให้ผูกตามกิริยาข้าง
 หนักข้างเบา อันว่าจะผูกชะนักนั้นไว้ ท้องตะพานให้
 ถุกค่อน้อย แล้วเอาพรมชะนักสอดหุกระวินข้างบนนั้น
 ไว้ ๒ กำ ๓ กำ แต่เพลา ๆ ไว้ก่อน แล้วจึงรัดหนึ่ง
 ข้างที่ท้องตะพานทบอยู่นั้น ให้หนึ่งข้างนั้นร่นเข้ามา
 อยู่ให้ ถึงที่พานน่า อย่าให้หันรองอยู่ที่ท้องตะพาน
 นั้นได้ แล้วจึงกระสันพรมเข้าให้ คึง อย่าให้ผูก

๕

จักรพรรดิ ให้ผู้กลั่นเข้มซักเข้ามาตามกิริยาข้างหนก
ข้างเขานั้นเกิด

ว่าด้วยลักษณะสอดคชะนั้

กลจะสอดคชะนั้มี ๔ อย่าง อย่างหนึ่งชื่อว่าสอด
ผ่าตัย อย่างหนึ่งชื่อว่าสอดคสนเข้ม อย่างหนึ่งชื่อว่า
สอดพานชน อย่างหนึ่งชื่อว่าสอดโกถน ถ้าจะสอดผ่า
ตัยนั้น ถ้าข้างคอปลาหมอให้หนึ่งท่งหมอจึงค ให้แบ่ง
เส้นพนชะนั้เป็นสองส่วน ใ้หน้าส่วนหนึ่ง ใ้หลังส่วนหนึ่ง
แล้วจึงเอาชนทำต้งเข้า แล้วจึงไ้คว่ปลายเท้าเข้าให้เส้น
พนชะนั้แตกชนมาถึงเข้า แล้วซักเอาส่วนหลังนั้น
ออกเสีย อย่าให้ชนรองท่งน้องอยู่ไ้ แล้วถิบ
ลงไปให้ไ้ที่เกิด อย่างนี้ชื่อว่าสอดผ่าตัยแล ถ้า
จะสอดคสนเข้มนั้น ถ้าข้างคอน้ำเต้านึงท่งส่จึงค ให้
แบ่งเส้นพนชะนั้เป็นสองส่วน ใ้หน้าส่วนหนึ่ง ใ้หลัง
ส่วนหนึ่ง แล้วจึงแบ่งส่วนหลังนั้นออกเป็นสองส่วนแล้ว
เอาไปควบเข้ากั้ส่วนใหญ่ข้างหน้านั้นส่วนหนึ่ง เอาไ้หลัง

๕

ส่วนหนึ่ง แล้วสอเกิด อย่างนั้นชื่อว่าสอสนเข็ม แลถ้า
 จะสอพานชนั้น ถ้าข้างคอกกระบอกหนึ่งหนึ่งกระษัตริย์
 จึงคิด ให้แบ่งเส้นพนชนะกันนั้นเป็นส่วนสามส่วน เอาไว้
 นำสองส่วนไว้หลังส่วนหนึ่ง แล้วจึงแบ่งส่วนหลังนั้น
 ออกเป็นสามส่วนเล่า จึงเอาไว้หลังนั้นส่วนหนึ่ง จึงเอา
 สองส่วนน้อยนั้นไปควบควยส่วนใหญ่ข้างหน้านั้นแล้วสอ
 เกิด จึงเอาเส้นพนชนะกันข้างนำมาพานชนเข้าไว้สามเส้น
 อย่างนั้นชื่อว่าสอพานชนแล อันว่าจะสอชนะนักฆ่าตบ
 สนเข้มนั้น ให้เอาชนเท้าเข้าก่อนแล้วให้นั่งแต่นำไหล่
 ข้างก่อน สอไค้แล้วจึงเคลื่อนตัวลงไป อย่าให้ชน
 ปลายเท้าชน ให้ช่มปลายเท้าลงเข้าจึงจะคืบคอข้าง
 ถ้าจะสอโกถนนั้นให้แบ่งเส้นพนชนะกันเป็นสองส่วน ไว้
 นำส่วนหนึ่ง ไว้หลังส่วนหนึ่ง แล้วจึงเอาปลายเท้า
 สอเข้าแต่ถึงเท้า แล้วจึงเอาเส้นพนชนะกันนั้นสามเส้น
 เอาแม่เท้าคืบไว้ อย่างนั้นชื่อว่าสอโกถนแล อันว่าสอ

๖

โกถนนี้จะนั่งอย่างไรก็สอได้ เพราะมีที่ที่จะสอโกถน
ได้ กลสอขณะนั้นกล่าวไว้ดังนี้แล

ว่าด้วยลักษณะที่นั่ง

กลทนนนั้นมี ๔ ที่ ที่นั่งหมอตหนึ่ง ที่นั่งสะทหนึ่ง
ที่นั่งกระษัตริย์ทหนึ่ง ที่นั่งตะแบงพวนหนึ่ง แลซึ่งจะ
นั่งข้างนั้นให้นั่งเหมือนเต็กอนพึงจะสอนนั่งนั้น ให้นั่ง
ตั้งทั้งกาย นั่งให้เอนไม้ปล่องเดียว จะโอนก็ให้โอนไป
ทั้งนั้น จะตรงก็ตรงไปทั้งนั้น ที่นั่งหมอนนั้นอยู่ทนอก
ที่นั่งสะนั้นอยู่ทกลาง ที่นั่งกระษัตริย์นั้นอยู่ทใน ที่นั่ง
ตะแบงพวนนั้นอยู่ทกลาง ถ้าจะนั่งหมอนนั้นให้เอนปลาย
ผีเสื้อนั้นให้ถึงคอข้าง ให้เอนช่วยพกทัษพรมชนักลง
ถ้าจะนั่งที่นั่งสะนั้นให้เอนกลางผีเสื้อให้ถึงคอข้าง ให้
ชายพกตกริมพรมชนักข้างใน ถ้าจะนั่งที่นั่งกระษัตริย์
ให้เอนต้นผีเสื้อต่อทวารให้ถึงคอข้าง ให้ชายพกพัน
พรมชนักเข้ามาหนึ่ง ถ้าจะนั่งที่นั่งตะแบงพวนก็
ให้เอนกลางผีเสื้อให้ถึงคอข้าง ให้ชายพกตกริมพรม

๗

ชะนักร้างใน ให้เื่องตัวเข้าหาตามขอ ให้ตุถ้าเก็บ
 แต่ตาเดียวให้เข้าข้างซ้ายติดคอข้าง เข้าข้างขวานั้น
 ให้ห่างคอข้างออกไป ถือขออย่างลูกหลวง อย่างนี้
 ชื่อว่านั่งตะแบงพวนแล ถ้าจะนั่งที่นั่งหมอนนั้นนั่งให้ตง
 ทั้งตัวให้จำตัวออกมา จะนั่งสะนั้นให้ยืขึ้นนั่งให้ตรง
 สะน้อย จะนั่งที่นั่งกระษัตริย์นั้นนั่งให้ตรงชนมาทเดียว
 แลซึ่งจะนั่งข้างทั้ง ๔ ท่านให้ตงกิริยาข้าง ถ้าข้างหนัก
 นั่งให้ตงจงติ ถ้าข้างเบาที่นั่งแต่พอสมควรจงติ กล
 ที่นั่งกล่าวไว้ตงนแล

ว่าด้วยลักษณะถือขอ

กลถือขอนั้นมี ๓ อย่าง อย่างหมอนนั้นอย่างหนึ่ง
 อย่างลูกหลวงนั้นอย่างหนึ่ง อย่างหลวงนั้นอย่างหนึ่ง
 ถ้าจะถือ อย่างหมอนนั้น มีอ หลังให้พนัพรม ชะนักร้างไป
 สองนิ้ว เอานิ้วซ้ายมือหลังจกต้นแม่มือนิ้วหน้าเป็นชนาคตงน
 ถืออย่างหมอแล จะถืออย่างลูกหลวงไว้มีอหลังเสมอพก
 เอาแม่มือนิ้วหลังจกกันกับแม่มือนิ้วหน้าเป็นชนาค ไว้

๔

จักรพรรดิ ให้ผู้กสนเข้มชักเข้ามาตามกิริยาช่างหนัก
ช่างเขานั้นเกิด

ว่าด้วยลักษณะสอดดะชนัก

กละสอดดะชนักนั้นมี ๔ อย่าง อย่างหนึ่งชื่อว่าสอด
ผ่าตบ อย่างหนึ่งชื่อว่าสอดสนเข้ม อย่างหนึ่งชื่อว่า
สอดพานชน อย่างหนึ่งชื่อว่าสอดโกถน ถ้าจะสอดผ่า
ตบนั้น ถ้าช่างคอปลาหมอให้นั่งที่นั่งหมอจึงดี ให้แบ่ง
เส้นพนชนะนักเป็นสองส่วน ใวน่าส่วนหนึ่ง ไวหลังส่วนหนึ่ง
แล้วจึงเอาช่นเท้าต้งเข้า แล้วจึงไคว่ปลายเท้าเข้าให้เส้น
พนชนะนักแตกขึ้นมาถึงเข้า แล้วชักเอาส่วนหลังนั้น
ออกเสีย อย่าให้หันรอนท้งนองอยู่ไค้ แล้วถีบ
ลงไปให้ไค้ที่เกิด อย่างนี้ชื่อว่าสอดผ่าตบแล ถ้า
จะสอดสนเข้มนั้น ถ้าช่างคอน้ำเต้านั่งที่นั่งสละจึงดี ให้
แบ่งเส้นพนชนะนักเป็นสองส่วน ใวน่าส่วนหนึ่ง ไวหลัง
ส่วนหนึ่ง แล้วจึงแบ่งส่วนหลังนั้นออกเป็นสองส่วนเล่า
เอาไปควบเข้ากัยส่วนใหญ่ข้างหน้านั้นส่วนหนึ่ง เอาไวหลัง

๕

ส่วนหนึ่ง แล้วสอกเด็ก อย่างนี้ชื่อว่าสอกสนเข็ม แลถ้า
 จะสอกพานชนนั้น ถ้าข้างคอกกระบอกหนึ่งหนึ่งกระษัตริย์
 จึงคิ ให้แบ่งเส้นพนชนะนั้นเป็นส่วนสามส่วน เอาไว้
 นำสองส่วนไว้หลังส่วนหนึ่ง แล้วจึงแบ่งส่วนหลังนั้น
 ออกเป็นสามส่วนเล่า จึงเอาไว้หลังนั้นส่วนหนึ่ง จึงเอา
 สองส่วนน้อยนั้นไปควบควยส่วนใหญ่ข้างหน้านั้นแล้วสอก
 เด็ก จึงเอาเส้นพนชนะนั้นข้างนำมาพานชนเข้าไว้สามเส้น
 อย่างนี้ชื่อว่าสอกพานชนแล อันว่าจะสอกชนะนักฆ่าคัษ
 สนเข็มนั้น ให้เอาชนเท้าเข้าก่อนแล้วให้นั่งแต่นำไหล่
 ข้างก่อน สอกไปแล้วจึงเคลื่อนตัวลงไป อย่าให้ชน
 ปลายเท้าชน ให้ชும்ปลายเท้าลงเข้าจึงจะคึกคอกข้าง
 ถ้าจะสอกโกถนนั้นให้แบ่งเส้นพนชนะนั้นเป็นสองส่วน ไว้
 นำส่วนหนึ่ง ไว้หลังส่วนหนึ่ง แล้วจึงเอาปลายเท้า
 สอกเข้าแต่กิ่งเท้า แล้วจึงเอาเส้นพนชนะนั้นสามเส้น
 เอาแม่เท้าคัษไว้ อย่างนี้ชื่อว่าสอกโกถนแล อันว่าสอก

๖

โกณนี้จะนั่งอย่างไรก็สอได้ เพราะมีที่จึงจะสอโกณ
ได้ กลสอชะนิกกล่าวไว้ดังนี้แล

ว่าด้วยลักษณะที่นั่ง

กลที่นั่งนั้นมี ๔ ที่ ที่นั่งหมอตหนึ่ง ที่นั่งสะทหนึ่ง
ที่นั่งกระษัตริย์ทหนึ่ง ที่นั่งตะแบงพวนหนึ่ง แลซึ่งจะ
นั่งข้างนั้นให้นั่งเหมือนเต็กอันพึงจะสอนนั่งนั้น ให้นั่ง
ตั้งทั้งกาย นั่งให้เป็นไม้ปล่องเคียว จะโอนก็ให้โอนไป
ทั้งนั้น จะตรงก็ตรงไปทั้งนั้น ที่นั่งหมอนนั้นอยู่ทนอก
ที่นั่งสะนั้นอยู่ทกลาง ที่นั่งกระษัตริย์นั้นอยู่ทใน ที่นั่ง
ตะแบงพวนนั้นก็อยู่ทกลาง ถ้าจะนั่งหมอนนั้นให้เอาปลาย
ฉีเข้านั้นให้ถึงคอข้าง ให้เอาชวดยพกทักขิพรมชะนิกลง
ถ้าจะนั่งที่นั่งสะนั้นให้เอากลางฉีเข้บให้ถึงคอข้าง ให้
ชวดยพกทักขิพรมชะนิกข้างใน ถ้าจะนั่งที่นั่งกระษัตริย์
ให้เอาต้นฉีเข้บต่อทวารให้ถึงคอข้าง ให้ชวดยพก
พรมชะนิกเข้ามาหนึ่ง ถ้าจะนั่งที่นั่งตะแบงพวนก็
ให้เอากลางฉีเข้บให้ถึงคอข้าง ให้ชวดยพกทักขิพรม

๗

ชนะข้าใน ให้เืองตัวเข้าหาตามขอ ให้ตุ้ถ้าเียบ
แต่ตาเคียวให้เข้าข้างซ้ายคิคคอข้าง เข้าข้างขวานั้น
ให้ห่างคอข้างออกไป ถือขออย่างลกหลวง อย่างนี้
ชื่อว่านั่งตะแบงพวนแล ถ้าจะนั่งที่นั่งหมอนนั้นนั่งให้ตง
ทั้งตัวให้จ้ำตัวออกมา จะนั่งสนั้นให้ ยกขึ้นนั่งให้ตรง
สน้อย จะนั่งที่นั่งกระษัตริย์นั้นนั่งให้ตรงชนมาทเคียว
แลซึ่งจะนั่งข้างทั้ง ๔ ท่านให้ตุงกิริยาข้าง ถ้าข้างหนก
นั่งให้ตงจงคิ ถ้าข้างเบานั้นแต่พอสมควรจงคิ กล
ที่นั่งกล่าวไว้คิงนแล

ว่าด้วยลักษณะถือขอ

กลถือขอ นั้นมี ๓ อย่าง อย่างหมอนนั้นอย่างหนึ่ง
อย่างลกหลวงนั้นอย่างหนึ่ง อย่างหลวงนั้นอย่างหนึ่ง
ถ้าจะถือ อย่างหมอนนั้น มีอ หลังให้พ้นพรม ชนะก็ออกไป
สองนิ้ว เอานวชมอหลัง จดคั่นแม่มีอมม่อน่าเป็นขนาดคิงน
ถืออย่างหมอแล จะถืออย่างลกหลวงไว้มีอหลังเสมอพก
เอาแม่มีอมมอหลัง จดคั่นกับแม่มีอมม่อน่าเป็นขนาด ไว้

๘

คอกมือหลังเสมอตัวหางตัวผามอหนึ่ง ทังนี้อย่างลูก
 หลวงแล จะถืออย่างหลวงชื่อว่ากาจับหลัก ไว้มือ
 หลังเสมอพก เอาแม่่มือมือหลังจกกันกับแม่่มือมือน่า
 แล้วยกขอมือน่ามือหลัง ขนจับค้ำขอรายนิ้วออกไปทั้งมือ
 หลัง ทำคจเท้ากาจับหลักนั้น แล้วไว้คอกมือหลัง
 ให้เสมอตัว หางตัวแต่ผามอหนึ่ง ทังนี้ถืออย่างหลวง
 ชื่อกาจับหลักแล

ว่าด้วยลักษณะพันขอ

กลจะพันนั้นมี ๓ อย่าง อย่างหนึ่งชื่อนางกราย
 อย่างหนึ่งชื่อเบ็ดหมวก อย่างหนึ่งชื่อแม่หม้ายผ่าพัน
 ถ้าจะพันนางกรายนั้นให้ยกขอชนกรายออกมา แล้ว
 เงอชนกตาเจ็บแต่เพียงน่าแล้วจึงพัน ถ้าจะพันเบ็ดหมวก
 นั้นให้ยกขอชนกรายออกมา แล้วเงอชนกตาเจ็บเพียง
 คีคะแล้วจึงพัน ถ้าจะพันแม่หม้ายผ่าพันนั้น ให้เงอ
 ขอชนกตาเจ็บเหนือคีคะแล้วจึงพัน แลท่าเจ็บข้างมี
 อยู่ข้างซ้าย ๕ ท่า ข้างขวา ๕ ท่า ท่ากลาง ๓ ท่า มี

๙

ช่อ ๘ ช่อ ช่อเวียนเทียนช่อ ๑ ช่อสระแกเวียนช่อ ๑ ช่อ
 สระเกาทลายช่อ ๑ ช่อกะพงเห็นช่อ ๑ ช่อนกตองกล้อง
 ช่อ ๑ ช่อเต่าผดสมตะเมารแอกช่อ ๑ ช่อบันไคแก้ว
 ช่อ ๑ ช่อบันไคเพชรช่อ ๑ ถ้าจะพันให้ วงกตให้ชนกต
 มิให้หล่อกต ให้เอาของทศทำ ช้าย ขวา ท่ากลาง
 ทั้งสามท่านั้น ถ้าข้างเจ็บบ่าไคถ่ายมุลมตออกท่านั้นเจ็บ
 กว่ากัน ให้สังวนไว้อย่าตอง เอาไว้มือจนจึงเอา
 เพราะว่าที่เจ็บหาเหมือนกันไม่ ลางตัวเจ็บข้างซ้าย
 ลางตัวเจ็บข้างขวา ลางตัวเจ็บท่ากลาง เพราะเหตุ
 คึงนึ่งให้ พิจารณาตให้จึงแม่น ถ้าแลจะช้ข้างให้ วง
 ให้เอาแม่เท้าสกิตคั่นคางนั้นไป แล้วเอาขอสกิตทันท
 ตองกล้องนั้น ถ้าจะให้ชนอย่าให้พัน ให้เอาขอสกิต
 ที่ท่านกตองกล้องนั้นชนแล ถ้าจะพันมิให้หล่อ ให้
 พันที่ท่าสระแกเวียนนั้นมีหล่อเลย ถ้าจะพันให้ลุ่มทั้งยืน
 ให้พันที่ท่าเวียนเทียนท่าवलทั้งยืนแล ถ้าจะพันให้
 เลือดตกถึงปลายงวง ให้พันที่เหนือบันไคแก้วชนมา

๑๐

หน้อยหนึ่ง เลือกตกปลายวงแล ถ้าจะฟันให้สันทัน
 ทั้งตัว ให้ฟันที่ทาบยังเห็นสันทันทั้งตัวแล ถ้าจะฟัน
 ให้ตระหนกมิให้ยกเท้าก้าวไปได้ ให้ฟันที่บนโตะแก้ว
 ทั่วๆ ทั่วๆ ที่เต้าผดสยตะเมาะแอกก็ไต่ ตะหนกทั้งตัว
 เข้ามียกก้าวไปได้เลย ถ้าจะให้วิ่ง ให้ชน ให้นั่ง
 ตรงตัวจึงทำดังกล่าวนั้น ถ้าจะฟันให้เลือกตก
 ตลอดปลายวง จะให้สันทันทั้งตัวมิให้ยกเท้าได้ จะ
 ฟันให้อย่นั้น ให้ชะโงกตัวออกไปดท่าเจ็บก่อน จะ
 ฟันนางกรายเบ็ดหมวกแม่หม้ายผ่าฟันก็ตามเถิด กล
 ฟันนั้นกล่าวไว้ดังนี้แล

ว่าด้วยลักษณะณะเลกาย

กลจะณะนั้น มือหลังทาบค้ำขอย่นนั้นพอให้ฟันเข้า
 แล้วจะเข้าไปให้ถูกที่ท่าเจ็บข้างซ้ายขวานั้น อย่างนั้นว่า
 จะแล กลจะภายนนั้น ให้กายข้างซ้ายขวาให้กลับขอมมา
 ให้ค้อมมือซ้ายลงจับค้ำขอ แล้วกายออกไปแต่พอ
 ฟันเข้า แล้วกายย้อนเข้าไปให้ถูกที่ท่าเจ็บข้างซ้าย
 ขวานั้น อย่างนั้นว่ากายแล กลจะภายกล่าวไว้ดังนี้แล

๑๑

ว่าด้วยลักษณะเฉาะ

กลจะเฉาะนั้นมี ๒ อย่าง ชื่อว่าเฉาะอย่าง ๑ ชื่อ
ว่าเฉาะอ้อยอย่าง ๑ กลจะเฉาะอย่างนั้น ให้จับกำมขอแต่
มือเดียว ให้เงอขึ้นกรายออกไป แล้วเฉาะลงให้ถูกที่
ท่าเจ็บ กลจะเฉาะอ้อยนั้น ให้ถ่อขอกมือเดียว ให้ยก
ตรงขึ้นเพียงหน้าแล้วเฉาะลง ให้เหมือนหนึ่งเฉาะอ้อย
นั้น เฉาะให้ถูกที่ท่าเจ็บให้กำมกะทบคอไว้ ถ้าเฉาะ
ถูกแล้วข้างนั้นสันทันทั้งตัว ม้วนงวงเข้าเลื้อยไหล
ตลอดปลายงวงแล กลจะเฉาะกล่าวไว้ดังนี้แล

ว่าด้วยลักษณะขี้ช่างไม่หัด

กลจะขี้ช่างไม่หัดนั้น จะผูกเครื่องตัวจะผูกชนกก็
อย่าตึง จะผูกชนกก็อย่าให้ผูกจักระหรั้น แลให้
นั่งท่าทำทามนั้น ให้ผู้ขี้ช่างรู้ จักลักษณะช่างว่าจะเป้น
ชาติกระษัตริย์ ฤาเป้นชาติพราหมณ์ ฤาเป้นชาติ
แพศ ฤาชาติสุทประการใดนั้นก่อน ถ้ารู้ดังนี้แล้ว

๑๒

ผู้จะชี้ข้างไม่หัดแลฝึกสอนให้ ช่างทำการอันใดนั้นก็จะได้
โดยง่าย ถ้ามีผู้จักลักษณะช่างแลมีผู้จักน้ำใจช่างแล
กิริยาช่างก็จะได้ โดยยาก ให้คนผู้ชี้ข้างไม่หัดนั้น
อย่าเพ่อละพันท่าข่มเหง ให้ใช้แต่ซาแต่ทีหนึ่งให้ช่างได้
สำเหนียกก่อน อันกล่าวมาทั้งนี้ให้คนผู้ที่จะฝึกสอน
ช่างนั้น จงมีความเพียรแลสติปัญญาประกอบด้วย ก็จะ
ฝึกสอนคัตแปลงช่างเป็นราชการสืบไปได้แล อันกล
บายคายนั้นจะกล่าวไว้ในที่นี้มีได้ เพราะว่ามีรู้ ว่าช่าง
นั้นจะทำอย่างไร จึงกล่าวไว้แต่พอเป็นราวไว้ ให้คน
ผู้จะหัดฝึกสอนคัตแปลงช่างนั้นพึงรู้ กลจะชี้ข้างไม่
หัดกล่าวไว้ดังนี้แล

ว่าด้วยลักษณะชี้ข้างค้ำกลางแปลง

กลจะชี้ข้างค้ำกลางแปลงนั้น เมื่อยังมีได้เข้คโหลง
ออกมาจากขาทรายนั้น ให้ผู้ชี้ข้างค้ำเอาข้างค้ำออก
มาตะพึดที่กลางแปลงนั้น ให้ใช้ขาใช้ทีหนึ่งให้ไป
ซ้ายไปขวาหงหลายรอบ ให้ได้สำเหนียกกันไว้ ถ้า

๑๓

ยิงกระต้างกระเทืองก็ให้ชะให้หายไปซ้ายไปขวาจนคล่อง
 แลให้ความญ่นั้นขับให้วิ่งให้รันท้ายจนหนัก ให้ช้านั้น
 ขยาด ครั้นว่าเบ็ดโซลงออกมาจะเข้าค้ำนั้นจะเข้าไปซ้าย
 ไปขวาจึงจะคล่องวงก็จะมั่วเท่าชน ครั้นว่าเหน้อยแล้ว
 จึงถอยออกมานอนอยู่ด้วยข้างยืนค้ำย ครั้นเบ็ดโซลง
 ออกมาจากขาทรายลงทกลางแปลง ช้างค้ำยบีตค้ำย
 ตีแล้ว ถ้าแลข้างเถอน ๒ ช้าง ๓ ช้างก็ ถ้าเห็นช้าง
 เถอนให้ผู้ขี่ช้างค้ำนั้นพิเคราะห์ดู ตัวใดมีกิริยาว่องไว
 หยาบคายกว่ากัน ก็ให้มุ่งหมายเอาตัวนั้นก่อน แล้วจึง
 ถวายบังคม แล้วเคลื่อนออกไปจากที่ ถ้าโซลงนั้น
 แยกย้ายกันอยู่ อย่าเพื่อให้ช้างเชือกเข้าไปก่อน แต่
 ช้างค้ำนั้นเข้าไปกวาดโซลงเข้าให้กล่มก่อน ถ้าช้าง
 โซลงตัวใดมีเข้ากล่มมุ่นกันอยู่ในเรือนโซลง มักเตร
 ตรายเราะค้ำยนัก ก็ให้ช้างค้ำที่มแทงขวิดค้อนทำให้
 จับให้มุ่นเข้าในเรือนโซลงจงได้ ครั้นว่ากวาดโซลง

๑๔

เข้ากลมนักแล้ว จึงให้ช่างเชือกเข้าไปคล้อง แล
 ให้เข้าคล้องข้างขวาข้างค้ำ อย่าให้ผู้คล้องขยับช่างเชือก
 ขึ้นไปให้เกินข้างค้ำ ถ้าช่างเถื่อนกลับมาชนข้างค้ำ
 จะช่วยมิทันที แลให้ผู้ขี่ช่างค้ำมุ่งหมายเอาช่างเถื่อน
 ที่มีกริยาว่องไวนั้นให้ช่างเชือกคล้องจงไว้ก่อน ถ้าช่าง
 โขลงช่างเถื่อนจะตระหลบไปซ้ายก็ดี ขวาก็ดี ให้เอา
 ช่างเชือกไว้ขวาข้างค้ำจงไว้ ครั้นจะให้ช่างเชือกอยู่ข้าง
 ซ้ายข้างค้ำนั้น ถ้าได้ที่จะคล้องมีสนัดเพราะช่างค้ำจะ
 กัดล้าเชือกอยู่ จึงห้ามมิให้ช่างเชือกอยู่ซ้ายข้างค้ำ
 ด้วยเหตุฉนั้นแลผู้ขี่ช่างเชือกจะคล้องนั้น คล้องให้ถูก
 เท้าซ้ายก่อน ถ้าคล้องถูกเท้าขวาก่อนจะตรัสจะให้ถูก
 เท้าซ้ายนั้นขัดสน เพราะล้าเชือกจะเข้าขวางอยู่ จึง
 ให้คล้องเท้าซ้ายก่อน ถ้าช่างเถื่อนมุ่งหมายช่างค้ำ
 อยู่ ก็ให้ผู้ขี่ช่างค้ำรักษาไว้อย่าให้เสียที ถ้าช่าง
 เถื่อนกลับมาชนก็วางไปให้ไว้ที่ วางให้ตกลง แต่

๑๕

อย่าให้ทับท้ายไปได้ ถ้าทับท้ายไปข้างเถื่อนกลีบชนะ
จะเสียที ถ้าข้างเถื่อน ๒, ซ้าง ๓, ซ้างมุ่งหมายข้าง
ค้ำอยู่ทั้ง ๒, ซ้าง ๓, ซ้าง ยื่นเคียงกันอยู่แต่ว่ามีไ้มาชน
ก็ให้ ผู้ ซ้างค้ำแก้ไขเบี่ยงเลียงเข้าหาข้างเถื่อนทกริยา
อ่อนกว่ากัน ถ้าได้ทีก็ให้วางไป แลข้างเถื่อนท
กริยาอ่อนนั้นก็จะชวตเซไปทับก้นก็ตลบไปแล กลฉิข้าง
ค้ำกลางแปลงกล่าวไว้ดังนี้

ว่าด้วยลักษณะข้างน้ำมันค้ำในวงภาค

กลจะซ้างน้ำมันค้ำในวงภาคนั้น ซ้างเถื่อนก็มีน้ำ
มันน่าหลัง ซ้างค้ำก็มีน้ำมันน่าหลัง แต่ว่าให้ซ้าง
เถื่อนนั้นเล็กกว่าซ้างค้ำคืบหนึ่งคอกหนึ่ง แลให้ ผู้ ซ้าง
ซ้างค้ำนั้นนั่งผ้าสามชั้นเปนนพ ใส่เสื้อตาระกำถอขอ
ครว้า หนึ่งวงพานเลี่ยนแหลมก็ห้ามมิให้ติด จะสอต
ชะนักรักให้สอตโกถน ให้ผูกแต่เปล แลให้ ผู้ ซ้าง
ให้พึงรู้ว่าซ้างค้ำนั้นจะรกกฤกฤกตนหนักฤาเขา ถ้า
และรู้แล้วจะผูกเครื่องตัว แลชะนักรักทำสิ่งใดนั้นให้ทำ

๑๖

ตามน้ำใจช้าง ถ้าทำผิดน้ำใจช้าง ช้างจะข่วนกำเร็บไป
จะเสียทีช้างเถื่อน แลให้เอาช้างออกมายืนอยู่ในช่อง
ข้างหนึ่ง แลลงลกประจันลั่นกลอนไว้ให้มันคง ให้
ช้างค้ำเห็นตัวช้างเถื่อนช้างโขลงก่อน จะได้มีกิริยา
มุ่งหมาย ครั้นระบายโขลงออกไปได้แล้ว ช้าง
เถื่อนจะตามโขลงออกไปก็ดี ถ้ามีตามออกไปจะกัน
โขลงไว้ก็ดี ให้นายท้ายช้างผูกพานช้างเถื่อนให้ไล่
ไป ช้างของต้นลอยแล้วจึงเปิดโขลงออกไปอีกเล่า
ถ้าแลช้างเถื่อนระวังต้นลัดอยู่มีไล่คนพานไป ก็ให้เปิด
ของให้ช้างค้ำออกมา ถ้าช้างเถื่อนเห็นตัวช้างค้ำก็
มุ่งหมายจะมาชน ช้างค้ำก็มุ่งหมายช้างเถื่อนอยู่ ก็ให้
ผู้รักษาไว้อย่าให้ไปก่อนจะเสียที ให้รักษาไว้ตั้งรับ
ให้ได้ดี ถ้ามีได้ที่จะถลาถลากก็จะสารเข้าช้างค้ำก็
จะเป็นอันตราย หมอความญ่ก็จะตาย เพราะว่าหาผู้
ใดจะช่วยมิได้ อันว่าช้างน้ำมันค้ำในวงภาคนั้น ความ

๑๗

ทายล่อตัวทั้งหมอตงความญแลข้างคำสามชีวิตร เป็น
 ชีวิตรหนึ่งแต่เท่านั้น ถ้าข้างเถอนมาชนข้างคำ
 ข้างคำรบไต่ข้างเถอนตลยไปก็รักษาไว้อย่าให้ข้างคำทับ
 ท้ายไป ถ้าทับท้ายไปข้างก็จะเสียทีคนก็จะเหน้อย
 ถ้าข้างเถอนต้งนำมุงหมายข้างคำอยู่ก็คี่ มาชนข้าง
 คำอยู่ก็คี่ ให้เร่งระบายไขลงออกไป เอาแต่ต้นลัด
 ปลายลัดไว้แต่ข้างหนึ่งสองข้าง ข้างเถอนจึงจะประ
 คองต้นลัดปลายลัดอยู่ จึงจะไม่สู้มาชนข้างคำนัก
 ถ้าข้างเถอนไม่ประคองต้นลัดปลายลัดตั้งใจชนไปที่เดียว
 ก็ให้ผู้นั้นช่วยข้างคำ ให้เอาปลายงอนของกะทึงให้
 ถูกที่ท้ายนั้นไต่แก้ว ปลายงอนถูกที่ท้ายยังเห็น ถ้า
 ข้างเถอนมาชนครึ่งใดให้ผู้นั้นช่วยข้างคำทำตังนั้นจนทุก
 ครึ่ง ถ้าข้างเถอนต้งใจชนปล้ำปลุกไปที่เดียว ผู้นั้น
 ก็เหน้อยข้างคำก็เหน้อย จะรักษามิให้เสียทีนั้นกำลัง

๑๘

ก็สิ้นแล้ว จงให้อำไศรยจุลงเบญจภากนั้นเถิด ถ้า
 ช่างค้าจะเสียที่ช่างเถื่อนเป็นประการใด ก็ให้หลย
 หลีกอยู่แต่ในช่างค้ารักษาเอาตัวรอดเถิด จึ่งห้ามมิให้
 คัดหน่วงคืดพาน สอดชะนักก็มีให้ตลอดชนนั้นด้วย
 เหตุฉนั้น ถ้าช่างเถื่อนมาชนแล้วกลับไปก็ให้เบี่ยงเลียง
 ค้างไว้ ถอยหลังเข้ามาอยู่ในซองแล้วลงลูกประจัน
 ลั่นกลอนไว้ แล้วให้กรมพระนครบาลตักน้ำรดสาธุให้
 ช่างค้า แล้วเอาช่มแท่งลั่นอ้อยหญ้าให้กิน ถ้าช่าง
 เถื่อนนั้นยืนอยู่ ก็ให้ฉุดพานให้ไล่ แล้วให้จุดประทัด
 ยิงขึ้นตึกระชาบม้าพ่อให้เร้าโยกจง อย่าให้หยดยืนอยู่
 ให้หายเหนื่อยได้ ครั้นคนแลช่างค้าหายเหนื่อยแล้ว
 จึ่งให้เบ็ดซองออกมาเล่า ถ้าช่างเถื่อนจะมาชนก็จะเบา
 เพราะว่าเหนื่อยกำลังก็น้อยลง ให้รักษาไว้ให้ได้ทั่วทั้งที่
 ถึงจะมาชนสองครั้งสามครั้งก็เขาลงทุกครั้ง แล้วก็จะ
 ระอาชยาตกิริยาก็จะอ่อนลง ถ้าแลกิริยาอ่อนแล้วมิได้

๑๕

มาชน ก็ให้เคลื่อนเข้าไปดูกิจวิยาจะมาชนฤาไม่ ถ้าไม่
 มาแล้วก็ให้ช่างเชือกเข้ามาคล้อง ให้ทำดจค้ำดจคล้อง
 กลางแปลงซึ่งกล่าวไว้นั้นเถิด กลสขช่างน้ำมันค้ำในวง
 ภาคนั้นให้ครุช่างขนช่างปลัดช่างคนเฝ้าเควาระห์ดเห็นวาช่าง
 ตัวโตจะเอาเข้าค้ำได้ จึงจับเอาเข้าค้ำ แล้วให้คนเฝ้า
 เควาระห์ดมือคนผู้จะขีช่างเข้าค้ำนั้น พอควรกันจึงให้
 ขี ถ้าเห็นควรกันพอจะขีได้แล้วก็กราบทูลพระกรุณา
 ก่อน เพราะความตายนั้นลือตัว กลสขช่างน้ำมัน
 ค้ำในวงภาตกล่าวไว้ดังนี้แล

ว่าด้วยลักษณะขีช่างน้ำมันไล่ฆ่าพ่อแพน

กลสขช่างน้ำมันไล่ฆ่าพ่อแพนนั้น เมื่อเขาช่างออก
 มาถึงสนามแล้ว ให้รักษาไว้ให้สงบ แล้วให้ตั้งน้ำ
 ไว้ให้ตรงสนามให้ยืนปรกติ แล้วให้หมัน (รล็ก)
 นมัสการพระพุทธเจ้า ยกคำมขอขึ้นเพียงคี่คะแล้ว
 ให้เอามือซ้ายขวาประสานคำมขอเข้าประนมให้ถึงคี่คะ

๒๖

แล้วลกลงมาถึงเพียงบ้านมัสการครู แล้วลกลงมา
 ให้ได้ทีว่างขอนั้นจึงถวายบังคม มือซ้ายขวาจับตาม
 ขอบอยู่กันแต่ศีรษะลงให้ ถึงตามขอ แล้วผู้ความจึง
 นมัสการถวายบังคมทำคุกกัน ซึ่งให้นมัสการพระแล
 ครูถวายบังคมทำอย่างนี้ เพราะเป็นการออกสนาม
 ทหารกำนันทำให้เห็นสะดวก แล้วจึงคลาญให้เดินลง
 ไปปลายสนาม แล้วสวนสนามขึ้นมายืนณที่จะวางช้าง
 ให้หมอลความถวายบังคม ซึ่งว่าให้เดินลงไปปลาย
 สนามแล้วแลให้สวนสนามขึ้นมานั้น อย่าให้ผิดรอย
 ให้ซ้ำรอยทั้งขึ้นทั้งลง ช้างจึงไล่ม้าเป็นกิริยาจะไม่
 ขามที่ขามคน แลเมื่อม้าเข้ามาพ่อนั้น ให้ตั้งน่าช้างไว้
 ให้ไต่รอยงได้ ครั้นม้าเข้ามาพ่อแพนนั้น ฝ่ายผู้
 ขี่ม้าชักม้าเดินเป็นเพลงถือแพนรำเข้ามา ฝ่ายหมอล
 ความผู้ขี่ช้างจะรักษาแต่ช้างไว้ให้อยู่หน้าหาที่วงหาที่ไม่
 ให้หมอลความขอใหญ่ให้ออกเพลงเล่นน่า ฝ่ายความ

๒๑

นั้นให้ ออกขอข้างเพลงพุงชก พลงรำเป็นที่ เขาะเย้ยกัน
 จึงเป็นท่วงเป็นที่ ครั้นมาเดินเป็นเพลงเข้ามาใกล้ข้าง
 แล้ว ฝ่ายผู้ชมมากลยแพนแล้วชกม้าคละหลังไปตามรอย
 ช้างนั้น จึงให้ผู้ขี่ข้างวางช้างไล่ไป ถ้าผู้ชมบ้านนั้นมิได้
 ชกม้าไปตามรอยช้างนั้น ก็อย่าเพอวางช้างไล่ไป ถ้า
 ผู้ชมมากลยมาพ้อแพนกลยแพนตลยไปตามรอยช้างแล้ว
 จึงให้วางช้างไล่ไป ช้างก็จะไ้รอยเป็นใจวิ่ง จึงจะ
 เห็นเป็นท่วงเป็นที่ แลเมื่อวางช้างไปนั้น ให้ผู้ขี่ข้างออก
 ขอประจำทวยก่อน ต่อช้างไล่ไปสามชั่วชีวิตแล้ว
 จึงให้เบ็ดขอขึ้นแต่เพียงอก ถ้าช้างนั้นไล่เป็นกิริยา
 มุ่งหมายอยู่แล้ว ก็ให้ผู้ชมบ้านนั้นให้แพนแก่ช้าง ถ้า
 ช้างควยแพนไ้เล่นแพนอยู่ ก็ให้หมอนั้นออกขอ
 ใหญ่เพลงขกเกล้า ความนั้นก็ให้ออกข้างเพลงกะ
 เทียทพลงรำพลงจึงเป็นท่วงเป็นที่ ถ้าผู้ชมมาให้แพน
 แล้วช้างควยแพนมิไ้ให้ ผู้ขี่ข้างเอาช้างไว้ แลหมอ

๒๒

ความจะออกขอใหญ่ขอข้างนั้นมิได้ เพราะว่าหาท่วงท่า
หาท่ามิได้ จะทำได้แต่เล่นไหลไล่หน้าจะทำไ้ก็แต่เท่านั้น
เพราะหาก้ที่จะเบาะเย้ยกันไม่ กลจะชี้ข้างไล่มาพ่อแพน
กล่าวไว้ดังนี้

ว่าด้วยลักษณะชี้ข้างน้ำมันไล่คน

กลจะชี้ข้างน้ำมันไล่คนนั้น ผู้ชี้ข้างเอาข้างออก
มาตั้งณีสนามแล้วให้รักษาข้างไว้ให้สงบ ให้ตั้งหน้า
ข้างลงไปณปลายสนาม ถ้าข้างยังมีสงบอย่าเพื่อให้
คนพานเข้ามา แลฝ่ายผู้ชี้ข้างนั้นครั้นคนพานเดินเข้า
มา ถ้าข้างมุ่งหมายคนพานอยู่คนชี้มิรู้ถึงข้าง ให้
ข้างทลวงไล่ คนพานไป คนพานยังมีทันตั้งตัวนั้น
โทษผู้ชี้ข้างถึงตาย ถ้าแลผู้ชี้รู้ถึงข้างรักษาไว้ได้
แล้ว ให้คนพานเดินเข้ามาแต่พอประมาณตามกิริยาข้าง
หนักข้างเบาแล้วจึงหยุด ถ้าปราอยู่ขวาให้เอาเท้าขวา
เข้ามา ให้ถอยพดมือขวา ถ้าปราอยู่ซ้ายให้เอาเท้า

๒๓

ซ้ายเข้ามา ให้ถือค้ำพืดมือซ้าย แล้วให้ออกพิศ
 สามท่าแล้วจึงคยพิศเข้าแล้ววางข้างไล่ไป ให้ออกประ
 จำทวยก่อน ครั้นข้างวิ่งไปได้สั้วห้าสั้วแล้วจึงให้
 เบิกขอกันแต่เพียงอก ถ้าข้างไล่เป็นกิริยามุ่งหมาย
 หนักเห็นคนพานจะหนีมีพนัก ให้เอาไวแต่ที่หนึ่งก่อน ถ้า
 แต่ที่หนึ่ง มีพนักให้ปลงขอลงลาก ถ้าลากมีพนักให้พนัก
 ถ้าคนพานเห็นลากมีพนักก็ให้วิ่งเข้าปรำ ถ้าวิ่งเข้าปรำ
 มีทันชัดขวางอันใดล้มลง ผู้ซึ่งข้างเอาข้างไว้ได้ คน
 พานไม่เป็นอันตราย ก็ให้ออกขอจะเงือกพายางา ถ้า
 คนพานไม่ล้มไม่ชวนวิ่งเข้าปรำ ข้างไล่เข้าไปถึงปรำ
 ไม่เห็นคนพานกิริยาที่มุ่งหมายนั้นคลายลง ให้เอาข้าง
 ออกมาจากปรำ แล้วให้เล่นไล่ไล่หน้าทำให้เป็นท่วง
 เปนที่ ซึ่งว่าถ้าปรำอยู่ข้างขวาให้เอาเท้าขวาเข้าไปให้
 จีบค้ำพืดมือขวา ถ้าปรำอยู่ซ้ายให้เอาเท้าซ้ายเข้า
 ไปให้ จีบค้ำพืดมือซ้ายนั้น เหตุด้วยว่าคนคยพิศเข้า

๒๔

ข้างก็ไล่มา คนพานก็จะกลับตัวตะแคงวิ่งพ้อพิศไย่น่า
 คนพานก็จะเข้าหาปรำ ถ้าขคิดสนประการใดจะได้วิ่ง
 เข้าปรำสวาทด้วยเหตุฉนั้นแล ถ้าข้างไล่คนพานเป็น
 กิริยาปรกติมา ก็ให้คนพานนั้นวิ่งวิ่งรอกไป ถ้าได้ท่วง
 ท่วงให้พัต ถ้าข้างได้พัตแล้วเล่นพัตอยู่ ก็ให้ผู้ซื้อออก
 ขอเล่นให้ไล่ไล่ หน้าจะเงือก พาย่ง่า ก็ตามแต่ จะออก เล่น
 เลิก อันว่าข้างไล่คนนั้น ฝ่ายหมอจะออกขอเพลง
 เล่นนำเพลง บัคเกล้า ความจะออกขอข้างนั้นมิได้
 เพราะไม่มีคู่ที่จะเข้าเหย้ากันกับผู้ใด หาท่วงหาที่ไม่
 จังให้ออกขอแต่เล่นให้ไล่ไล่หน้าจะเงือกพาย่ง่ามิที่เล่นได้
 แต่เท่านั้น และอนึ่งเมื่อข้างไล่คนไปนั้น ถ้าข้างปลง
 คอลงไล่ ให้เอาไว้ให้หยกอย่าละให้ไล่ไป ด้วย
 ข้างมุ่งหมายนัก แล้วจึงปลงคอลงไล่คนพานจะหนี
 มิพ้น จึงกล่าวไว้ว่าข้างไล่คนอันใดก็ดี ถ้าปลง
 คอลงแล้วกิริยามุ่งหมายนัก กลซึ่งข้างนำมันไล่คน
 ผิดพานกล่าวไว้ดังนี้แล

๒๕

ว่าด้วยลักษณะช่างน้ำมันชนบารุงา

กลจะช่างน้ำมันชนบารุงา ให้จักเอาช่างที่มีน้ำ
 มันทาหลังแลมีผงาทวยกันทั้งสองฝ่าย แลให้ผู้ช
 ช่างทั้งหมอต้งความญแต่งตัวงโงโงง ทั้งสองฝ่ายให้ใส่
 พวงมาลัยทั้ง คีตะ คอ ข้อมือ ทั้งหมอต้งความญ
 แลหมอนั้นให้ใส่เสื้อตาระกำทั้งสองฝ่าย แลให้ผู้ช
 ช่างนั้นพึงรู้ จักกริยาช่างตุงกล่าวไว้ในกลคำใน วงภาต
 นั้นเกิด ถ้ารู้จักน้ำใจแลกริยาช่างแล้ว จงผูกเครื่อง
 ตัวแลจะใส่เสื้อใส่แหลมก็ตามน้ำใจช่าง แลให้ติด
 หน่วงติดพานติดขอประจำพก แลผูกเปลสอดชะนิกก็
 ให้ตลอด รักษาตัวให้มั่นคงทั้งหมอต้งความญ ให้
 กรมเชือก ทั้งซ้าย ทั้งขวาเอาเชือกขาคไป พานเสาปอง
 แต่ต้นโกถนออกไป จนถึงหู ตลบรอบข้อเท้าช่างนั้นละห
 วาทั้งสองฝ่าย ให้คนตัวช่างทั้งสองช่างเมื่อจะมาชน
 กันนั้นให้ ถึงกันแต่ปลายงานนั้นเปนกำหนด แล้วจึงให้

๒๖

เอาช่างออกไปติดเชือก แลเมื่อจะเอาช่างออกไปนั้น
 ให้เอาช่างพัง ๑๔ ช่าง ๑๕ ช่าง เตะบันไดออกไปให้เดิน
 เข้ามาข้างหลังเสาปอง ครั้นถึงเสาปองแล้วให้เดิน
 เคียงเสาปองขึ้นมา ครั้นสุดเสาปองแล้วจึงให้เรียง
 เข้ามา ให้ถอยช่างนั้นตรงเสาปองให้ตั้งหน้าออกไปเอา
 ช่างพังยืนบังไว้ แลให้กรรมเชือกเอาเชือกเข้าติดเท้า
 ทั้งสองเท้า แลจึงเอาช่างฝ่ายข้างหนึ่งออกมาเล่า ให้
 เอาช่างพังเดินบันไดออกมา ครั้นถึงเสาปองแล้วก็ให้ทำ
 ตุ๊กกัน ครั้นติดเชือกเข้าไ้ทีแล้ว ให้หม้สการถวาย
 บังคมตุ๊กกลไล่มานั้น แลให้เคลื่อนช่างทั้งสองฝ่าย
 เข้าไป แต่อย่าให้วิ่งเข้าไป ให้ปรกติทั้งสองฝ่าย
 คนจึงจะไม่ เปนอันตราย ครั้น ว่า ช่างวิ่งเข้าไปนั้น
 เชือกปากที่ติดเท้าช่างอยู่นั้นก็ยังมีพร้อมเส้น แล้ว
 เชือกก็ยังมีไ้ยึดตัว จะถลาลากเข้าไป ช่างจะ
 เปนอันตราย จึงให้ค่อยเคลื่อนเข้าไป ถ้าเชือกตึง

๒๗

จะไต่คล้ายออก ถ้าหย่อนจะไต่พานเสาปองเข้า แต่
 พอให้ช่างชนกันถึงแต่ปลายงา ถ้าเชือกไม่ตึงไม่
 หย่อนทีเดียว ก็ให้ผู้ ช่างแก ไขช่างให้ชนขวิดค้อน
 โยนขึ้นกันให้เป็นท่วงเป็นทีทั้งสองฝ่าย ให้รักษา
 ตัวงมนั้นห่วงพานก็อย่าให้หย่อนไต่ ให้รักษาช่างไว้
 อย่าให้ตกลงหลังมาได้ ถ้าตกลงหลังมา จะเล่นเชือก
 แลจับเชือกขึ้นไต่บนปลายงาแต่เงาเดียว ก็ให้แก้ตุ้
 แก่สารกะนั้นเกิด ถ้าช่างเล่นเชือกจับเชือกชนพาด
 บนปลายงาไต่ทั้งสองข้างแล้ว ถ้าปลายเชือกอยู่ข้าง
 ไตให้ความญักท้ายไปข้างนั้น แลถ้าแก้ มีทันก็ตายด้วย
 กันทั้งหมอตังความญัก ถ้าจะแก้ช่างเล่นเชือกชนพาด
 ไต่ทั้งสองงานั้น แก้ ททำเจ็บกว่ากันนั้น ให้หน้า
 ช่างต่ำลงเชือกที่พาดงาอยู่นั้นจึงจะไม่เลิกขึ้นมา จึง
 กล่าวไว้ว่าให้รู้จักทำเจ็บกว่ากันนั้นไว้ จะไต่แก้ตัว
 เมื่อจน ถ้าแลแก้ มีไต่ทันท่วงที่ตายแล ถ้าช่าง

๒๘

ชนขวิคคือนับอันกันแต่ปลายงาเป็นท่วงเป็นทีแล้ว ก็
 ให้รักษาให้ถอยหลัง ออกมา ยืนน่าเส้าทั้งสอง ฝ่าย
 แล้วให้ออกขอใหญ่ขอเจียด ความญั้นก็ให้ออกสาย
 กระแสสามท่าแล้วออกขอข้าง แลหมอจะออกขอ
 ใหญ่นั้น ฝ่ายข้างหนึ่งโยนเล่นน่า ฝ่ายข้างหนึ่ง
 โยนยักเกล้า จะออกขอเจียดเล่า ฝ่ายข้างหนึ่งออก
 เป็นแบ้งผัดหน้า ฝ่ายข้างหนึ่งออกง่าขอเจียด แล
 ความ ซึ่งจะออกสายกระแสให้ผัดอย่างกันนั้นมิได้หาที่
 นอกนั้นไม่ จะหนีอย่างกันได้ก็แต่ขอข้าง ฝ่ายข้าง
 หนึ่งออกกระเทียดพลางรำ ฝ่ายข้างหนึ่งออกล้ำล้ำจะ
 พุง แลจะออกขอใหญ่ขอเจียดขอข้างนี้ ถ้าฝ่าย
 ข้างผู้ใดออกอย่างไรก่อนแล้ว ก็ให้ผู้ออกภายหลัง
 นั้นอย่าออกให้เหมือนกัน ให้ผัดอย่างกัน เพราะ
 เป็นทีเมาะเย้ยกันอยู่ดูเห็นไม่เปันท่วงเป็นที แลเมื่อ
 หมอ จะออก ขอใหญ่ขอ เจียดนั้นให้ ความญรักษาข้างไว้
 ครั้นหมอออกขอใหญ่ขอเจียดแล้วจึงให้ ความญนั้นออกขอ

๒๘

ข้างเล่า หมอนั้นก็รักษาข้างไว้ แลหมอแลความจะ
 ออกขอนั้นให้ผลตกกันทั้งสองฝ่าย ครั้นออกขอแล้ว
 ให้มีสการถวายบังคม ให้ทำเหมือนคชหนึ่งเอาข้าง
 ออก แล้วจึงถอยหลังข้างเข้ามาหาเสาป้อง แล้ว
 เอาข้างพังบังไว้ทั้งสองฝ่าย ถ้ากิริยาสงบแล้วจึงให้แก้
 เชือกออกจากเท้าเอาข้างพังบังตาเดินเข้าไปโรง ครั้น
 เข้าไปถึงโรงกิริยาปรกติคืออยู่แล้ว ก็เร่งให้ใส่มัดขา
 แลปลอกทรงซ้ายขวาเข้าจเร่งเร็ว แล้วเอาหญ้าเอา
 อ้อยให้กิน แล้วให้กรมพระนครบาลตักน้ำมารดสาด
 แล้วปิดประตูโรงไว้ ข้างพังนั้นก็ยืนอยู่น่าโรงนั้นก่อน
 แล้วจึงเอาข้างฝ่ายข้างหนึ่งเข้ามาเล่า ก็ให้ทำคชกันนั้น
 กลชี้ข้างน้ำมันชนบ่ารูก้าวไว้ทั้งนี้แล

ว่าด้วยลักษณะข้างชนพ้อปลายเชือก

กลจะชี้ข้างชนพ้อปลายเชือกนั้น ถ้าข้างเถื่อนมี
 กิริยามุ่งหมายข้างเราอยู่ ข้างเราก็มุ่งหมายข้าง
 เถื่อนอยู่ ก็ให้รักษา ข้างเราไว้จึงไต่อย่าให้เสียที่

๓๐

ถ้าช้างเถื่อนเขนเชือกวิ่งมาจะชนช้างเรา ถ้าเชือกที่
 คัดเท้าช้างเถื่อนอยู่นั้นยังหย่อนอยู่ ถ้าช้างเราจะทดลอง
 ไปรับเอานั่นให้ รักษาไว้ก่อน ถ้าช้างเถื่อนเขนเชือก
 มาตึงแล้วจึงให้เคลื่อนช้างเราเข้าไป แต่อย่าเพ่อวาง
 ให้ ถึงก่อน รักษาไว้คเนแต่ชั่วคราวหนึ่งสองชั่วคราวจะถึงกัน
 แล้วจึงหยกตั้งไว้ ถ้าช้างเถื่อนจะเหลียวไปซ้ายขวาก็
 จะยกหน้าขึ้นสูงกว่าช้างเราก็ดิ เห็นว่าช้างเราจะไต่ทีแล้ว
 ให้แก่ช้างเราให้ต่ำ วางช้างเราเข้าไปให้ ไต่ทีล่าง
 อย่าให้ชนแบกให้ชนแต่ปลายงา ครั้นว่าชนแบกเข้า
 ไปเชือกที่คัดเท้าช้างเถื่อนอยู่นั้นก็จะหย่อนออก ครั้น
 เชือกหย่อนแล้ว ช้างเถื่อนจะแบกมากก็จะทำได้สันติ
 เพราะว่าเชือกมีไต่ ตั้งเท้า และช้างเราจะถล่ำถลาก
 ประบายไปแล้วจะสารเข้าแก้มิทัน ช้างเราจะเป็นอันตราย
 เลียบ กลขช้างชนพ้อปลายเชือกนี้ ถ้าช้างเถื่อนเล็กกว่า
 ช้างเราก็ดิ ใหญ่กว่าช้างเราก็ดิ ให้ทำคูกกล่าวมานี้แะ

๓๑

ว่าด้วยลักษณะข้างที่ไม่ขำมน้ำ

กลขข้างมีขำมน้ำจะให้ขำมน้ำนั้น ให้ผู้ชี้ข้าง
 นั้นพึงรู้จักลักษณะข้างก่อน แลข้างกลางตัวเคยขำ
 แม่น้ำแคบ ครั้นเห็นแม่น้ำกว้างมีขำ ข้างกลาง
 ตัวเคยขำแม่น้ำตาย ครั้นเห็นแม่น้ำเซียวก็มีขำ
 ข้างกลางตัวเป็นข้างคองไม่เคยเห็นแม่น้ำ ครั้นมาเห็น
 แม่น้ำก็กลัวจะมีขำ ข้างกลางตัวเมื่อเป็นเถื่อนอยู่นั้น
 แม่น้ำกว้างก็ขำ แม่น้ำเซียวก็ขำ ครั้นว่าเป็นข้าง
 บ้านคนเอาขำไปถึงฝั่งแล้ว ย่อมจะพินทุมแทงจง
 ขยาตระอามีขำก็มี อันลักษณะข้างเป็นดังกล่าวมานั้น
 ยากที่ผู้จะหยั่งรู้ แลกล่าวไว้ทั้งนี้ตามลักษณะข้างซึ่งมี
 มา ซึ่งผู้ศึกษาว่าเรียนไปข้างหน้านั้น ถ้าพบท่านผู้
 รู้จะได้ไต่ถามสืบไป ตามลักษณะข้างย่อมเป็นดังนี้
 ถ้ารู้แล้วก็ให้แก้ไขดังนี้ ถ้าข้างอันเคยขำแม่น้ำอัน
 แคบ ครั้นเห็นแม่น้ำกว้างมีขำนั้น ให้เขาเรือ ๔ ลำ

๗.๒

๕ ลำกั๊ก^๕ ไปทอศมอ^๕ยักหลักไว^๕ตรงท่าข้าม^๕นั้น ให้
 ไกลตลิ่งออกไปประมาณ ๔ วา ๕ วา คนแต่พอสดเท้า
 ช้าง แล้วทำบังตา^๕ข้างจง^๕คี่ แล้วจึงเอาเรือสองลำ
 มาผูกคานเข้า แต่ลำนี้ไปถึงลำโน้นคนแต่ ๕ ศอก
 ๖ ศอก ให้ผูกแต่ข้างหน้าเรือ ข้างท้ายเรือ^๕นั้นอย่าผูก
 เลย จึงเอาเชือกหนึ่งมา^๕คี่เป็นสามเกลียว แล้วจึง
 เอาสอ^๕คอก^๕ข้างนั้นเข้าแล้วทำห่วงไว้ จึงเอาท้ายเรือ
 นั้นเข้าไว^๕ต่อตลิ่ง ข้างเหนือ^๕น้ำ^๕ลำหนึ่ง ท้ายน้ำ^๕ลำหนึ่ง
 ที่ท่า^๕ข้างจะลง^๕นั้น แล้วจึงเอาข้างปลาย^๕ข้างพัง^๕กั๊ก^๕ทำ
 ข้าง^๕หก^๕ข้าง^๕ลง^๕ไปยืนอยู่^๕ที่ริมเรือ^๕นั้นก่อน แล้วจึงเอา
 ข้าง^๕นั้นลง^๕ไป^๕ที่หลัง แล้วทำ^๕คูก^๕หนึ่ง^๕ว่าจะลง^๕น้ำ
 แล^๕ลอบ^๕หน้า^๕ลอบ^๕ตา แล้วให้^๕ตั้ง^๕นำ^๕ออก^๕ไป^๕ที่เรือ^๕อัน^๕ทอ^๕
 ศมอ^๕ยัก^๕หลัก^๕อยู่^๕นั้น คน^๕ว่า^๕ชั่ว^๕ตัว^๕หนึ่ง^๕สอง^๕ชั่ว^๕ตัว^๕จะ^๕หยั่ง
 มิ^๕ถึง^๕ดิน แล้วจึงเอา^๕คาน^๕สอ^๕เข้า^๕แล้ว ให้^๕คน^๕บน^๕ตลิ่ง
 ทิม^๕แทง^๕ควา^๕ด^๕ให้^๕ตก^๕ใจ ข้าง^๕นั้น^๕ก็จะ^๕หลย^๕ออก^๕ไป^๕สด^๕เท้า
 แล้ว^๕ก็^๕ให้^๕คำ^๕เรือ^๕ออก^๕ไป ครั้น^๕เท้า^๕ไม่^๕ถึง^๕ดิน^๕แล้ว^๕ก็จะ^๕ว่า^๕ย

๓๓

ไป แลคำเรือถ่อพายหนักไป เท้าไม่ถึงดินข้างนั้น
 ก็ว่ายข้ามไปแล อันว่าข้างดอนมิเคยข้ามก็ เห็น
 แม่น้ำเขียวมิข้ามก็ ให้เอาเรือ ๔ ลำ ๕ ลำก็ให้
 เอาไป ทอดสมอบักหลักไว้เหนือน้ำท่าข้าง จะ ข้าม นั้น
 ให้น้ำวนอยู่แล้วทำขึงตาข้างงคี่ แลก็ให้ทำคจข้างมิ
 ข้ามแม่น้ำกว้างนั้น กลจะขข้างซึ่งมีข้ามนั้น ถ้า
 มีรูถึงลักษณะข้างตามซึ่งกล่าวมานประการหนึ่ง ประ
 การหนึ่งเป็นท่งท่าข้างกันการจะแก้ ไซ้ข้างให้ข้ามน้ำคจ
 กล่าวมานขัดสน ท่านให้แก้ ไซ้เป็นยากลิเม็ด ขึ้น
 ต้นไม้ให้ช่วยแรงคาถา ประกอบกันก็ให้ ราชการสับมา
 อยู่ แลว่าข้างมิข้ามนั้น ถ้าให้ข้ามท่านมิข้ามให้
 ย้ายท่าไปข้ามท่าอื่น ถ้าและมีข้ามจึงให้เอายอดน่านอง,
 จิงจ้อ, สือกโตน, ผักขม, ก็ให้ เอาคยอดอื่น
 ไปข้างฟากข้างโน้น ให้เอาหมากสามคำไปพล้เอา
 จึงว่า “ครุบาธิบายเจ้าเหยข้างมิข้ามน้ำ ข้างขอ

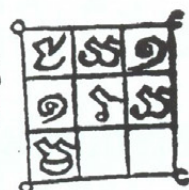
๓๔

เชิญครูบาธิบายเจ้าไปช่วยให้ช่างข้ามน้ำไปจง่ายเถิด ”
 (กังน) แล้วจึงกลั้นใจเต็ดเอายานนั้นมา ออย่าเหลียว
 หลัง และ เหลียวไปซ้ายไปขวา เลย ทั้ง หน้า มา ที่ เตียว
 ครั้นมาถึงช่าง แล้วจึงมนต์ยานนั้นว่า “ โอ มณะรายนภ
 ตากะวิศยาภูมีนาครังสะหะบติ นระระเทวะตาจะคงคา
 จะสาครอุทกภูตลณะระระระเทวะ ตาทวะมุตติยาเทวะจะ
 สมุตหิมมะวันตะยะ ” แล้วจึงกลั้นใจยกขวามือ แล้ว
 เอาสี่ตาข้างข้างขวาสามที่ ข้างซ้ายสามที่ แล้วจึงขลิบไป
 ครั้นลงไป ถึงน้ำ แล้วเอากาก ยา ที่ เหลือ อยู่ นั้น ทนคี่สะ
 แล้ววางลงไว้ที่คี่สะข้างนั้น แล้วประนมมือขึ้นว่ามนต์
 “ โอ มพทกัณตังมาระยังยังกัณตังสวาหะ ” แล้วหยิบ
 เอายาขึ้นทนคี่สะแล้วว่าครูบาธิบายช่วยข้าพเจ้าด้วย แล้ว
 เอากากยานนั้นชัคออกไปกลางน้ำตรงหน้าช่างนั้น แล้ว
 ขยับข้างตามออกไปเถิด ข้างนั้นข้ามน้ำไปแล้ว กลซิ
 ข้างมีข้ามน้ำกล่าวไว้ดังนี้

๓๕

ว่าด้วยลักษณะช้างเกียคน้ำ

กละขช้างเกียคน้ำมีลงน้ำนั้น ให้เขียนยันตน

ปักหางช้างเมื่อจะลงน้ำ แล้วให้เอาเบี้ยสามเบี้ย หมาย
สามคำ เข้าสักสามกะทง ไปพลีเอาผักกรอบ แล
เมื่อจะเอาน้ำ ครบาริยายเจ้าเหยเกียคน้ำมีลงน้ำ
ขอเชิญ ครบาริยายไป ช่วยเอาช้างลงน้ำขอให้ลงงง่าย
เถิด (ตงน) แล้วจึงเอายานนั้นมา ให้เอาทังอันชไป
ข้างตวันออกนั้น เอามาเคียวทามือ แล้วเอาขตาช้าง
เจ็ดที ถ้ามิได้ผักกรอบก็ให้เอาใบลานโพรงมาสลักมา
เคียวทามือแล้วขตาช้างหกที ให้ไปพลีเอาให้ว่า
เหมือนกัน แล้วจึงเอายันตนปักหางช้างเข้าแล้วยก
มือขึ้นไหว้ครบาริยาย แล้วชนขช้างแล้วเอาขกะทง
จะลงสามที แล้วว่า “ครบาริยายเจ้าเหย ให้ช่วย
เอาช้างลงน้ำ ให้ช้างลงน้ำงง่ายเถิด” แล้วแก้
ช้างขบลงไปเถิด ลงน้ำง่ายแล กละขช้างเกียคน้ำ
กล่าวไว้ตงน

๓๖

ว่าด้วยลักษณะช้าง

เกียดไม้เกียดโรงเกียดจะลงเบญภาค

กลจะช้างเกียดไม้เกียดโรงเกียดจะลงเบญภาคนั้น
 เป็นช้างชั้นตาคี เป็นช้างน้ำนั้นก็ดี เพราะคนฝึก
 สอนมาแต่ก่อนนั้นมิรู้ ในกลหัดช้าง ช้างจึงเป็นดังนี้
 ให้ผู้จะขี่ช้างพึงรู้แล้วจึงมีความเพียรรักเปลี่ยนแปลงสืบไป ถ้า
 ช้างชั้นตาเป็นไซ้ ให้เอาหมากสามคำเทียบเล่นหนึ่ง
 ไปพลีเอาใบหิงหายฉี ถ้ามิได้ ให้เอาใบหิงหายราห
 ถ้ามิได้ หิงหายนาก็เอาเถิก ให้เอาเมื่อเทียบคนให้
 สังกัลมสังกัณ และให้ควาญเข้าไป ครั้นถึงต้นยา
 แล้วคุกเทียบตึกเข้ากับต้นยา แล้วเอาหมากสามคำ
 นั้นวางลงที่โคนต้นยานั้น แล้วว่า “ครุฑาธิบายเจ้าเหย
 ช้างเกียดไม้เกียดโรงเกียดจะลงเบญภาคนัก ข้าพเจ้า
 ขอเชิญครุฑาธิบายเจ้าไปช่วยให้ช้างเข้าไม้ เข้าโรง เข้า
 จะลงเบญภาคจง่ายเถิด” แล้วจึงกลานเคียงต้นยาเข้า

๓๗

แล้วว่ามนต์นี้ “โอมพระเทวะกรรมมฤตธีรภักตนิทชิต
 กวาทะสวาหะ” ว่าสามทีแล้วกลืนใจเอามือขวามือขวา
 เอาไปยำนั่นทีหนึ่ง แล้วกลืนใจเอามือซ้ายย่นเอาไปยา
 นั่นทีหนึ่ง แล้วเอาไปยำนั่นนำมาตามซ้ายขวา อย่าเอา
 ปนกันเข้า ครั้นมาถึงโรงช่างแล้ว จึงเอามือขวา
 นั้นว่ามนต์สามที “โอมทมนักถักตราสวาหะ” แล้ว
 กลืนใจเอาไปยำนั่นเสียดาช่างข้างขวาสามที แล้วเอา
 ไปยามือซ้ายมนต์แล้วทำคูกนกแล้วเสียดาช่างข้างซ้าย
 สามที แล้วเอากากยานั้นประสมกัน เอาสี่จะลง
 เบญจภาค แล้วกากบาทเหลือนั้นผงไว้ ทิศนี้จะลงนั้นเกิด
 ให้ทำดังนี้สามครั้งหายแล ถ้าช่างน้ำมันเป็นดังนี้ทำ
 คูกกล่าวมานี้ แล้วให้เอาช่างพึงอันมีลวดชมนั้นมาผูก
 ไว้ด้วยกัน ครั้นจะเอาลงน้ำก็ดี จะเอาออกเดินก็ดี
 ให้เอาช่างพื่อนั้นนำไป ครั้นมาถึงโรงแล้วก็ให้ช่างพื่อนั้น
 นั้นเข้าไปยืนเคียงจะลงเบญจภาคไว้ แล้วจึงเอาช่างอัน
 เกือบนั้นตามเข้าไปเกิดเข้าจะลงเบญจภาคง่ายแล ท่าน

๓๘

พรหมทั้งสองข้างยาวข้างละ ๔ ศอก ทั้งแปดให้ผูกสองคน
 ผืนหน้าเข้าหากัน แล้วเอาพรหมสอดเข้าให้ไต่ข้างละกำ
 แล้วชักเข้าให้ ตึงกว่าจะชักไม่เข้า ให้หุกระวินห่างกัน
 ๑ ศอก อย่าผูกจักรหรั้น แล้วยังปล้องอ้อยไว้คนละข้าง
 แล้วจึงผูกพานนำพรหมนั้นยาว ๓ ศอกทั้งแปดให้คนหนึ่ง
 ขึ้นนั่งบนไหล่ คนหนึ่งนั่งที่หน้าไหล่ผืนหน้าเข้าหากัน
 แล้วให้รักหนึ่งข้างให้ร่นเข้ามาอยู่ที่หน้าอก แล้วจึงเอา
 พานนำวางแต่ปลายคางนั้น ให้ลำพานนำอยู่ที่คอกน้อย
 ใต้ที่ แล้วเอาพรหมสอดเข้าหุกระวินตะคนทั้งซ้ายขวา ให้
 ไต่ข้างละสองกำแล้วชักเข้าให้ตึง แล้วจึงเอาพระมพาน
 นำข้างขวามาสอดหุกระวินพานนำข้างซ้าย เอาพรหมพาน
 นำข้างซ้ายมาสอดหุกระวินพานนำข้างขวาให้ไต่ข้างละ
 สองกำ แล้วชักเข้าให้ตึง หุกระวินห่างกัน ๖ นิ้ว แล้ว
 กลับเอาพรหมพานนำมาสอดตามซ้ายขวา แล้วสอด
 เข้ากลบหุกระวิน ตะคนสองลำพานนำจึงจะรักคอกน้อย
 แล้วยังไว้เถิก แล้วจึงผูกของหางชักเข้าให้หุกระวิน

๔๐

ห่างกันกับหุกระวินตะคนนั้น ๑ คืบ แล้วจึงเอาไม้ทำ
 เป็นลูกจางนางสอคเข้าไว้ และพรมตะคนพานน้ำของ
 หางทั้งซ้ายขวานั้น ให้เอาลูกจางนางสอคเข้าไว้
 แล้วผูกชะนักสองคอ อันผูกชะนักสองคานั้นให้เอา
 เชือกหนึ่งเกลียวเดียว เท่านวชเลือกเอาที่เสมอกัน
 ไม่กัวไม่คอคนั้น จึงเอาลูกกระวินแต่พอสมควรกันนั้น
 แล้วจึงเอาเชือกหนึ่ง นั้นบากเข้ากับหุกระวิน ทั้งสองข้าง
 แล้วจึงเอาโอบเข้ากับคอข้างอย่างเกลาคอกะนั้น แล้ว
 คเนเมื่อจะผูกนั้นให้หุกระวินห่างกัน ๑ คอก แล้วจึง
 ทำพรมไล่ทั้งสองข้าง แลเส้นพรมนั้นเล็กใหญ่คเน
 แต่พอสมควร ยาวนั้นเส้นละ ๓ คอกทั้งแปด แล้วจึง
 เอาไล่เข้าที่คोन้อยข้าง ให้คนหนึ่งชนนั่งบนกระหมวก
 คนหนึ่งนั่งที่หน้าไหล่ข้างนั้น ผันหน้าเข้าหากันแล้วเอา
 พรมสอคหุกระวินเข้าทั้งสองข้างชักให้ตึงให้พรมห่างกัน
 ๑ คอก แล้วจึงเอาชะนักผูกทบเกลานั้นเข้า ให้ท้อง
 ตะพานผ่งคोन้อย ให้ผูก ส่นเข็มชักเข้า แต่พอประ

๕๑

มาณ ให้มีพรหมทั้งสองข้างให้หุกระวินห่างกัน ๑ ศอก
 สันพรหมแล้วยังปลัดยอ้อยไว้คนละข้างเกือก แล้วจึงเอาไม้
 ปากเปือกคักเอาพรหมเกลานันให้แทรกขึ้นมากลางพรหม
 ชะนัก แล้วจึงเอาลูกจางนางสอดเข้าไว้แล้วชักไม้
 ปากเปือกเสีย แล้วจึงขึ้นลูกจางนางให้ตึงทั้งตะคนพาน
 น้าของหางและเกลานัน แล้วเอาอ้อยทิ้งให้กิน ถ้า
 จับอ้อยใส่ปากแล้วเคี้ยวกลืนเข้าไปไต่อยู่ ให้ขึ้นลูก
 จางนางเข้าแล้วเอาอ้อยทิ้งให้กินแล้ว ถ้าจับอ้อยใส่
 ปากเคี้ยวกลืนมิไต่อ้อมไว้ก็ดี คายเสียก็ดี หนักเบา
 เปนประมาณอยู่แล้ว ถ้าจะให้หนักกว่านี้ก็ให้ขึ้นลูกจาง
 นางเข้าแล้วทิ้งอ้อยให้ ถ้าจับอ้อยไต่อยู่แต่เอาใส่ปาก
 มิไต่หนักเต็มที่แล้ว ถ้าจะเดินก็มีเต็มก้าว จะข้าม
 คั่นนาก็มีพนัก ถ้าจะให้ล้นกบที่ก็ให้ขึ้นลูกจางนางเข้า
 อีก แล้วจึงเอาอ้อยทิ้งให้ ถ้าจับอ้อยมิถูกก็มิจับ
 อ้อยก็หนักเหลือขนาดแล้ว ถ้ามีคล้ายลูกจางนาง

๔๒

ออกเสียกล่มกบที่แล อย่างนี้ท่านว่าผูกภาคหมื่นผูก
 ชนิกสองคอ ถึงว่าช่างกำหราบฆ่าเหลือลามลึมความ
 เจ็บมิพึงขอ ถ้าแลผูกเครื่องตัวผูกชนิกสองคอทำดัง
 กล่าวมานี้ มีอาจที่จะเหลือลามไปไคเลย ท่าน
 กล่าวไว้ว่าผูกภาคหมื่นนี้ หนักกว่าผูกไล่เลี่ยนแหลม
 ถ้าเป็นแต่ช่างกิริยาหยายคาย มีไ้กำหราบ เหลือลาม
 ไม่ลึมความเจ็บกลัวความเจ็บอยู่ แต่จะใคร่ทิ่มแทง
 ขวิดค้อนเล่นกล่าวหาญมักหาคนหาช่าง ท่านว่าเป็นแต่
 ช่างหยายคายห้ามมิให้ผูกภาคหมื่น แต่จะผูกชนิก
 สองคอนั้น ตามกิริยาช่างหนักช่างเบาผูกเกิด
 แลลกจางนางนั้น ห้ามมิให้ไล่ทั้งเครื่องตัวแลเกลา
 นั้นก็มีให้ไล่ ท่านว่าแต่ให้เชิญเทวดาอันรักษาศั้วช่าง
 นั้นออกเสียจากตัวช่างแล้ว เชิญให้ชนสถิตย์อยู่เหนือ
 คีคะเรา แล้วจึงให้ ก็นอ้อยสามท่อนให้เป็นหยาพระนะ
 กำลังช่างก็จะนอຍกิริยาก็คลาย อนันท่านว่าให้แบ่ง

๔๓

กำลังช้างแล้ว จึงแก้ไขตามทไ้ศกษามา เมื่อ
 จะเอาออกเล่นเป็นการออกสนาม จะให้ไล่ฆ่าไล่คน
 ชนบ้างก็ตามเถิด ถ้าผู้จะมีฝีมือตกชนะช้าง ถ้า
 ฝีมือชั่วแล้ว มีถึงช้างก็จะแพ้ช้าง ท่านกล่าวไว้ดังนี้แล.

ครรชนี

๓๒ คาบ	๘๑	กันหัตถ์	๒๐
๗ คาบ	๘๑	กัมพลคมโบร	๒๐, ๘๓
๕ คาบ	๘๑	กัลลัคคกม	๘๓, ๘๘
		กาจ็ใบ	๒๓, ๘๘, ๑๐๐
		ก้านสัตตบุษย์	๗๕, ๘๕, ๙๖
ก		กายา	๗๘
กชฌ	๕๐	กาลวกะหัตถ์	๑๖, ๗๖
กฎหมายตราสามดวง	๘	กาลหัตถ์	๒๑, ๕๑
กบิลลา	๕๗	กาลาวะกะ	๕๒
กปีลา	๘๐	กาหล	๗๗, ๘๕
กมพละคมโบร	๘๖	กำกวม	๒๐, ๘๕
กมพะลุคมโบร	๘๖	กำเลาะ	๗๘
กรมคชสาร	๘๕	กิราตโทษ	๘๓
กระ	๘๐, ๘๗, ๘๕, ๕๔	ก๊ิบ	๘๒
กระฎลกระต่าย	๕๗	กัญชระ	๒๒, ๕๗
กระฎลมฤค	๕๗	กุ่มท	๕๐
กระดุก	๑๐๑	กุ่มทหัตถ์	๘๑
กระพลพิน	๒๔, ๑๐๒	เกล็ดแรด	๑๐๒
กระมูท	๗๗	เกล็ดแรด	๘๖
กระมูท	๗๗	แก้ว ๗ ประการ	๗
กระมูทหัตถ์ดิษฐ์	๗๕	โกณจณศัพท	๒๒, ๕๗
กระหมวด	๗๕, ๗๗, ๗๘,	โกณจนาท	๑๘, ๗๕
	๗๕, ๕๐, ๕๕	โกมูท	๑๖, ๗๗, ๘๐
กระแอกทุม	๑๕	โกษีย์	๗๖
กราย	๘๕	ไกรลาสคีรี	๗๗
กรุงโรมบาท	๘๓		
กรุงศรีอยุธยา	๘	ข	
กลองบันลือ	๗๕	ขควนสรุก	๑๕, ๘๓, ๘๗
กลั่นใจ	๘๑	ขนปาก	๗๗
กล้างทิส	๕๑	ขนองผอม	๘๕
ก้งเวียน	๕๕	ขมวดหัว	๘๕
กันคาสยระมาร	๘๗	ขลุมประเจียด	๑๘, ๒๒, ๗๕, ๕๗
กันคาสยระมาร	๒๔, ๑๐๑	ขุนสามชน	๗

เขาไกรลาส	๕๐	เครื่องหมายปักกา	๓๑
แขกเต้า	๗๕	เครือวัลย์	๑๐๑
โหมด	๕๖, ๕๗	โค	๗๘
โหมดศรีษะ	๕๖	โคบุตร	๑๗, ๗๘, ๘๒
ไข่ไก่	๗๘	โคเพลาะ	๒๔, ๑๐๒
		โคบุตร	๑๕
		โคลง	๘๘
		โคอุสุภราช	๕๒
ก		ง	
กษกรรม	๘, ๑๖, ๗๖	วง	๗๗, ๗๘, ๑๐๐,
กษการ	๑๐๒		๑๐๑
กษนาถ	๕๒	งา	๗๗, ๗๘, ๕๕,
กษลักษณ์	๘, ๑๖, ๑๗, ๒๐,		๕๗, ๕๘, ๕๙,
	๗๖, ๗๗, ๗๘,		๑๐๐
	๗๙, ๘๐, ๕๑		
กษลักษณ์กันหัต	๕๒		
กษศาสตร์	๘, ๘๕		
กษสาร	๘๔	งาเกก	๑๐๑
กษธาร	๗๘	งาขาว	๗๘
กษนทร	๑๐๐	งาแดง	๘๕
กษนทร์	๘๐	งาแตก	๘๕
กษนทรา	๗๖, ๗๘	งาทอก	๘๒
กคคัชรณี	๘๕	งาเวียด	๗๘
กรบกระจอก	๑๗, ๒๐, ๗๘,	งาสั้น	๗๘
	๘๒, ๕๒	งาเหลือง	๘๐
กรังกรางคน	๑๕, ๘๓, ๘๕		
กฤงการกะลูก	๘๕	จ	
กลึง	๒๔, ๑๐๑	จตุรภุมพะ	๑๗, ๒๒, ๗๕
กอล	๑๐๑	จตุรศักกะ	๒๑
กั้งโคย	๑๖, ๗๖	จตุรศักอินทรา	๕๒
กั้งโคยนาเคนทร์	๕๐	จบสระ	๒๓, ๕๘
กัคชรณี	๒๐, ๘๓	จบสระหัตถ์	๗๕
กันธหัตถ์	๑๖, ๗๖, ๕๐	จอมปลวก	๘๕
กัมภีร์ไตรเพท	๘	จอมปลวก	๕๕
กิริเมฆกละไตรดา	๗๖	จักรพรรดิ	๗๖, ๗๗
กิริ	๗๗	จักรวาท	๗๖
เครื่องหมาย	๑๓	จักขุวิพาร์	๘๕

จักรกุ่มพะ	๕๖	ข้างทูลลักษณ์	๕, ๑๖, ๑๕, ๒๐,
จันทร์ทรี	๑๘, ๒๒, ๗๕, ๕๖		๓๘, ๓๕, ๔๐
จารึกวัดศรีชุม	๗	ข้างโทษ	๗๘
จารึกสมัยสุโขทัย	๗	ข้างเบกพล	๗
จาวมะพร้าว	๕๓	ข้างปาปลักษณ์ตะโทษ	๕๓
จุทศ	๘๐	ข้างเผือก	๗
จุมประสาท	๗๕	ข้างมาตังตรีเทพ	๑๖
จุมปราสาท	๑๘, ๒๑, ๒๒,	ข้างศุภลักษณ์	๕, ๑๖, ๒๑, ๓๕,
	๗๕, ๕๓, ๕๕		๓๖, ๓๗, ๘๐
จุลศักราช	๘, ๑๕	ข้างอัคนิพงษ์	๒๑
เจ้าศรีศรัทธาราชจุฬามณี	๗	ข้างอัฐกษัตริ	๒๐
		ข้างอัฐทิศ	๑๐, ๑๘, ๑๕,
			๒๐, ๒๒, ๒๔
ณ		ข้างเฮอร์วัน	๑๖
ฉบับเฉลยศักดิ์	๘	ขาด	๑๐๑
ฉบับหลวง	๘	จิตรระห์	๒๓, ๑๐๐
นัอรรณรังสี	๘๕	จิโนทารถ	๗๕
นัตร	๗๗	ชีวหา	๑๐๑
นัทพันต์	๑๖, ๗๔	จุมลป	๑๗, ๒๐, ๗๘
นัทลักษณ์	๑๓, ๑๕	จุมลปหัตถิ	๘๒
		จุมลพ	๕๑
ช		เชษฐมาตี	๘๐
ชงฆ์	๗๗, ๗๕	เชือกเขา	๕๒
ชนกันโลน	๑๕, ๘๕	โชนงงไหล	๒๓, ๕๕
ชนกันโลน	๘๓, ๘๔	โชนทะเลโดย	๘๔
ชนโกศล	๒๓, ๕๘	โชนไชล	๘๓
ชนขามันนเขค	๒๔, ๑๐๑	ไชยานุภาพ	๕๔
ชรลมสังโย	๒๓, ๕๕		
ชัยชังมบัญเชษ	๘๕	ณ	
ชัยชังมบณเชษฐ	๒๐, ๘๓	ณครบาด	๒๓, ๑๐๐
ข้างคิริเมฆกละไตรดาญก	๑๖		
ข้างจักรพรรดราธิราช	๕๓	ค	
ข้างเผ่า	๕๕	ดวงผกา	๗๖
ข้างตระกูลพรหมพงศ์	๑๖	ดอกกุ่มท	๕๐
ข้างไตรตรึงศักดิ์	๘๓	ดอกโกมุต	๘๑
ข้างเถื่อน	๕๗		

ดอกบัวหลวงแดง	๕๑	ตะหวาดข้าง	๑๕, ๒๖, ๘๑
ดอกสัตบุษย์	๘๐, ๘๕, ๘๖	ตัว	๕๕, ๕๗, ๕๘, ๕๙,
ดอกสามหาว	๕๖, ๕๗, ๑๐๐		๑๐๑
ดอกอัญชัญ	๕๘	ตัวเชิง	๒๖
คามพ	๘๐	คา	๕๕
คามพน	๕๐	คา	๕๘, ๕๙
คามพหัตถิ	๘๕	คาไก่	๑๕
คามพหัตดินทร์	๒๐, ๕๑	คามพณะหัตถิ	๘๑
คามพัทธนี	๘๐	คามพหัตดินทร์	๕๑
คามภหัตถิ	๑๖, ๗๖	คาราชสีห์	๕๗
ดาวผกายพริก	๗๗, ๘๘	คาลลิ่ง	๘๕
คำพงณิม	๑๘, ๒๒, ๘๒, ๕๖	คาวัว	๑๕
คำโพณนิม	๗๕	คำปาง	๒๓, ๕๘
เดือนขาด	๘๘	คำราคชลักษณ์ตริงษ์ไตร	๘๔
เดือนเต็ม	๗	คำราคชศาสตร์	๒๐
เดือนเต็ม	๘๘	คำราแผนคชลักษณ์	๕, ๑๐, ๑๒, ๑๖
		ติโลก	๑๐๑
		ไตรตริงษ์	๘๓, ๕๘
ค			
คกแทรก	๑๑, ๑๔		
คณ	๕๕, ๕๖, ๕๗	ก	
คั่นกอ	๕๗, ๕๙	กัศรณี	๒๔, ๑๐๑
คั่นงา	๗๘, ๗๙	เก้าไม้หลัว	๕๐
ครดรกกันทุย	๒๐, ๘๓, ๘๖	เก้าวลัษย์	๘๘
ครสัถ	๗๕		
ตระกูลกษัตริย์	๗๘	ท	
ตระกูลนาค	๕๗	ทรงธรรมิกราช	๑๐๐
ตระกูลวานร	๕๗	ทรหล	๑๕, ๘๓
ตระกูลวิญพงค์	๑๗, ๒๐	ทรหุล	๘๗
ตระกูลอักษิพงค์	๑๗	ทรงัน	๗๗
ตระกูลอิศวรพงค์	๒๐	ทศพล	๗๕
ครดกกันทุย	๒๔, ๑๐๑	ทอก	๕๔
ครด้งนาค	๑๕, ๘๓, ๘๗	ท้อง	๑๐๑
ครด้งนาค	๘๗	ทองคำ	๘๐, ๕๗
ครบ้งบัส	๒๔, ๑๐๑	ท้องงู	๕๑
ตะปะเดชะ	๘๑	ทองแดง	๗๖

ทักกรมเทหาพระมหาวิกรมเนก ๒๑, ๕๓

ทักษิณ ๗๗

ทัพลูก ๘๕

ทมิฬ ๑๖, ๗๗

ทา ๑๕, ๘๓, ๘๔

ท่ายสิงห์ ๗๘

ท่าพลูก ๑๕, ๘๓, ๕๕

ทินนาม ๘

ทิพาลัย ๒๐, ๘๓, ๘๗

ทิพาลัย ๘๖

ทิพาโลย ๘๖

ทิสทักษิณ ๑๖, ๘๑, ๕๐

ทิสทั้งแปด ๑๖

ทิสบุรพ์ ๕๐

ทิสบุรพา ๑๖, ๘๑

ทิสประจิม ๑๖, ๘๑, ๕๐

ทิสพายัพ ๑๖, ๘๑, ๕๐

ทิสหรี ๑๖, ๗๗, ๘๑, ๕๐

ทิสอาณานิ ๑๖, ๘๑, ๕๐

ทิสอีสาน ๑๖, ๘๑, ๕๑

ทิสอุดร ๑๖, ๘๑, ๕๑

ทวย, ทูย ๑๕, ๒๓, ๘๓,

๘๔, ๕๘

ทูลลักขณา ๘๕

เทพคีรี ๑๘, ๒๒, ๗๕,

๘๕, ๕๖

เทพคีรีหัตถินทร์ ๘๕

เทพยีสืบหกงศ์ ๗๖

เทวดา ๕๒

เท้า ๗๗, ๗๘, ๕๕,

๑๐๐

เท้าเรียว ๗๘

เท้าหน้า ๗๘

โกลทอก ๗๘

ธ

ธมพลูก ๘๗

ธัพพลูก ๒๓, ๕๕

ธัมพลูก ๒๓, ๑๐๐

น

นกกกระเรียน ๗๗, ๗๕, ๘๕

นครมาต ๑๕, ๘๓, ๘๗

นพสุบรรณ ๑๗, ๒๑, ๗๘,

๘๓, ๕๔

นม ๘๗, ๑๐๐

นาคพช ๘๖

นาคพดเพ็ญ ๑๐๐

นาคพัน ๒๓, ๑๐๐

นาคพันท ๘๗

นาคพันซ์ ๑๕, ๘๓

นาคราช ๕๐

นาคา ๗๗

นางโค ๕๒

นาสลิขพินาย ๒๔, ๑๐๑

นำทรหุน ๒๔, ๑๐๑

น้ำผึ้งรวง ๕๗

น้ำมัน ๑๐๑

นิพนธ์ ๘๐

นิฤมิต ๗๖

นิลจักขุ ๑๘, ๒๑, ๗๕, ๕๔

นิลชา ๒๓, ๕๘

นิลชาหัตถิ ๑๐๒

นิลทันต์ ๑๘, ๒๑, ๗๕, ๕๔

นิลนขา ๑๘, ๒๑, ๗๕,

๘๒, ๕๔

นิลพหัตถินทร์ ๑๐๒

นิลภูผา ๗๗

นิลหัตถิ ๑๘, ๗๕, ๘๒

นิลหัตถิน ๕๖

นิลหัตดินทร์	๒๒	บุษปัทม	๒๓, ๕๘
นิลอัญชัน	๘๕	บุรพทิศา	๗๗
นิโลบล	๗๕	ใบดอง	๗๗
นิเวศ	๗๕	ใบดองแก่	๘๑
นิลพ	๒๒, ๕๗	ปกรณัม	๘๕
เนียมตรี	๑๗, ๒๑, ๗๘, ๕๓	ปทุมพันต์	๑๗, ๗๘
เนียมโท	๑๗, ๒๑, ๗๘, ๕๓	ปทุมหัตถ์	๑๗, ๗๘, ๘๑, ๕๔
เนียมเอก	๒๑, ๕๓	ปรบหู	๗๘
เนื้อแก่น้ำ	๕๑	ประพุกทารุน	๒๓, ๑๐๐
เนื้อหา	๑๖	ประทุมหัตถ์	๒๑
บ		ประเทศอินเดีย	๘
		ประบังบศ	๑๕, ๘๓
บพิตร	๘๐	ประพุกทารุน	๘๗
บรรดาศักดิ์	๘	ประพจกรพาพ	๒๑
บังกลอง	๗๗, ๘๘	ประมาธิหัตถ์	๑๐๒
บังกลี	๑๕, ๒๔, ๘๓,	ประมาธิ	๒๓, ๕๘
	๘๗, ๑๐๐	ปราบไกรจักรแดนฟ้าครอบ	๕๔
บังเมฆ	๕๓	ปลายหู	๗๗
บันฑาร	๑๖, ๗๖	ปลีกกล้วย	๕๔
บันฑธนาเคนทร์	๕๐	ปัจฉิม	๗๗
บันลายโสภ	๒๔, ๑๐๑	ปัทมราช	๕๑
บันลายโสภ	๘๖	ปากนกแขกเต้า	๕๖
บันลายโสภ	๘๖	ปาปะ	๘๓
บันลายโสภ	๘๓	ปิงคณหัตดินทร์	๘๕
บันลาโสภ	๒๐	ปิงกละ	๗๖
บัวขาว	๗๗	ปิงคัล	๑๖
บัวแดง	๗๗, ๗๘, ๘๐, ๘๑	ปีเดะห์	๑๕, ๘๓
บัวหลวง	๕๐	ปีเดะอำพน	๘๗
บิงกลา	๘๐	ปิตหัตถ์	๑๘, ๗๕, ๘๒
บุญทริก	๑๖, ๗๗, ๘๐,	ปิตหัตดินทร์	๒๑, ๕๓
	๘๑, ๕๐	ปีตะสังฆะพันต์หัตถ์	๘๑
บุญทริก	๕๐	ปีศลักษณ์	๒๒, ๕๗
บุญทริก	๕๐	ปีษหัตดินทร์	๑๐๒
บุษปทริก	๘๑	ปีกกา	๑๐๐
บุษปัทม	๑๖, ๗๗, ๘๐, ๕๐	ปีศาจกลาด	๑๐๐

ผ

ผดทอ้ง	๓๓, ๘๕
ผนครายวนเมฆ	๕๐
ผม	๕๖
ผ้าขาว	๕๐
เผือก	๓๘
ฝนทอง	๒๓, ๒๘
ฝักบัว	๕๖
ฝีปาก	๕๕, ๑๐๑

พ

พงไพร	๘๕
พญา	๓๘
พญาโคบุตร	๕๑
พญาโคบุตร	๕๒
พญานัดทันต์	๘๕
พญาช้างอุโบสถ	๘๕
พทักษ์กรมทหาร	๑๓, ๓๕
พทักษ์กรมการ	๒๑
พรรณภาค	๓๖
พรรวษา	๕๐
พรรเวศกุม	๒๔, ๑๐๐
พรหมพงศ์	๒๐
พรหมพงษ์	๘๐
พระกาธ	๘๑
พระจักรพรรดิราช	๓
พระญาช้าง	๑๓, ๒๑, ๕๔
พระทักษ์กรมการ	๕๒
พระที่นั่ง	๕๔
พระนวลโลกุตรธรรม	๓๕
พระบัณฑูร	๘๐
พระพักจกพาพ	๕๓
พระมหาวินเนกไพฑูรย์	๒๑, ๕๓
พระฤๅษี	๒๐, ๘๔
พระฤๅษีโคดมบเรียน	๘๓

พระฤๅษีโคดมบเรียนพรหม	๘๔
พระฤๅษีโคตมบาเรีญ	๒๐, ๘๔
พระฤๅษีชุมพล	๒๐, ๘๔
พระฤๅษีมาไลย	๒๐, ๘๔
พระฤๅษีโรมบถ	๒๐, ๘๔
พระฤๅษีโรมบถ	๘๔
พระฤๅษีหลดิม	๘๔
พระฤๅษีหลดดี	๒๐, ๘๔
พระฤๅษีอักษนี	๒๐, ๘๔
พระฤๅษีอังกีรศ	๒๐, ๘๔
พระฤๅษีอังกีรศ	๘๓, ๘๔
พระสมุด	๕
พระสมุดไทย	๕, ๑๐, ๑๑, ๑๒
พระสมุทตำราแผนคชลักษณ์	๓๔, ๓๕
พระอุรุกรุมพล	๕๓
พระไอยการตำแหน่งนาพลเรือน	๘
พระไอยราพต	๕๐, ๕๖
พราหมณ์	๓๘
พฤติบาศศาสตร์	๓, ๘
พฤทฒิบาศ	๘๓
พลุกแบก	๑๕, ๒๓, ๘๓, ๘๕
พลุกสดำ	๓๘, ๘๐
พลุกสดำอง	๑๓, ๒๐, ๒๒,
	๓๘, ๘๒, ๕๒, ๕๓
พษาหนี	๒๓, ๕๘
พ้อขุนรามคำแหง	๓
พัทธจักร	๑๓, ๓๘
พัทธพินาย	๒๔, ๘๖, ๑๐๐
พายัพ	๓๓
พาลจักรี	๑๓, ๓๘
พาหน	๑๕
พาหล	๘๔
พำลา	๑๕, ๒๓, ๘๔
พินณศวรมหาวินาย	๒๑, ๕๓
พินนภัย	๓๘

พิมเนศ	๓๕
พิมเนศวร	๑๗, ๓๕
พินาย	๑๕, ๒๔, ๑๐๐
พินาย	๘๓
พินายเรื่องฤทธิ์	๘๓
พิษณารต	๓๖
พีธานีสุน	๒๒, ๕๓
เพดาน	๓๘, ๕๐
เพ็ญกาสง	๘๖
ไพโรปาก	๕๓

พ

พองมัน	๑๕
พินหนู	๒๘
พาร้อง	๕๐

ภ

ภัทร	๒๒, ๕๓
ภัทรพินาย	๒๐
ภักกลี	๒๓, ๑๐๐
ภักกะลี	๒๐
ภักกะลี	๘๔
ภามณ	๘๐, ๘๕
ภามณหัตถิ	๘๑
ภาษาบาลี	๒๔
ภาพล	๘๓
ภาพุน	๒๓, ๕๘
ภำลา	๘๓, ๕๓
ภูชงคราช	๓๓

ม

มงคล	๘
มงคลหัตถิ	๑๖, ๓๖, ๕๐
มนตร์	๑๕, ๘๑

มฤตยู	๓๕
มหาปัดมพหัสตินทร์	๓๕
มหาปัทม	๒๒, ๕๘
มหาวินาย	๕๔
มะพร้าวนาพิเก	๘๑
มะโรง	๘๐
ม้า ๗ ตระกูล	๒๔, ๑๐๒
มาตงค์	๓๕๖
มาตราวัดตามวิธีประเพณี	๓๓
มาलय	๘๓
มาลัยกรุงศึกษา	๘๔
มาสเมือง	๓
มีกะ	๒๒, ๕๓
มุข	๓๕
มุขสโร	๒๒, ๕๓
มุณีจักรราชา	๕๓
มุณีจักรราชา	๒๑, ๕๓
มุตร	๓๖, ๘๘
มูถ	๓๖, ๘๘
เมฆ	๒๒, ๕๓
เมฆกรรชิต	๑๘, ๓๕
เมฆเจียว	๒๐, ๒๔, ๘๓, ๘๓, ๑๐๒
เมฆสนิท	๕๐
เมฆา	๓๓, ๓๘
ไม้กฤษณา	๘๕
ไม้ไผ่	๓๓, ๘๕

ย

ยন্ত্রจีหัง	๓
ยศมาสพิธิ	๑๐๒
ยักษศรี	๒๓, ๑๐๐
โยนยัก	๒๔, ๑๐๑
โยรยักษ์	๑๕, ๘๓, ๘๕

ร

รลสังไค	๘๓
ระบาย	๒๔, ๑๐๒
ระมาด	๑๐๑
ระลมสังไคย	๘๕
ระละสังไค	๑๕
ระแหกชีพ	๑๕, ๘๓, ๘๕
รัตพันต์	๒๐, ๒๔, ๘๓,

รัตนกุมพล	๒๑, ๕๒
รัตนกุมพัน	๑๗, ๗๘
รัตนขา	๒๒, ๕๓
รัตนจักขุ	๑๘, ๒๑, ๗๕, ๕๔
รัตนนขา	๑๘, ๒๑, ๗๕, ๕๔
ราชพาหนะ	๗
ราชวังเมือง	๘, ๑๐, ๑๑, ๑๒,

รูจาครี	๗
แร่	๘๖
โรมจามร	๕๒
โรมพรัก	๑๐๑

ฤ

ฤษีชุมพล	๘๓
ฤษีสิทธิ	๘๓
ฤษีหลดี	๘๓
ฤษีอักษณิเทศ	๘๓

ล

ลพชุม	๑๗, ๒๐, ๗๘
ลพชุมหัตถิ	๘๒
ลพปชุม	๘๒
ลพชุม	๕๑
ละสุค	๑๓

ลับดาศุขุมาร

ถึงค์	๑๕, ๘๓
ลูกโขลงมาร	๕๔
เล็บ	๑๐๐
เล็บขาว	๗๗, ๗๘, ๕๕
เล็บแดง	๘๐
เลื่อมเหลือง	๘๖
	๗๕

ว

วงเกาทัณฑ์	๕๗
วงเดือน	๕๐
วันเดือนดับ	๗
แว่น	๕๕

ศ

ศักราชพันร้อยสิบปี	๘๐
ศัพท์เกรี	๑๘, ๒๒, ๗๕, ๕๗
ศาสดรา	๑๐๐
ศาสนาพราหมณ์	๘
ศีรณะ	๕๗
ศึก	๗
ศุภมงคล	๕๘
ศุภลักษณะ	๘๕, ๘๘
ศุภีรักษ์	๗๖
เสวดคชราช	๑๗, ๗๘
เสวดจักขุ	๑๘, ๒๒, ๗๕, ๕๕
เสวดพันต์	๒๒
เสวดพันตะ	๕๕
เสวดนขา	๑๘, ๒๒, ๗๕, ๕๕
เสวดพระคชราช	๒๑, ๕๓
เสวดพระพร	๑๗, ๗๘
เสวดพระพร	๒๑
โสภกคิตาด	๒๓, ๑๐๐
โสถก	๗๕

ษ		สารวภูมิ	๕๑
ขำนันสิงห์	๕๐	สารวโถม	๑๖, ๓๓, ๘๐, ๕๘
ส		สารเสวตพระพร	๕๓
		สารสวัสดิ์	๘๐
สงกรรม	๓	สำลาน	๘๐
สงสถาน	๓๓, ๓๕, ๘๘, ๘๕,	สิงขงษ์	๘๓, ๕๓
	๕๐, ๕๑, ๕๒, ๕๓,	สิงขงษ์	๑๓, ๓๘
	๕๔, ๕๕, ๕๖, ๕๗,	สิงขี	๒๔, ๑๐๐
	๕๘	สีกฤษณา	๓๖
สงสาร	๓๕	สีเกล้า	๓๕
สถิต	๓๓	สีข้าวเปลือกสุก	๕๕
สมพงษ์นิม	๒๒, ๕๕	สีโค	๕๐
สมพงษ์นิมหัสติณทร์	๘๕	สีโคข้าวบิณฑ์	๕๓
สมพาสนิมหัสติณ	๘๕	สีดองอ่อนแห้ง	๓๘
สมุหะพระคชบาล	๘	สีทองแดง	๘๕, ๕๑
สรสังข์	๑๘, ๒๒, ๓๕, ๕๓	สีนิล	๘๐
สระน้ำ	๕๕	สีบัวหลวง	๕๘
สฤณกานกลุก	๒๓, ๑๐๐	สีบัวหลวงแดงโรย	๕๓
สฤณกานสรจักร	๑๓, ๓๘	สีใบดองอ่อน	๕๓
สวภาพผู้	๘๔	สีเมฆ	๘๑, ๘๘, ๘๕, ๕๓
สวามาต	๑๕, ๘๓, ๘๓	สีเมฆสนธยา	๓๓
สวาทะ	๒๓, ๑๐๐	สีโลหิต	๘๐, ๘๕, ๕๖
สวาทะ	๘๑	สีสังข์	๓๓, ๓๘, ๘๕,
สหารี	๒๓, ๕๘		๕๒, ๕๓
สะดุ้งคณะ	๒๓, ๑๐๐	สีสาหร่าย	๓๕, ๕๖
สะดุ้งนาค	๒๓, ๑๐๐	สีขงษ์	๒๑
สังขันธ์	๑๓, ๒๐, ๓๘,	สีขงษ์	๘๓, ๕๓
	๕๑, ๕๘	สีหมอกเมฆมัว	๕๓
สังขันธ์ตะ	๕๑	สีหะ	๓๓
สังขมณี	๘๕	สุกัณฐรส	๘๕
สังกนิ	๒๒, ๕๓	สูงกะทันตี	๘๐
สัตวศาสตร์	๑๐	สุญกริพ	๘๓, ๘๖
สัทเมฆริต	๒๒, ๕๓	สุบาติก	๒๓, ๕๘
สัมฤทธิ์	๘๐	สุประดิษฐ์	๑๖, ๒๒, ๓๓, ๘๐,
สารวภูมิหัตถ์	๘๑		๘๑, ๕๑, ๕๓, ๕๘

สุพรรณ	๓๖	หน้าปลาย	๑๑, ๒๐, ๕๖, ๕๗,
สุวรรณมาศ	๘๕		๕๘, ๕๙, ๖๐, ๖๑,
สุวโรจ	๑๓, ๒๒, ๓๕, ๕๕		๖๒, ๖๓, ๖๔, ๖๕,
สุญชีพ	๒๐		๖๖, ๖๗, ๖๘, ๖๙,
เสกขอช้าง	๑๕, ๘๑		๗๐, ๘๕
เสกนารดช้าง	๑๕, ๘๑	หมอ	๑๐๐, ๑๐๒
เสกผ้านุ่งช้าง	๑๕, ๘๑	หมากสง	๗๗
เส้นอักษร	๕, ๑๐	หลวงราชวังเมืองสุริยชาติ	๘
เสียงไก่	๓๘	หลัง	๗๗, ๑๐๐
เสียงไก่ขัน	๕๑	หลัง	๕๓
เสียงแตร	๓๓, ๘๕	หัตถิลัดดา	๕๒
เสียงพยมเวพระ	๓๘	หั่ว	๑๐๑
เสียงเมฆ	๓๓, ๓๕	หาง	๗๗, ๗๘, ๘๐,
เสียงเวสัน	๓๘		๕๕, ๑๐๐, ๑๐๑
เสียงสังข์	๕๐	หางกลม	๗๘
เสียงอึ่ง	๕๑	หางโค	๕๒
เสียงเอสันป (นกเงือก)	๕๑	หางด้วน	๑๐๐
โสกกะลี	๒๐	หางด้วน	๘๕
โสกละลี	๘๔	หางวัว	๘๒
โสพส	๘๐	หิมวันต์	๑๖, ๗๔
		หิมวา	๗๓
		หิมวา	๘๕
หงสบาท	๕๐	หู	๓๕, ๕๖, ๕๗,
หญ้าแพรก	๘๑, ๘๕		๑๐๐, ๑๐๑
หน่อไม้ปอกเปลือก	๘๕	หูอ่อน	๗๓
หน่อไม้ไผ่	๕๕	เหมจักขุ	๑๘, ๒๑, ๗๕, ๕๔
หน้า	๕๘, ๕๙, ๑๐๑	เหมทันต์	๑๘, ๒๑, ๗๕,
หน้าวง	๗๘, ๗๕		๘๒, ๕๔
หน้าตัน	๑๑, ๒๐, ๔๑, ๔๒,	เหมนขา	๑๘, ๒๑, ๗๕,
	๔๓, ๔๔, ๔๕ ๔๖,		๘๒, ๕๔
	๔๗, ๔๘, ๔๙, ๕๐,	เหมหัตถิ	๑๖, ๗๖, ๕๐
	๕๑, ๕๒, ๕๓,		
	๕๔, ๕๕		

อ		อำนวยกระมุท	๒๓, ๕๘
องคหา	๘๐	อำนวยโกมุท	๑๘, ๘๐
องคาพยพ	๓๓	อำนวยบุญจาริก	๑๘, ๘๐
องคุลี	๘๖, ๘๗, ๑๐๐	อำนวยบุษปทันต์	๑๘, ๘๐
อณุปมา	๕๕	อำนวยพงศ์	๑๘, ๒๒, ๒๔, ๘๐
อริคช	๓๘	อำนวยภามณ	๑๘, ๘๐
อมรจักรพาพ	๕๒	อำนวยसारวโหม	๑๘, ๘๐
อมรจักรพาพ	๑๗, ๓๕	อำนวยสุประดิษฐ์	๑๘, ๘๐
อรรณพนา	๘๐	อำนวยอัญชัน	๑๘, ๘๐
อรรณพนา	๕๗	อำนวยไอยราพต	๑๘, ๘๐
อรัญญิก	๗	อำพลุก	๑๕, ๘๓
อสุภลักษณ์	๑๐๑	อินทรพินาย	๒๐, ๑๐๐
อักษรขอม	๒๔, ๒๖	อินทรพินาย	๘๖
อักษรเชื่อมกัน	๒๕	อินทรพี	๒๔
อักษิพงศ์ทุรลักษณ์	๒๓	อีสาน	๗๗
อักษิเพชา	๘๔	อุตรทิศา	๗๗
อังกฤษาติ	๓๘	อุทกธารา	๗๗
อังชัน	๕๐	อุทร	๗๗
อัญชนาวดี	๘๐, ๕๓	อุทรกมล	๒๑
อัญชัน	๑๖, ๓๖, ๗๗, ๘๐, ๘๑, ๕๐, ๕๘	อุโบสถ	๑๖, ๓๖
อัญชันหัตถิ	๘๑	อุรุมภ์	๗๕
อัฐฐทิศ	๘๕	อุรุมภ์	๑๘
อัฐฐิศ	๓๗, ๓๘	อุลมาลีหัตถิ	๗๕
อันชาโกส	๓๗, ๕๐, ๕๕	อุลมาลี	๒๒, ๕๘
อันณราย	๕๔, ๕๓, ๕๕	เอกทันต์	๑๗, ๒๐, ๗๘, ๘๒, ๕๒, ๕๓, ๕๔
อันณวิหาร	๕๒	เอกสารโบราณ	๘, ๑๐, ๒๕
อัมมก	๘	เอราวัณ	๓๖, ๕๑
อัมภาณ	๓๕	ไอยราพต	๑๖, ๓๗, ๘๐, ๘๑, ๕๗
อาคเนย์	๓๗		
อาภา	๓๖, ๓๗		
อาลักษณ์	๑๒		
อำนวย	๕๒, ๕๖, ๕๗		

